
ZA NOTRANJO OSAMOSVOJITEV

ANTON MELIK

Pred nedavnim časom se je razvedelo, da nam s severa znova strežejo po življenju. V eni vodilnih nemških revij, ki ima celó znanstveno lice, se je objavil revizionistični program, ki se postavlja v imenu nemštva za avstrijsko-jugoslovansko mejo. Ta program se temeljito tiče Slovenije. Zakaj tu se zahteva kratkomalo, da se državna meja prestavi brezpogojno v sredo slovenske Štajerske, na Macelj in Boč, Konjiško goro in Plešivec (Sv. Uršulo), češ, da bivajo severno odtod nemško misleči Slovenci poleg pravih Nemcev v jezikovnih otokih in narodno mešanem področju v Dravski dolini med Mariborom in Dravogradom. Ali to še ni dovolj. Ostala slovenska Štajerska tja do Sotle in Save se označuje kot predel, ki je poseljen z Nemcem prijaznimi Slovenci in zanjo se v avstrijskem revizionističnem programu zahteva, da se s plebiscitom izjavi, ali „se more nacionalna volja še orientirati po starih kulturnih zvezah z nemštvom ali pa gravitira dejansko na Beograd“. Pa tudi to še ni vse; — Kranjska se označuje kot drugi glasovalni pas, kjer naj se preizkusi nacionalna volja prebivalstva v enakem smislu. Ni treba posebne razboritosti, da se iz tega programa razvidi stara zidava nemškega mostu do Jadrana.

Čitatelji naj mi oprostijo, da jih spravljam na tem mestu v stik s političnimi zadevami. Ali če grešim s tem zoper boljši okus, se zgodi samo zaradi tega, ker smatram, da je potrebno. Zakaj, kakor se vidi iz pravkar navedenega, ne gre pri nemškem revizionističnem načrtu za nič manj nego za to, da se Slovenci kratkomalo izbrišejo ne samo s politične karte, marveč tudi iz območja in možnosti samosvojega kulturnega udejstvovanja. Saj je avtorjem revizionističnega programa ideal — stanje na Koroškem in Štajerskem v oni obliki, ko „so se široke množice podeželskega prebivalstva rade volje podrejele višji nemški kulturi“ in te množice se postavljajo v nasprotje s „tenko plastjo slovenske inteligence, ki je našla z idejo narodnozavednega slovenstva med kmetskim prebi-

valstvom le malo odziva". Spričo tega je razumljivo, da revizionistični program nima besede o kulturni avtonomiji Slovencev na Koroškem in ne pozna tega pojma niti pri absurdnih zahtevah glede štajerske in kranjske Slovenije. Tu se tedaj sploh ne priznava in upošteva kulturna vrednost mladega narodnega gibanja in se kratkomalo zanikuje slovenstvo v političnem in prav tako v kulturnem pogledu. Zato se mi je zdelo potrebno, spregovoriti o nemškem revizionizmu prav na tem mestu. Sodim, da ne gre samo za politično stvar, marveč prav tako in še bolj za kulturno zadevo in da morajo revizionističnim zahtevam posvetiti primerno pozornost tudi vsi oni, ki jim je briga za mlado slovensko kulturo.

Naša dolžnost je, da si napravimo kolikor mogoče točno sliko. V zadnjih letih se je pri nas nekako udomačilo naziranje, da so odnošaji med Slovenci in Nemci tako rekoč dokončno urejeni. Nemci povojne dobe, pravijo mnogi med nami, so nekaj povsem drugega, kakor so bili oni iz predvojne dobe in za grehe stare avstrijske germanizacije ni po tem takem nihče več odgovoren. Zato moremo sedaj na svojega nemškega soseda gledati kot na enega od velikih kulturnih narodov in odnošaj do njega bi spadal v vrsto razmerij mednarodnega značaja. Zdelo se je, kakor da je nastopil oni lepi čas, o katerem je napovedoval Prešeren, da ne vrag, le sosed bo mejak. Zato smo vedno pogosteje čuli nemško igro na našem gledališkem odru, nemška predavanja v naših prvih dvoranah in nemški filmi se niso odrivali niti, če so imeli prav slabo maskirano propagandno težnjo. O naši narodni spravljenosti res ni bilo mogoče dvomiti. Da so naši možje pri tem nekako pozabili na kulturne dolžnosti do koroških Slovencev, je kar umljivo; niti eden naših gledaliških odrov se ni spomnil, kako suveren državni narod pojmuje reciprociteto kulturnih stikov preko državnih meja.

Nemški revizionistični program nam postavlja slovensko-nemške odnošaje v prav posebno luč. Ako naj stremi nemška nacionalistična politika k plebiscitu ali celo k enostavni aneksiji, potem je razumljivo samo ob sebi, da bo z vsemi sredstvi mnogomilijonskega naroda delala na to, da se utrdijo izolirane stare nemške meščanske postojanke sredi slovenskega prebivalstva, da se v „nemško mislečem“ in „Nemcem prijaznem prebivalstvu“ ohranijo one kulturne vezi in ona kulturna orientacija, na katero gradijo revizionisti svoje nade zoper „tenko“ plast narodnozavedne slovenske inteligence. Gostovanje pevskih zborov, gledaliških odrov, pevcev, igralcev in predavateljev, filmi itd. dobijo s te perspektive prav svojevrsten pomen in svojo posebno vlogo.

Ali preden poskusimo delati iz tega kakršnekoli zaključke, moramo biti na jasnem najprej o tem, kdo je prav za prav odgovoren za nemški

revizionistični program, ki briše s sveta slovenstvo. Revija „Zeitschrift für Geopolitik“, kjer se je program objavil, je organ nove nemške politične šole, ki pa se neugodno odlikuje po tem, da narodni ideji kot državotvorni sili pri nenemških narodih pripisuje zelo malo pomena. Toda usodno je pri tem, da jo vodijo možje, ki stoje na zelo odgovornih, jako vplivnih mestih; avtor, ki je sopedpisan pod revizionističnim nemškim programom za Avstrijo, vodi na primer geografski institut na graški univerzi. Nauki teh mož prehajajo tedaj v tisoče mladih ljudi, ki se pripravljajo, da stvorijo narodu inteligenco. To stran je bilo vsekakor potrebno podčrtati, posebno ker iz političnih pojavov zadnjih let vemo, kako zelo je nemško meščanstvo, posebno pa intelektualna plast, krenila v tok narodnega šovinizma. Razen tega se ne sme prezirati opasnost, da se nestrpna orientacija po netočnih informacijah in pristranskih, neobjektivnih tolmačenjih zanaša tudi v one narodove kroge, ki so sami po sebi brez nacionalnih imperialističnih teženj in nam skušajo biti lojalni sosedje.

Nadalje ne smemo prezreti, da avstrijski revizionistični program v poglavitnem ni nekaj povsem novega. Že vso povojno dobo se postavljajo zahteve po „vrnitvi“ vse Štajerske ali vsaj po meji na Boču in Konjiški gori. Videli smo tudi, da ideologija, ki jo razkriva utemeljevanje revizionističnega programa, ni prav nič novega, marveč da izdaja vse ono, kar je staro avstrijsko nemštvo, posebno pa na Koroškem in Štajerskem, mislilo prav do katastrofe črnožoltega cesarstva. Samo formule so se nekoliko spremenile, namesto o nemškem posestnem stanju se govori sedaj o nemških ljudskih in kulturnih tleh. Da so nemška ljudska tla tam, kjer živi prebivalstvo z nemškim materinskim jezikom, o tem ni izgubljati besedi; niti maksimalne slovenske narodno-politične zahteve si niso lastile nemških ljudskih tal. Toda postavil se je pojem nemških *kulturnih* tal in se povzdignil za nacionalni program: kjer se pozna učinek nemškega dela, nemške organizacije, nemškega duha, tam so nemška kulturna tla, do katerih ima nemški narod tudi politično pravico. Seveda spadajo zraven na primer vse one poljske dežele, ki so bile do l. 1918. v nemški politični posesti, spadajo zraven sudetske dežele in po avstrijskem revizionističnem programu poleg Koroške tudi vsa slovenska Štajerska in Kranjska. Zopet ne smemo prezreti, da oznanjajo pojem in program nemških kulturnih tal vodilni predstavitelji nemške znanosti, ki se na žalost ob sleherni priliki, ko gre za narodnostna vprašanja lastnega naroda, kar brž odmaknejo od prave objektivne znanstvenosti. Kako daleč je v teh narodnostnih razmotrivanjih in trditvah od nje, se more razvideti na primer že pri tem, da so graškemu revizionistu O. Maullu Slovenija — nemška kulturna

tla, dočim je N. Krebs, prvi reprezentant geografske znanosti v Berlinu (sicer Avstrijec, rojen v Trstu), prišel do zaključka, da se je narodni prepород na Slovenskem že toliko uveljavil, da „mi (Nemci) nimamo pravice, da bi prištevali to deželo (Kranjsko) k Nemčiji, čeprav se ima toliko zahvaliti stoletni nemški kulturi“. Prav tako misli o slovenski Štajerski, razen na severu, kjer zahteva mejo na višinah južno ob Ptuj-skem polju (Norb. Krebs, Deutschland und Deutschlands Grenzen, str. 18). Kulturna tla so tedaj političen pojem, ki se dá po prilikah skržiti ali raztegniti.

Zoprno je človeku, da je treba danes še govoriti o takih stvareh. Kaj nas briga dandanes, čigava „kulturna tla“ v gorenjem smislu so naša zemlja. Mi vemo, da jo obdeluje v potu svojega obraza že dolga stoletja naš slovenski človek, vemo, da poučujejo v naši vasi slovenske knjige, slovenski časopisi, slovenske prosvetne in socialne organizacije in da ustvarjajo in gradijo intelektualci, ki jih rodiijo naše kmetijske vasi, slovensko kulturo, in da je tako edino mogoče, dokler živi v naših kmetijskih domovih slovenska govornica kot materinski jezik. To je za nas edino odločilno. Vsiljivo samohvalo nemških kulturonoscev, še bolj pa grobo, prav gotovo nekulturno zablodo, kakor da so oni, ki so gradili gradove na naših brdih, nepovabljeni nam merili postave in urejali naša mesta, s tem priposestvovali vso našo zemljo, pa so zavrnilo naši predniki že davno, tako da smo po pravici mislili, da je pravda o tem že končana.

Eno pri vsem tem posebno preseneča. Kako da najdemo tako malo onega globljega pogleda, onega intimnejšega smisla za narodove notranje vrednote. Ne opazi se, da bi bilo tu doma spoštovanje za življenjsko pravo sosednega naroda, da bi bilo tu mogoče gledanje iz spoznanja, da so tudi sosedje narodi, ki vršijo svoje kulturno delo, da so tudi tu kulturne moči, ki imajo svojo pravico in dolžnost, da oblikujejo ljudske množice v kulturne enote. Tega spoznanja in priznanja iščemo zaman, namestu njega nam udarja nasproti sam grobi, samó egoistični nacionalizem, ki seveda brez vidnih meja prehaja v nacionalni imperIALIZEM, ne da bi se komu pri tem oglašala vest. Na Koroškem nihče ne misli resno na spoštovanje slovenskih etničnih in kulturnih pravic, a istočasno se zahteva slovenska Štajerska, kjer je celo nemški revizionizem priznal, da je po objektivni presoji ostalo samo še 32.000 Nemcev. Torej zaradi te peščice, razsejane med pol milijona Slovencev, naj se iztrga dežela iz slovenskega kulturnega razvoja, a glede koroških Slovencev, ki pa bivajo na sklenjenem, že tisoč let in več slovenskem ozemlju, ni omembe niti o najosnovnejšem spoštovanju prirodnega narodnega prava. Kakor da imamo tu opravka s psihičnim defektom, s

človekom, ki mu manjka za to prirodni čut. Ali pa se motimo in morda ne upoštevamo, da so imperialisti prekričali druge, boljše in pravičnejše? No, potem je njihova dolžnost, da se oglasio in da nam pokažejo, kaj je res in kaj ni; na žalost po dosedanjih dejanjih na Koroškem nimamo potrebe in vzroka, da bi spreminjali svojo sodbo.

In vendar je problem za objektivnega človeka, ki pozna narodni prepoved nekdanj tlačanih ljudstev, zelo enostaven: politična meja se potegne tamkaj, kjer neha ljudska skupina, ki govori isti materinski jezik. V tem smislu smo mi pojmovali narodno samoodločbo. Ukanili smo se v dobi 1918—1920 in politične meje so se ravno na Slovenskem potegnile drugače. Zato je razumljivo, da jih smatramo za krivične. Ali sedaj so si vzeli trditev o krivičnih povojnih mejah za svojo vodilno idejo Nemci; niso pa postavili zahteve po upoštevanju etničnih meja, marveč hočejo preko njih ono ozemlje, kjer je nekdanj gospodoval nemški, odnosno avstrijski upravni, gospodarski in civilizacijski sistem. Argument materinskega jezika zanje sploh ne velja in namestu, da bi poskusili spoštovati slovensko narodno manjšino na Koroškem in omogočiti njeno kulturno samostojnost, posegajo celo v povsem slovensko ozemlje, ne da bi jih le malo motilo, kako je tod poglalo samosvoje slovensko kulturno življenje. — Tu imamo tedaj opravlka z nespremenjenimi reakcionarnimi težnjami predvojne dobe; vrednotenje nacionalnih držav je tu še neznano, dasi je v glavnih obrisih vsa sodobna Evropa zgrajena na njih. S tako mentaliteto manjšinskega vprašanja prav gotovo ni mogoče reševati.

Nikdar nismo zahtevali zase pokrajin, ki so bile nekdanj slovenske, pa nas je kesneje od tam izrinila germanizacija. Zakaj pravni čut, temelječ v etičnosti in kulturnosti, nam je dal najpreprostejšo formulo, kriterij materinskega jezika. V najmodernejši, najdoslednejši rešitvi narodnostnih problemov, kakor jo je izvedla porevolucijska Rusija, se je gospodujoči narod povzpel do solucije, ki daje vsem narodom, velikim in majhnim ter najmanjšim, vso svobodo in narodnim kulturam vso možnost samosvojega razvoja. In kaj je bil tu kriterij pri razmejitvi drugega kot skupnost materinskega jezika! Ali res nemški narod nima v sebi one etične sile, da bi se povzpел do takega, o resnični kulturi pričajočega pogleda in ravnanja?

Mislili smo že, da ne bo treba več razpravljati o teh stvareh. Zdelo se nam je že, da ostane narodnost samo še vnanji okvir našega prizadevanja. Etnične meje da bi bile samo po obliki pregraja; bodisi duhovno kot materialno delo naj se zaglavlja tako na tej kot na oni strani, ostane naj le svobodna tekma v gradbo urejenih, navzgor usmerjenih najboljših človečanskih sil. Zakaj vse pehanje za očuvanje narodnosti, kakšen

sebe vreden smoter naj ima, ako ne tega, da se človečanstvu ohranijo vrednosti, ki jih čuva v sebi vsaka etnična skupina posebej, v svoji posebni obliki in vsebini? V tem smislu so vredne življenja vse skupine, velike in majhne, so vse po svoje enako vredne in človečanstvu enako potrebne. S te edino možne perspektive zaslužijo vsi narodi enako spoštovanje in ga moramo zahtevati za slehernega od njih; vsi so poklicani za to, da obogatijo delo človeka na zemlji.

Ko so nam predniki s svojim dostikrat komaj da zavidanja vrednim delom zagotovili mali, skromni prostorček pod solncem in so se potem na žrtvah stotisočev in milijonov postavile nove oblike političnega udejstvovanja na našem kontinentu, smo mislili, da je s tem nehala barbarska doba, ko streže sosed sosedu po življenju. Narodnostni boj naj sedaj ne dobi le druge oblike, marveč tudi drugo vsebino in naj postane samo še k dobremu in duhovnemu stremeča tekma.

Zdaj pa vstaja pred nami znova nevarnost, da bi se morali vračati nazaj na osnove stare brutalne nacionalne borbe. Že tako se ji nismo mogli odmakniti popolnoma, krik pogaženih v Primorju je tako strašen, da si ne sme zatiskati ušes pred njim nihče, ki se čuti uda slovenske družine, a iz Koroške čuti slovenstvo bolj pritajeno, a zato v svoji tragiki nič manj žgočo bolečino. Ali naj se reče, stremeti k človečanstvu, pa zato zamoriti v sebi oni utrip srca, ki odgovarja bolečinam rane na teh dveh straneh? In sedaj se oglašča izza meje zlovešči pohlep še po oni naši zemlji, ki je tako slovenska, da izven nje slovenstva sploh ne najdemo, sploh nimamo več.

Vemo, da se more revizionistični program uresničiti samo v prav posebnih priložnostih, o katerih pa zares ni treba govoriti podrobno; vsakdo med nami si jih lahko predstavlja v preudarku, da je to igra političnih, diplomatskih in katastrofalnih slučajnosti. Ali mimo tega imamo pred seboj neizbežno nujnost, da živimo s svojim sosedom v nekem razmerju, ki naj ne bi bilo urejeno in naj se ne bi vsak dan na novo urejalo kot prikrito vojno stanje. Zato bi želeli kot apel poslati na ono stran opozorilo: Težko si mislimo, da bi se mogli med nami razvijati normalni sosedni odnošaji, če vidimo, da tamkaj ni iskrenosti in da prihaja naš sosed k nam v goste, pa hkrati na tihem otipava naše slabosti, podpihuje te in na skrivaj hrabri one, ki bi jim bila sicer po prastarem prirodnem pravu delež — drugačna usoda.

Ali bolj kot vse to je za nas važno, kaj in kako smo mi sami. Ali smo storili ta čas, odkar smo prosti vnanjih spon, vse ono, kar nam nalaga čas, smo prešli z vnanjega na notranje delo, v težnji, da zberemo v trdno enoto vse svoje sile, da uberemo vse duhove v čvrsto celoto slovenske skupnosti? Če v Primorju kdorkoli pritisne na slovenski živec,

se odzove v slehernem človeku, pa naj je intelektualec v mestu, delavec v tvornici, kmet v vasi ali obrtnik v delavnici. Nacionalni odziv je avtomatičen, ker je tamkaj slovenska skupnost že nekaj samoživega, nekaj zares vse objemajočega in spajajočega.

Na severni meji pa nismo še celi. Tu zevajo še vrzeli v naši nacionalni celotnosti. Tu še nismo spojili duhov in src z vsem narodnim organizmom, da bi bila vsaka najmanjša edinica zase kot miniatura, ki reagira sama po sebi zoper vse, kar bi se imelo žalega storiti celoti. To so naše slabosti na Dravi, onstran Karavank še prav posebno. In tu, se mi zdi, je dolžnost nas vseh, da se poženemo v akcijo. Periferne edinice rastejo v organično celoto z vsem nacionalnim organizmom polagoma, po generacijah; rast se dostikrat ne da prisiliti, ali da se pospešiti in da se ojačiti. Že s tem, da se izločijo vse one zle sile in ovire, ki rast v nacionalno čvrstost motijo in zadržujejo. Teh nalog se je osrčje Slovenije ves čas premalo zavedalo, predvsem pa jih je premalo vršilo, pa bi se tej dolžnosti nikakor ne smelo izmikati.

Zakaj s tem, da smo dosegli nacionalnopolitično osamosvojitve, nikakor še ni storjeno vse. Slediti mora še notranja, duhovna in materialna osvoboditev. V nas je še mnogo tega, kar se še ni razvilo samo-svoje iz nas. Poglobiti se povsod in v vsem do lastnih korenin, mora zdaj še posebno biti naša poglavitna naloga. In v takem stanju, v kakršnem smo še danes, naš odnošaj do nemškega civilizacijskega in kulturnega vpliva še vedno ni zadovoljiv; ta ima na žalost še vedno ali le prepogosto značaj monopola. Mnogi so med nami, ki jim je pogled v svet — ujet v nemško prizmo, ki ne dospe do najširšega razgleda, ker se zamreži v onem načinu gledanja, kakor mu ga je, morda neopazno, sugeriral samo enovrstni vpliv. Ali namestu da bi se proces notranje osvoboditve nadaljeval in uspešno dovršil, imam vtis, da se celo zadržuje; zdi se, da se ne zavedamo, kako v našo duševnost pronicajo dan za dnem po malem, po onih nešteti, majhnih in drobnih pretokih, ki jih tvorijo knjige samo enovrstnega izvora, časopisi, stara družabnost, v zadnjem času posebno še filmi itd.; učinek se zbira in nabira in se pokaže v celoti šele polagoma. — Kako smo v gospodarskem pogledu, ni manj važno; nemški kapital med nami se ne more uvrščati kot mednarodni kapital, marveč je nekaj drugega, važnejšega. Toda odveč se mi zdi govoriti o tem; izkušnje povojne dobe kažejo, da je tu pričakovati prave odrešitve šele od socializacije, ki bi se domala popolnoma krila z našimi nacionalnimi interesi.

Če obrnemo pogled nazaj v preteklost, se nam razkriva, da je imela vsaka doba svoje posebne naloge in dolžnosti; na več kot eni generaciji je ostal očitek, da ni razumela, kaj ji je veleval čas, in je zamudila

svoj véliki trenutek. Da se naši dobi ne zgodi kaj podobnega, mora biti naša briga. Dolžnost generacije, ki je doživela nacionalnopolitično osvoboditev, je gotovo tudi v tem, da prenese delo v smeri na vznoter, da zažene svoj napor k smotrom notranje, duhovne osvoboditve, učvrstitve in ohrabritve naroda, ki se je vendar šele prav usmeril v svet, v bodočnost. Duhovno svoboden, na znotraj čvrst narod stoji trdno na braniku, pa naj zapreti nevarnost kadarkoli in od koderkoli.

GRANITNI TLAK

L. M R Z E L

To je še edino dobro, da ljudje prav za prav nikoli ne moremo nikamor zrasti — zmirom ostanemo kakor majhni, nebogljeni otroci, ki se igrajo na trati za vasjo, in ko pade večer, stopijo matere v svojih dobrih, po večerji dehtečih predpasnikih na prag in jih pokličejo; samo namesto tistih predpasnikov, v katere smo nekoč lahko jokali iz svojih otroških stisk, imamo zdaj ulice in trge in mnogo neznanih prostorov, da vanje kričimo svojo boleost, namesto žoge, ki smo jo nekoč bili za vasjo, imamo zdaj ves svet, da se bijemo zanj, in namesto mater, ki so nas nekoč prihajale klicat, lahko pridejo zdaj samo še žandarji po nas. Sicer nam je pa zmirom čisto tako kakor otrokom in to je edino prav.

Ko sem se davi sklonil skozi okno, so bili delavci že zdavnaj prišli; čepeli so po ulici, majhni, črni, s kar tako čez pleča vrženimi suknjiči, jemali kocke granita v roke, jih polagali v tla pod seboj in s pojočimi kladivi tolkli po njih. Delavci so, kakor je bil Kristus nekoč: svoje roke pokladajo na stvari in s čudeži vsemu svetu gradijo življenje, sami pa so čisto brez vsega in čisto od nekod drugod. Za tisto malo potov, kar jim jih je danih od zibelke do krste, jim ne sme biti treba ne granita ne asfalta — ulice po predmestjih, odkoder so, so lahko tlakovane samo z njihovo neskončno vero in njihovimi večnimi obupi, samo s težkimi koraki njihovih delovnih dni in z žalostnimi vriski sobotnih večerov in nedelj. Tukaj, po tejle ulici, pa se bosta na široko vozila razkošje in življenje, avtomobili in kočije bodo drveli v to in v ono smer, tisoči tistih lahkih, veselih, gosposkih korakov bodo zveneli ob tlak, tistih pojočih korakov, ki jih nikjer ne more čakati nič hujšega kakor copate in obed. — Delavci pa kakor da jim ne utegne biti mar vseh teh majhnih, smešnih stvari — samo nad kocke granita se sklanjajo in s svojimi kladivi venomer tolčejo po njih, in meni se zdi, kakor da na tihem vsak zase

vedo: zdaj je pa menda res že polagoma čas, da pripravimo ceste — samo malo še, pa bo prišlo, kar mora priti.

Naslonil sem se ob mizo in bilo mi je, da bi se skrtil pred samim seboj. Ah, to moje revno, žalostno kraljestvo sredi teh bledih sten, sredi teh večnih papirjev in besed! Pod kladivi, ki tam zunaj pojo, raste cesta v življenje in v čas, po tej cesti bo v resnici še vse prišlo, kar bo prišlo, jaz pa se tu sredi svoje jalove samote sklanjam nad papir in prepisujem nanj neznane besede iz svojega srca — in kaj bo na koncu ostalo po njih? Morda bo samo mlad človek s črno obrobljenimi očmi nekoč stopil iz hiše, ko mu ne bo več obstanka pri sebi, morda bo samo belo dekle nekje daleč enkrat samkrat dlani razprlo v naročje pred seboj in se tiho, žalostno zazrlo vanje — zelo mogoče pa je tudi, da se nikoli nikjer ne bo zganil nanje noben odmev. Dà, na vsako osramočenje mora biti človek pripravljen vsak čas.

Morda pa bom vendar tudi jaz še imel kedaj pravico, da bom šel med ljudi, ki zdaj s težkimi rokami granit pokladajo na ceste. Morda bom šel in mi bodo verjeli, da mora za vse, kar se pod solncem novega rodi, včasih kdo tudi v samoti potočiti kakšno kapljico krvi iz srca, in morda mi bodo verjeli, da sem tudi jaz s svojimi belimi rokami vsaj nekaj malega prizadejal na gradbi njihovega novega sveta.

PRED SLOVESOM

L. M R Z E L

Jutri pa pojdem, je rekla.

Po parku je dehtela pomlad, dih prvega življenja je šel iz zemlje, sredi rožnih gred je šumel vodomet. Rahlo so se najine stopinje dotikale s peskom posute steze, sence kostanjev in bukev so se neslišno zibale po potih in tratih. Drug ob drugem sva šla, na njenih licih je žarela žalost slovesa in radost neznanih pričakovanj; in včasih jo je vejica sence in včasih jo je trak bele solnčne luči naskrivaj poljubil na ramena in na lase. Srca deklet so spomladi tako vsemu odprta — šla je zraven mene in je s svojimi belimi laktmi objemala vse stvari, ves milijon žarkov, ki so goreli z neba, ves milijon travic, ki so se priklanjale po polju in bregovih in so si na tihem najbrže mislile, da se nihče ni nanje ozrl, ves milijon misli in želja, ki so morda od kod daleč šle kam daleč čez ta kraj. Brez sramu se je vsemu dajala v naročje in od slasti zapirala

oči — kakor ima pač ljubezen vselej navado, da zatiska oči in si misli, da nihče ne vidi in ničesar ne ve.

Jutri pa pojdem, je rekla.

Šla sva po parku, čez travnike, v gozd in nazaj in šla je z menoj kakor človek, ki ve, da mu bo že jutri vse izgubljeno; jemala je, kar je bilo, in vsega je bilo tako malo. Morda res ni bolj revnega človeka na svetu, kakor je človek pred slovesom: življenje, ki smo ga nekje živeli, je prav za prav naše največje bogastvo, pa ga nikamor ne moremo vzeti s seboj — kakor se je že od nekdaj godilo ljudem, da največjih zakladov, ki so jih našli, po navadi nikoli niso mogli dvigniti. Vsi ti tisoči dnevov, ki smo jim videli zarje in večere, vsi ti prostori brez konca, ki so jih poljubljale naše stopinje, vsi ti milijoni ljudi, ki smo jim čuli vsaj korake in besedo, če jim že nismo srca — kaj more človek pod solncem še več doseči? In kadar nazadnje gremo, vse ostane za nami, kakor je bilo; v kovčege, ki jih jemljemo s seboj, ne gre skoraj nič od vsega tega. Pa kaj bom o teh kovčegih trošil besede — saj vemo, da nam niso skoraj za nič drugega na svetu, kakor za samo napoto in žalost.

Jutri pa pojdem, je rekla.

In ko sva tako počasi šla v svoj zadnji večer in se je vseh stvari še enkrat dotaknil njen poljub ali jih je vsaj od daleč poklicalo njeno srce, sem polagoma previdel vso lepoto njene ure in ves svoj obup. Blagor mu, kdor ima, da se lahko od česa poslovijo, jaz pa sem hodil zraven nje kakor človek, ki mu je dodeljena ena sama minuta in ena sama slepa steza in ki nima ničesar več, da bi še lahko vrgel od sebe. Vse moje življenje od začetka do danes je bilo eno samo večno slovo; vse minute, ki jih je tolklo moje srce, vse ure, ki so mi jih odbijali zvoniki neznanih cerkva, vsi dnevi, ki mi jih je odmerjalo solnce — sredi vsega sem stal samo venomer pripravljen na pot in nikoli nisem ničesar premogel razen trenutka, ki je bil pravkar z menoj. Tiho sem šel zraven nje, tiho sem vedel, da bo jutri šla in da je nikoli več ne bo nazaj, kakor sem vedel, da bo šla, že tedaj, ko je komaj prihajala od daleč. Pri meni ne more nihče ostati, moje življenje je kakor kamen na cesti, mimo katerega vse gre, ali pa morda tudi kakor solnce sredi neba, ki sebi niti ne vstaja niti ne zahaja. Zame ni niti sestanka z nikomer več niti slovesa.

Jutri pa pojdem, je rekla.

In skozi krone dreves se je polagoma trgal na naju prvi mrak.

VEČERNA SENCA

A L O J Z   G R A D N I K

I

Nisem te videl prej, ko brezoblačna
rudela zarja je, ne v blišču dneva.
Zdaj, ko svetloba dneva dogoreva,
odkod prišla si, senca moja mračna?

Zakaj za mano nihaš brez prestanka,
naprej, nazaj, na levo in na desno?
Si ovaduh prisluškujoč, telesno
in živo bitje, duh? Kaj si? Uganka?

Zakaj pred mano — včasih vsa grozeča
in strašna — rasteš preko cest in hiš
in se potem potuhneš spet, hinavka?

Kaj boš še dolgo moja spremljevalka?
Zdaj noč je že. Ne vidiš? Drobna sveča
ugaša že. Me še ne zapustiš?

2

Noč zdaj je, ki skrbi vse v sen potaplja.
Ti še pri meni si, ko stražnik strog,
ki od jetnika ne premakne nog
in monotono, kot za kapljo kaplja

na mojo dušo padajo besede:
„Zakaj odmikaš se? Me ne poznaš?
Če sem resnica, vprašaj, če sem laž?
Zakaj trepečejo ti roke blede?

Ko svoja polja si teptal, za setev
skrbela sem, moj jok tvoj greh in smeh
je spremljal in molitev tvojo kletev.

Ko radi tebe bila sem dvolična,
drug bil pri sebi si, drug pri ljudeh.
Zdaj krinko snemi: Kaj si nisva slična?“

3

Bal si se me in skrival se pred mano,
ker vedel si, da sem vseh ur spomin,
ki reže rdeče brazde bolečin
in seje kes ti v dušo izorano.

Bal si se me, kot se boji ostrine
bolnik in čaka verno, da mu spas
v trpljenju bo samo bežeči čas
in splahne rane mu in otekline.

Kaj nisi videl, slepec, da iz zrn
bridkosti so zorevali počasi
in so pognali k solncu težki klasi

in da trpljenje ni bilo zaman
in če sem v srce ti zarila trn,
se samo čistil tok je črnih ran?

4

Bilá s teboj sem, ali sem se skrila,
ko blodil v labirintu si puščav
in ko te mikal je na veji pav,
prežalo nate žrelo krokodila.

Bilá s teboj sem, ko si v krempljih strásti
ječal v objemu spolzkih klopotač
in te pogled uspravajočih kač
po svoji vodil je in vil oblasti.

Bilá s teboj sem, ko omahoval
prežejen si v žerjavici puščav
in srebal smrad močvar in gnilih mlak.

O, ko si padal — še si bil mi drag,
ker vem to, vem: ko si mi bil nezvest,
bolj še sem v tebi tlela, tvoja vest.

5

S teboj sem bila, ko po gladki poti
za čredo drl si in nje glupi krik
bil spev je zmag ti in vodnik-malik
brbljač, ki s sladko slino srca moti.

Zdaj si zapustil ravno pot in hiše
zdaj više pot gre tvoj in vidiš kam.
O, kaj za to, če bolj in bolj si sam
in če krog tebe tiše je in tiše?

Naj te ne plaši previsoki prag
in dvomov krhke stezice in gadi,
oprezujoči negotov korak.

In naj ne straši te somrak globin.
Le, kjer so zvezde, rjove molk temin
in samo, kjer so gore, so prepadi.

6

Od matere se ločim in očeta,
od brata, druga, žene in od sina,
od kruha, vode in od čaše vina —
ne ločim se od tebe. Ko zakleta

za tabo noga stopa in pokorno
se sklanja k tebi vprašujoča duša
in srce plaho tvoj ukaz posluša
in ti je vedno manj in manj uporno.

In vedno manj se mu dozdeva tuje
obličje tvoje, vedno mu je bliže.
In v krčih zvito, strto in skesano

in jecljajoč se ti izpoveduje,
zroč v črno Golgoto in na tri križe
in na krvavo levo prsno rano.

7

Ti moja mračna vest, moj demon skriti,
saj te poznam, saj bil si vodec moj,
kot seraf bel, ko me je, dete, soj
omamljal ognja, kač koluti zviti

in vode dno in vitki vrh ciprese.
Mladenič sem zapiral si uho
pred tvojim glasom in ne vem kako,
da nisem se pogubil. So zavese

med nama bile le in si skriváj,
zavetnik, me vsevdilj opazoval?
Zdaj tanjši je moj sluh, ostrejši vid.

Zdaj vem in vidim jasno marsikaj:
kar je zastiral mi razuma zid,
odkril si: svet višav in svet daljav.

8

Kolikokrat sem rekel mu: „Razum,
povej, razreši mi: Odkod in kam?“
In čakal sem zaman in sem bil sam
in večno bolj mi je venel pogum.

Zdaj ne sprašujem več in le srcá
poslušam tajnostni utrip in tok,
ko trka vzburjeno: „Tu je tvoj Bog,
odpri mu vrata!“ In ko da iz sna

prebujam se in manem si oči,
odpiram duri in svetlobe žar
osleplja me in padam na kolena

in solnce, mesec, zvezde, gore stena
z oblakov vencem — vse je zlat oltar
in na oltarju zame kruh in kri.

9

Kaj mi, Razum, za tvoje je številke
in za doslednost tvojega dokaza!
Več meni govori puščav oaza,
snežnika blišč, ptic pesem, rosa bilke,

kresnic žarenje, blaga luč svetilke,
dehtečih hijacintov polna vaza,
šum slapa, čar noči in sij topaza
in čas, ki ga izmeri zvok budilke.

V njih čist in jasen glas je in obraz
in brez bolesti njih skrivnostni kras.
Kaj, duh, strmel v globine bi brezdanje?

Src žeji v njih je večnoživi vir
in luč za pot, uspavanka za spanje —
vse drugo več en dvom je in nemir.

IO

„Veruj!“ šepeteš senca mi. „Razpelo
zaveza milosti je za vse krive
in vera je ko dež za suhe njive,
ko kri za srce je osirotelo.“

In ko šepeteš mi, se ti spreminja
tvoj blagi glas in zdi se mi, da mati
proseče vabi me, potem, da hkrati
mi votlo lastna govori črepinja.

In spet si sama z mano, dih tvoj žgoč
srce mi pali, ko v jeziku tujem
mi tiho poješ tužno žalostinko.

In kakor v sanjah vidim spet: moj sinko
stoji ob tebi, dlani sklepaajoč.
In jok me davi in jecljam: „Verujem!“

II

„Verujem!“ Ne moj glas, kri moja vpije,
kri davnih mater, ki jo še taji
zastonj nevera naših kratkih dni,
zastonj strup sikajo v njo dvomov zmiže.

O, senca, sestra moja, glej mi v lice
in mi povej: Bom vekomaj proklet?
Ne vidiš, da v neveri sem ujet,
kot ptič je v krempljih ptice roparice?

Ne vidiš, da mi črne ptice kruti
kljun bedno srce para vse noči
in teče v pesek, teče vere kri?

O, reši me, iztrgaj, da vzletim
nad zemlje nizke megle, prah in dim
in da pred solncem si razpnem peruti.

Zdaj v tej menjavi teme in svetlob,
se menjaš tudi ti in se tvoj lik
spreminja v igri spačenih oblik,
ko se izgubljaš v medlem mraku sob.

Ko mi ugasne zadnje sveče svit
in solnca luč in meseca in zvezd,
šum vod utihne in dreves šelest
in v rjuhe črne teme bom zavil

in stal na pragu bom brezdanjih duri,
plah, negotov in vse mi bo neznano --
takrat, o, senca, sestra, v tisti uri,

vem, se ljubeče vrneš, strneš z mano
in zašepeteš mi: „Nič se ne boj!
To zadnja pot je, zdaj grem jaz s teboj.“

IN SOLNCE JE OBSTALO

ROMAN — FRANCE BEVK

Deseto poglavje. (Nadaljevanje.)

Dora ni šla naravnost domov. Napravila je ovinek. Dolgo je tavalala po Ljudskem vrtu. Ni se mogla odločiti, vendar jo je misel na brata gnala v določeno smer, dokler je ni premagala... Koliko časa se je mudila? Zgoščen trenutek, v katerem je bilo vse težko, nedopovedljivo. Tiščal jo je v prsih kakor kamen. Ko je hitela domov, ni videla ljudi. Še debela kostanjev so se oddaljila neznanu daleč od nje. Solze? Skozi zameglele oči je videla tablico z napisom: „Gušto Segulin“. Črke so se tako čudno zapletle pred njo, da je mislila: omahnila bom. Ali naj se vrne, zbeži po stopnicah? Obstala je.

Ključ je zaškrta, nekdo je odprl vrata. Samo za špranjo. Moški obraz. Zaspane oči, ki so se razširile v začudenju. „Zakaj se čudi?“ jo je preletelo. Kakor da je razumljivo, da prihaja. „Da, jaz.“ Dve besedi, a ji je postalo grlo suho. „Nekaj besed bi rada govorila z vami.“ Golorok, mencajoč je oblačil svoj pižama. „Prosim.“ Glas je bil negotov. Dora je prišla toliko do zavesti, da je opazila to. Salon. Ozrla se je

po stenah. „Perzijske preproge?“ je pomislila. Nekaj jo je zbudilo. Vrata v spalnico so bila priprta. Segulin jih je zaprl in ji sédel nasproti.

Dora je mislila, da bo laže spregovorila. Tedaj je videla, kako je to nemogoče. „Vem, da prihajam v nepravi čas...“ Čemu se je Segulin venomer oziral proti spalnici? To jo je motilo. Ali ni padlo nekaj na tla? Segulin se je zbral iz vidne raztresenosti. „Nikakor ne... gospodična... Kaj važnega? Razpolagajte z mano...“ Dora se je obri-sala, dasi je imela suhe ustnice. Tiščalo jo je za grlo, solze so ji silile v oči. Kaj naj govori? Strmela je v Segulina, ki je sedel sklonjen. Bil je nekoliko blede, temni krogi so se mu risali okrog oči. Njegove roke so se nestrpnostno premikale. Strašno! Dora je občutila, kakor da stoji na ozki brvi nad prepadom. Najrajša bi se bila dvignila in odšla. Kaj si bo mislil ta...? Bilo je neizbežno. Morala je govoriti.

V Segulinovih očeh je opazila poseben blesk, ki ga ni bilo mogoče dvojno razlagati. Tedaj se je izvilo iz nje: „Prišla sem zaradi svakinje...“ Beseda je bila tiha, da jo je Segulin komaj ujel. Nagnila je glavo, da so bili videti samo klobuk in umetne češnje na njem. Segulin je bil zmeden. Zadeva z Zofijo mu je bila neprijetna. Vse se je zgodilo preočitno, premalo slučajno. „Zaradi svakinje?“ Ali ji je priznala ona? Zajecjal je, ni spravil besede iz sebe.

„Ne smete me napačno razumeti.“ Dora je dvignila glavo. Solze so ji trepetale v očeh. „Nikogar ne obsojam... nikogar ne kličem na odgovor... Te pravice nimam. Ni zaradi mene, ampak... zaradi brata... Zaradi njegove sreče, zavoljo njegove notranjosti... on trpi...“ In kakor da bere iz ironičnega bleska atletovih oči in odgovarja: „Prišla sem sama od sebe. Srcé mi je reklo...“ In se je nenadoma opogumila: „Prosim vas, da govorite odkrito in naravnost, ali je bila moja svakinja pri vas, ali je sploh bila kdaj pri vas...“

Če bi bil kdo drug govoril te besede, bi ga bil Segulin brezobzirno napodil s cinično besedo. Iz Dorinih ust so prišle tako čiste, narekovane zgolj iz sestrskega čuvstva in dobrote, da je nekaj hipov obsedel kakor okamenel. Priznati ni mogel. Bal se je, da bo s priznanjem za vedno izgubil to žensko, ki jo je občudoval in... tudi spoštoval.

„Ne, ni je bilo pri meni...“

Dora mu je gledala v oči. Laž? Resnica? „Ne smem dvomiti, da ste govorili resnico... Hvala!“ In se je vzdignila.

Segulinove in njene besede so bile izgovorjene skoraj šepetaje. Dora je stala sredi sobe in hotela stisniti Segulinu roko, ko so se vrata spalnice nenadoma odprla. Na stežaj. Na pragu je stala Alma. Naslonila se je na podboje in se ni ozrla po Segulinu, ki je stisnil pesti in za-

škripal z zobmi. Izzivalno je gledala v Doro. To je ženska, o kateri je Segulin sanjal še ponoči? Dora je strašno zastrmela. Bose noge, razpletene lasje. V izzivalnem smehu je ležal prikrit srd. V spalnici razmetana postelja, obleka na tleh.

Sredi obče tihote in prepadenosti je spregovorila Alma: „Govorita dalje! Ali se me bojita?“ Nato: „Dora, ne čudi se mi! Ti si tretja ženska, ki je bila od sinoči v tej sobi...“ in se je zasmejala.

Dora je občutila vročino. „Alma, saj vendar ne misliš...“ In je umolknila. Spomnila se je nečesa drugega. Uprla je oči v prepadenega Segulina, rekla skoraj trdo: „Gospod Segulin, nisem vas prosila, da bi me nalagali.“ In še enkrat: „Nisem vas prosila tega!“

„Tiho!“ je Segulin prekinil Almin smeh. V tem hipu jo je besno zasovražil. Ali je čutila, da je bila zadnjič pri njem in se je hotela maščevati? Obrnil se je k Dori. Skušal je popraviti, kar je zagrešil. „Nisem govoril resnice, priznam. Verjemite, da mi še nikoli ni bilo tako težko, kot v tej minuti... Kaj takega, kar imenujejo zakonsko nezvestobo, se med menoj in vašo svakinjo ni zgodilo... Mi ne verjamate tega?“ Ah, bilo je ponižujoče, gnusno!

Molk. Nato: „Verjamem vam...“ Dori je tenka bolečina prebodla srce. Planila je na stopnice, da ni zajokala na ves glas... Vso pot je plaval ta prizor pred njenimi meglenimi očmi. Grizla si je ustnice. Ali bo zajokala? Zofija, Alma, Segulin... Ali bo zajokala, ko pride domov? Drevored, hiša sredi vrta... Ali se bo mogla ubraniti solz?

Brat je bil že doma. Postala je v veži. Zofija jo je slišala. Poklicala jo je iz sprejemnice, ni se ji oglasila. Ali ji bo mogla pogledati v obraz? Stopila je v sobo, sedla k mizi. Gledala je čez cesto. Dijak je stal ob oknu in bral. Zdaj pa zdaj se je ozrl na to stran.

Med kosilom je bilo nenavadno tiho pri mizi. Ivan je imel obraz in oči jetičnika. Jedel je hlastno, kakor da je silno lačen. Morda le zato, da mu ni bilo treba dvigniti oči. Zofija je bila vedra. Ali se zaveda krivde in jo hoče popraviti s svojim ravnanjem? Jed ji ni teknila. Dora se je komaj dotaknila. Zofija je gledala vprašujoče: „Kaj vama je?“ Poskusila je razpresti pogovor. Ni se ji posrečilo. Utihnila je tudi ona. Med stenami je viselo nekaj mučnega, nerazrešljivega.

Po kosilu je prišla Zofija k Dori. Ta se ni začudila, pričakovala jo je. Obstala je pri vratih in jo gledala nekaj trenutkov. Njen obraz je bil kakor obraz otroka, ki je razbil dragoceno posodo in se smehlja. Ne Zofiji, njeni zagonetni naravi se je nasmehnila tudi Dora.

To je bilo za Zofijo kot odrešenje. „Dorica, huda si name. Zakaj?“ Položila ji je roko okrog vratu.

„Saj nisem.“ In je pomislila: zakaj lažem? Njeno čuvstvo do svakinje se je menjavalo vsak hip. Hotela je biti odkrita, dasi ji je bilo težko. „Brat se mi smili“, je prišlo zamolklo iz nje.

Zofija je odvila roko z njenega vratu. Nekaj trenutkov je gledala na podobo na steni. Rahel sled nejevolje je otrpnil na njenem obrazu.

Počasi, zlog za zlogom: „Pa zakaj se ti smili Ivan?“

Dora je stopila k pisalni mizi. Roke je držala prekrizane na hrbtu. Za hip je gledala nekam v Zofijino nedrije.

„Vse vem.“

„Kaj veš?“

Zofija ni trenila. Napet trenutek molka.

„Bila sem pri Segulinu.“

Svakinja je prepadeno odprla usta. Te zadnje besede je Dora sunkoma izgovorila. Imela je solze na trepalnicah. Ustnice so ji trepetale, rdečica ji je planila v obraz. Zofija je občutila omotico, ko da stoji nad prepadom. Jeza, bojazen, negotovost, kaj se bo zgodilo v naslednjem trenutku. Odtrgala je pogled od Dore in se ozrla po mizi. Vzela je knjigo, jo nervozno odprla, a ji je pala na tla.

„On ti je priznal?“

„Da.“

Zofiji je čuden nasmeh spačil ustnice v jok. Pobrala je knjigo in jo lomila v rokah. Dušilo jo je, da ni mogla govoriti.

„Vse? To ni mnogo!“ In se je histerično zasmejala. „To ni mnogo.“

„Dovolj, da uničiš srečo sebi in možu.“

„Ah!“ je Zofija nevoljno zganila z rameni. Vrgla je knjigo na posteljo. „Moja sreča?“ Nov, Dori doslej neznan, joku sličen smeh. Skoraj tiho, kakor da se vsa potaplja v burnih čuvstvih: „In kaj bi morala po tvojem mnenju storiti?“

„Povedati Ivanu . . . vse . . . Ni hujšega nego negotovost . . .“

Dora je mislila, da se bo zgrudila na tla. Pogledala je Zofijo: stala je tik pred njo. Zaprla je oči, izpod vek so ji privrele solze. Tega ni pričakovala. Objela bi jo bila, a se je zadrževala. Zofija je v hipu zatrla solze, se otresla skrušenosti, ki jo je bila skoraj premagala.

„Kdo te je poslal k Segulinu? Ivan?“

„Ne. Sama sem šla . . .“ In je odgovorila pomenljivemu blesku v njenih očeh, ki se je rogal huje nego tisoč besed: „Ni tisto . . . kar misliš ti . . .“ Tresla se je kakor šiba na vodi. „Pri njem je bila Alma . . . Bosa, z razpletenimi lasmi . . .“

„A!“ se je izvilo iz Zofije. Odstopila je za korak. Oči so se ji razširile, mešanica čuvstev, od trpke ironije do globokega zaničevanja, je

gorela v njih. Nekaj trenutkov se je borila v sebi. Zdelo se je, da se bo zgrudila. Nenadoma je dvignila glavo in jo vrgla vznak.

„Pojdem in mu povem.“ Že je stala pri vratih. Brez moči, obupno se je ozrla po stenah. Njene oči so obstale na Dori. „Ne morem“, je dahnila. „Pojdi ... povej ti ...“

Dori je bilo teže kot pri Segulinu. Zbrala je vse moči. Zdelo se ji je, da stopa po trnju ... Ivan je sedel v jedilnici. Bil je ves skrit za časnik. Dim cigare. Za hip se je ozrl po nji, znova se je zatopil v branje. Dora je obstala. Ali ni to neumno? Ničesar ne sluti ... Stopila je k mizi in čakala nekaj trenutkov. Vrata je samo priprla. Da bi se bila vrnila, ni imela moči.

Ivan je znova dvignil pogled izza časnika. Njegove oči so obstale na Dorinem obrazu. Kako naj začne? „Ivan, danes zjutraj sem te videla ob Soči ...“ Občutila je žejo. Bratov pogled je govoril: in kaj za to? „Ivan, ti trpiš ... zaradi negotovosti ...“

Brat je odložil časnik in cigaro. Začudenje in prepadenost. Glas se mu je tresel.

„Zaradi ... kakšne negotovosti?“

„Sam veš, o čem si govoril sinoči ... kaj si rekel ...“

„Vem.“ Zakaj ga spominja tega? Obraz se mu je nategnil v bolesten izraz. „In kaj hočeš s tem, Dorica?“ V glasu mehkoba. Ali njegova duša išče opore? Najrajši bi bil sestro objel, se razjokal.

„Na tvoji sumnji je bilo nekaj resnice ... samo nekaj ...“

„A?“ se je široko zavzel. Oči ni umaknil, kakor da požirajo vsak njen zlog. Roke je položil na časnik, da mu niso tako očitno trepetale.

„Da.“ Dora je trgala besedo za besedo iz sebe. „Zofija ve, ona me je prosila ... Samo flirt, Ivan, nič ... hujšega ... Bila sem pri Segulinu ... To je vse ...“

„Prav.“ Ivan je bil na videz tako miren, da je vzbujal začudenje. Sestri ni mogel pogledati v oči. „Hvala!“ Ironija? Ali mu je to v resnici prineslo olajšanje? Vzel je cigaro in jo nesel do ust. „Dora, pojdi!“

Njegov hladni pogled je Doro pretresel do mozga. Zdelo se ji je, da mora še nekaj reči, a je odšla ... Pred vrati je stala Zofija. Roke je držala na prsih, prisluškovala je. Ženski sta se spogledali. Za hip. Zofija je stopila v sobo.

Mož jo je opazil, a je ni pogledal. Trepetala so mu kolena in časnik v rokah. Cigara mu je padla na tla. Oči so mu strmele v tiskarski okrask na koncu članka: palmova vejica se je s strahovito naglico vrtela pred njim.

„Ivan, ali mi odpustiš?“

Trdo in suho: „Je že prav.“

To za Zofijo ni bilo zadosti. Imela je občutek, da je napravila veliko žrtev. Plačilo: tri suhe besede. Prizanašanje, ne odpuščanje. Omotično je sedla na stol za vrati, naslonila glavo na naslanjalo. Pol ihté je govorila nerazločne besede. „Ivan, ti tega ne razumeš... Sama ne vem, kaj je prišlo vame...“ Možu je zvenela vsaka beseda kakor porog. „Saj ni bilo... hudega... poljub...“ In tako dalje. Odlomki resnice, iz katerih je nastajala pred Ivanom groznejša podoba, kot si je mogla misliti ona.

Planil je kvišku. Zmečkal je časnik in ga vrgel na tla. Ves se je tresel. V obraz je bil modrikast. Oči so mu gorele kakor blazne.

„Kaj pa je zate nezvestoba? Nesrečnica... Da greš s tujim moškim... in... Kaj ti to še ni dovolj? Sram me je. Ne bom se upal stopiti na ulico.“

Stal je pred ženo, stiskal pesti. Glas mu je odmeval po hiši, na cesto. Zofija je kriknila, si z rokami zakrila obraz. Ni se mogla premakniti. Ni čutila več skrušenosti in ponižanosti, srd in odpor sta zagorela v nji.

„Samo zaradi ljudi ti je?“

Dora je stopila v sobo, zaprla vrata za seboj.

„Zaradi tebe mi ne more biti več. Porušila si mi življenje. Če bi bila mislila name, bi tega ne bila storila. Ne ljubiš me! Nikoli me nisi ljubila...“

Glas se mu je lomil na jok. Premagoval se je. Zofija se je dvignila, pičila z besedo kakor kača:

„Šele zdaj si spoznal to?“

Resnica? Maščevanje? Ivana je ženino priznanje najgloblje zadelo. Imel je občutek, da se je v tistem hipu vse njegovo življenje podrlo do tal. Planil je proti ženi, a ni je udaril. Ni imel moči. Zofija se je pritisnila k steni. Sključila se je, zakrila obraz z dlanmi. Ne, udarca ni bilo. Skočila je k Dori in se je je oklenila.

„Dora, brani me!“

Dora je objela brata. Potegnila ga je proč, k mizi. „Ivan, spametuj se! Tega nisem storila... da bi se tako... ampak, da bi ti pomagala... Vsakomur se pripeti kaj takega... v življenju...“

„Kaj ti veš o življenju!“ se je zadržal Ivan.

Moči so ga popustile. Sedel je na stol k mizi, položil glavo na roke. Temna bridkost mu je hotela razgnati prsi. Jokal je kot otrok.

Zofija in Dora sta tiho odšli, pustili sta ga samega.

Enajsto poglavje.

Prišlo je poletje. Nebo in zemlja sta žarela. Sveže zelenje je dobilo zamolklo rumeno barvo. Na polju in na drevju: zorenje sadežev. Cvetele so rože in izdihavale morje dišav... Dora nikoli ni tako težko čakala konca šole kot tistega leta. Nekaj jo je venomer vleklo v mesto. Njena mlada ljubezen? Drama v bratovi hiši?

Zadnjič je stopila na kolo in se peljala domov. Zadnjič? Včasih jo je skrbelo, če bi jo premestili. Tedaj se ji je zdelo, da njenega poklica ni več. Vse nekaj drugega, globljega je zamamljalo njeno dušo.

Doma je našla prazno hišo. Na vrtu je sedela Urška in dremala.

„Gospa je odšla v mesto. Nakupovat. Gospod je dobil dopust. V hribe pojmeta, k očetu.“

„A!“

Dora je stopila v sobo. Na mizi je ležalo pismo. Razveselila se ga je, a je bila razočarana. Kleinberger! Koliko pisem ji je pisal od takrat, ko mu ni več odgovarjala nanje? Ni jih prebrala, metala jih je v ogenj. Nekajkrat je sedla, da bi mu pisala. Ni mogla. Kaj jo je zadrževalo? Ali je še mislila nanj? Ne, stokrat ne!

Vzela je pismo, ga dolgo gledala. Ni ga mogla zavreči. Ista težka, pokončna pisava. Zadnje čase nenavadno skrbna. Danes je bila ta pisava tresočča, neenaka, celo nemarna. Navdala jo je radovednost. Kaj se je spremenilo v tem človeku? Že je hotela odpreti pismo, ko se je premislila. Stopila je k oknu.

Pod oknom so rasle solnčnice. Veliki, rumeni cveti so gledali proti zapadu. Na drugi strani ceste v oknu med zelenjem glava dijaka Peršiča. Sedel je sklonjen nad knjigami in se učil. Spomnila se je njegovega zvezka in posvetila na njem. Zofija ni vprašala po njem. Zgorel je skupaj z neko razglednico, ki jo je dobila od neznanca. Potvorjena pisava: „Ponosni, nepremagljivi deklici — njen bodoči...“ Podpis nečitljiv. Segulin? „Njen bodoči?“ Nasmehnila se je.

Vzela je Kleinbergerjevo pismo in ga odprla. Ko ga je brala, je prišlo nekaj mrzličnega v njo. Bilo ji je, kakor da dela nekaj prepovedanega. Njene oči so hlastno lovile posamezne stavke, kakor da ji je branje v muko in hoče s tem zmanjšati greh.

„Draga... Niste mi dali dovoljenja, da bi vas tako imenoval... V sanjah ste me poljubili, bilo mi je, kakor da je to resnica... Neznana sila me žene do vas, ne morem se je otresti... Vaša lepota in mladost... vsega ste me začarali... V vašem značaju sta se srečala sever in jug... Ne morem si misliti, da bi mogel kdaj katero drugo imenovati

svojo ženo... Vi mi ne odgovorite... Če bi brali moja pisma, bi mi bili gotovo odgovorili... Kaj vas je privedlo do tega? Če sem se vam zameril: moje čuvstvo in spoštovanje do vas je bilo vselej čisto in odkrito... Ne morem si misliti, da je kdo drug stopil na moje mesto. Vaša pozornost, ki ste mi jo izkazovali doslej, laž?... To bi mi bili morali pošteno povedati, a me puščate v negotovosti... Nameraval sem priti na jug... Dogodki so me zadržali... Prestolonaslednik Franc Ferdinand... srbsko orožje... To ne sodi v ljubavno pismo, a globoko zadeva tudi naju... Varnost in čast monarhije... Vojna... Vaše dobro srce se je zgrozilo... Bral sem besede: 'Vojna je očiščevalno sredstvo za človeštvo.' Ponavljam jih... Nekaj tednov... Na jugu razširjene monarhije se bo odprlo široko polje za moj poklic. Ne opustim misli, da me boste spremljali kot žena. Opora mi boste, ker znate jezik tistih krajev — vaša materinščina mu je vsaj zelo podobna... To, kar vam pišem, sicer še ni dejstvo, a verjemite mi: nisem se motil...“

Konec pisma je brala pazljiveje, skoraj dobesedno. Nenadoma je povabila list. Nekaj težkega ji je stopilo v dušo. Bilo ji je žal, da ga je odprla. In vendar: bila je vesela. Lahko ji bo odgovoriti... Gledala je v črke: nekaj temnega in grozečega je velo iz njih, se v divjem nasprotju prepletalo z besedami, ki jih je nekoč govoril Logar. Včasih se na to še misliti ni upala. Politika? Odkod bolečina, neka užaljenost, ki je ob branju pisma skeleče padla v njeno srce?

„... Pričakujem odgovora. Vsaj nekaj vrstic. In če ne... vas bom po končanem plesu obiskal in ugrabil kot je šega na jugu...“

Humor? Dora je vrgla pismo na mizo in sedla. Pomislila je za hip... Zgrabila je za pero. Med pisanjem se ji je tresla roka. Njena pisava je bila navadno dobra, lepa, danes so ji nastajale črke neenake, velike.

„Gospod... Res, vaša pisma sem metala v ogenj. Vzroka za to vam ne bom navajala, ker se ne čutim vezane na vas in se to torej tiče samo mene... Ne pišite mi več... Res, moja krivda je, da vam že prej nisem povedala, da je moje čuvstvo daleč od vas. Mislila sem, da boste to spoznali po mojem molku. Po vašem zadnjem pismu sem uvidela, da si nisva daleč samo po srcu... Želim vam utehe v vojni, ki jo obetate; ko se vrnete prerojeni iz nje, si izberite drugo družico, da vam bo učiteljica jezika na jugu...“

Zadnje besede je prečrtala. Pismo je prepisala, spremenila nekatere besede, a ga ni brala v drugič... Pred njene oči je stopil Logar. Tih, kakor da ne zna reči besede, se je nagibal pred njo. V njeni duši so bili rahli očitki. V tistem trenutku je pozabila nanje.

„...Končala sem šolo, zdaj sem doma. Pričakovala sem od tebe nekaj vrstic, ni jih bilo. Že tri tedne nisva govorila... Danes mi je pisal tisti... saj veš... Odgovorila sem mu, naj mi ne piše več... Ali bo res vojna? Neka slutnja mi stiska srce. Čudna pravica, da bi mogočna država napadla Srbijo. Taka sem po naravi, da vsakokrat držim s šibkejšim. Razen tega so Srbi vendar naši bratje. Rada bi govorila s teboj in o vsem.“

Pogledala je skozi okno. Po cesti sta prihajala Ivan in Zofija. Bila sta vedra, vesela.

„V hribe pojdeva. Ali greš z nama?“

Dora ni vedela, kaj naj odgovori.

Dijak za oknom je dvignil glavo in gledal za Zofijo, ki je izginila v vežo.

D v a n a j s t o p o g l a v j e .

Po dogodku spomladi je viselo nad obema zakoncema nekaj težkega, temnega. Huje nego nezvestoba je zadelo Ivana ženino priznanje, da ga ne ljubi. Pozneje mu je žena večkrat zatrjevala, da je lagala iz maščevanja. Poslušal je, niti poteza se mu ni zganila na obrazu. Zofija je brala v njegovih očeh: ne verjame ji. Iz maščevanja samo je dobila pogum, da mu je rekla to? Vprašala se je: ali je to resnica? Grenko, nejasno je bilo v nji. V nekaterih trenutkih ga je v resnici ljubila.

Bolj kot ženo je Ivanova potrtoost bolela Doro. Čutila se je sokrivo. Opazovala je brata, kako je hodil okrog kakor zmeden. V noči, ko misli niso hotele mirovati, jo je večkrat prevzel neznan strah. Predramila se je iz polspanja, sedla na postelj. Ali ni slišala strela? Ali se ne bo zdaj zdaj oglasil Zofijin krik? Srce ji je burno bilo... Če ga z izprehoda ni bilo dolgo domov, je stopila k oknu. Misel: prišli bodo, povedali: „Našli smo mrtvega...“ To ji je v obili meri grenilo njene prve ure ljubezni.

Bojazen je bila neutemeljena. Humar ni bil tiste vrste človek, ki bi na odločen način presekal vozal življenjskih neprijetnosti. Dolgo je nosil pod pepelom, zagoreval ko slama in znova vse zagrnil pod pepel... Edini, kateremu je razodeval srčne bolečine, je bil njegov prijatelj Košir. Zadnje mu ni razodel. Na tiho mu je prišla misel, da bi vse pustil in šel. Kam? Strah pred svetom in pred negotovo bodočnostjo je bil močnejši od njegove bolečine.

Zofija je dolgo čakala, da bi se mož spremenil. Ko je vse zaman poizkusila, je zresnila obraz, kazala zavest krivde in kesanja. Na tihem, v dnu duše ji je bilo celó prijetno, da mož trpi. To je stokrat potrjevalo

njegovo globoko čuvstvo do nje. In se je prav pri tem tudi zgrozila. Ali mu more vračati ljubezen? Čutila je, da on ni edini, ki bi ga mogla ljubiti. To je bilo brezno, ki se ga je bala, a jo je obenem navdajalo z omamo.

Vendar jo je moževo vedenje od dne do dne bolj plašilo. Dom je postal grobnica. Objela je Doro: „Tako ne more iti več dalje. Kaj naj storim?“ Solze v očeh.

Dora je vedela: Zofijine besede niso izvirale iz čistega kesa. Dasi jo je to bridko motilo, jo je vendar božala in ji govorila, govorila... „Tako bi storila jaz“, je rekla, ko je končala.

Molk. Nato Zofijine besede, kakor da hoče storiti veliko žrtev: „Poskusila bom.“ Zofija jo je ubogala. Nikoli ni bilo toliko ženskosti v nji kot tiste dni. Postala je ljubka, da je Dori igralo srce. Ogibala se je družbe. Ni se več smejala s tistim smehom, ki je opozarjal náse... Celó oblačila se je preprosteje. Segulina ni omenila niti z besedo. Njena sprememba je bila tako očitna, da bi jo Ivan mogel opaziti z zaprtimi očmi. Polagoma se mu je razjasnil obraz, nasmeh mu je legel na lice in v brado. Zrl jo je vprašujoče: zvijača? Še nikoli ni videl toliko ognja v njenih očeh. Ušla mu je beseda: „Da, draga moja.“ Zofija se je histerično zasmejala in ga objela vpričo Dore. Solza je kanila na njegovo brado.

Tistega dne sta se zopet zbližala. Ivanov obraz je bil vedrejši, telo prožnejše kot prej. Nemogoče, da bi žena tako igrala... Zofija se je uravnovesila. Čutila se je zmagovalko. Začela je znova zahajati v družbo, spet se je čul njen preglasni smeh. A umela se je krotiti; ni hotela izgubiti vsega čara prejšnje ljubkosti. Njena duša je bila razklana.

Če ni omenila več Segulina, se ni zgodilo to samo zaradi moža. Mrzila ga je, z neko globoko užaljenostjo je mislila nanj. Neka temna sila jo je vlekla k njemu. Kljub temu: zdaj bi se mu ne bila vdala. Alma! Vsaka misel nanjo je bila sunek v srce. Vest, da jo je našla Dora pri Segulinu, ji je dala moči, da je priznala možu... Srečala jo je na cesti, okrenila je glavo na drugo stran. Alma ni prišla več v hišo.

Neodkritost in razdvojenost, ki jo je razjedala, je vplivala tudi na Ivana. Skrivnostna vez, ki spaja ljubeče se ljudi, je bila spet pretrgana. Zdaj zdaj se mu je pomračil obraz. Življenje je bilo mrzlo, brez ognja. Sprava je bila le vnanja, v srcu ga je tiho grizlo. Služba mu je bila v muko. Hrepenel je iz mesta, v prirodo.

Prirodo je ljubil. Še je bila kmetska narava v njem. Pisal je očetu: „Pridem k vam.“ Očetove besede: „Soba te čaka. Naj pride tudi žena.“ Zofija ni ljubila preprostega življenja. Plaho jo je vprašal: „Ali pojdeš

z menoj?" In kakor da je tudi nji življenje v mestu neznosno, se ga je oklenila: „Da, da.“ Po dolgem času je bil to prvi prisrčni objem.

Odšla sta. Dora je ostala. Oče ji ni pisal, da naj pride. Bilo je samo po sebi umevno. Vsake počitnice je preživela doma. Zofiji je rekla: „Pridem pozneje . . .“ Zofija ji je pogledala globoko v oči, razumela jo je. Bilo je neznano samotno v hiši. Urška je ves dan prečepela v kuhinji ali na vrtu. Dora je bila prepuščena sebi in svojim mislim. Včasih je stopila na ulico, da bi srečala Logarja. Ni ga našla. Ali pa je bil v družbi. Potrta se je vrnila domov.

Ljubezen? Vinko? Ti dve besedi sta se v njeni zavesti spojili v eno. Včasih je Logarju na tihem v duši očitala, da je ne ljubi. Videla ga je in četudi ni spregovorila ž njim, se je že prepričala, da mu dela krivico. Ona misli samo nanj. On ima poleg nje še tisoč drugih misli in skrbi. Vprašala ga je: „Zakaj te ni bilo?“ In on: „Pišem neko razpravo.“ Bila je ljubosumna na znanost. Pomislila je, bilo jo je sram. „Gotovo si napisal tisoč besed; dve bi bil ukradel zame. Samo dve.“ Zasmejal se je in jo stisnil za roko. Poslušala ga je, kako ji je govoril o svojem delu. Ali ga je razumela? Zdelo se je, da ji poje iz vseh besed: „Ljubim!“

Najlepši so bili večeri, ko ji je govoril o leposlovju. Kostanji, murve, mrak, cvrčanje kobilic, a v daljavi svetloba . . . Sredi prirode, kakor da sta sama na svetu. Zdelo se ji je, da njegov glas ne prihaja iz neposredne bližine, temveč iz nekega daljnega, skrivnostnega sveta. Odkrival ji je tajnosti in lepote, ki jih prej ni razumela.

„Vsega tega se nismo učili v šoli“, je rekla naivno, z neko osramočenostjo.

„Šola secira lepoto, zato jo ubija.“ Ni videla njegovega nasmeha, čutila ga je. In se je zdelo, da dolgo odlaša, da bi ji nekaj povedal, a ne more izreči besede. Po dolgem molku: „Včeraj mi je rekel ravnatelj: nekateri mladi profesorji se izprehajajo z gospodičnami po polju kakor dijaki . . . Mislim je mene.“

Doro je zbolelo. „In kaj bi morala storiti?“ se je izvilo iz nje.

Vinko se je zasmejal. „Obleči frak in črne rokavice, stopiti v hišo . . . Plačati oglas: Dora Humar in Vinko Logar zaročena.“

Včasih je Zofija rekla: „Zakaj ga ne povabiš k nam?“ To je bilo Dori zoprno. Ni skrivala svoje ljubezni, a je ni marala brez sramu razkazovati ljudem. Kako naj mu pred drugimi reče lepo besedo, ga toplo pogleda? In kaj je ljubezen brez tega?

In vendar so tiste besede nekaj bridko razklale v njeni duši. Shajala sta se redkeje. Srečala sta se na ulici, se pozdravila. Pisala sta si pisma. Dori se je zdelo, da sta se tiste čase duševno oddaljila. Ne ona, on . . .

Zdaj je treznejše mislila na vse njegove besede in jih je sodila. Ni imel obilico lepih, poetičnih besed, to ni bilo v njegovi naravi. Toda že v njegovem glasu je trepetalo tisto, kar v govoru ni našlo izraza. In vendar je šele zdaj spoznala, da je včasih čudno potemnel njegov obraz. In da je bil nekateri večer drugačen kot drugekrati. Kaj ga je težilo? Nekaj zagonetnega, skrivnostnega, kar ni moglo v njegove besede?

Spominjala se je, da ga je nekoč vprašala nagajivo: „Ali imaš kak zadržek? Saj veš . . . kaj mislim . . .“ Res, vprašanje je bilo nagajivo, a je od njegove resnosti vse zatrepetalo v nji.

Ni ji takoj odgovoril. V mraku ni mogla videti, ali je spremenil obraz. Odgovor je bil po njenem srcu. Toda njegova roka jo je rahlo spustila, kakor da ga je skrit spomin odvrnil od nje.

Grozeči znaki, ki jih je opazila šele v urah treznega razmišljanja, da so jo zapekli v dušo. Prišla je domov, ni je čakalo njegovo pismo. Kaj mu je? Delo, izpiti? Ali jo je njegova roka za vedno popustila? Pisala mu je. Odgovor: „Delo. Še nekaj dni, nato se vidiva . . .“ In še nekaj toplih besed.

Naslednji dnevi so ji bili neznano dolgi. Sedela je ob oknu, hodila v prirodo. Stala je ob Soči: na drugem bregu je videla postavo svojega brata. Prikazoval se ji je v prividu. Ali je srečen? . . . Šla je domov in se znova zaprla med stene. Vzela je knjigo, jo odprla na poljubni strani in brala. Besede so se ji obnavljale kot zdavnaj pozabljena melodija. Ni čitala, ker je hotela čitati, le čakala je . . . Misli so ji begale drugam.

Naveličala se je. Vrgla je knjigo na mizo, znova stopila k oknu. Solnce. Ozračje je trepetalo. Dijakovo okno je bilo zaprto.

Koliko časa je slonela in gledala na cesto? Dolgo, dolgo. Solnce je zatonilo, iz rdečkaste svetlobe je nastajal mrak. Na pobrežju je nekdo igral gosli . . . Misli, misli. Od njih in od neznanega občutka samote je zgrabila Doro taka bridkost, da se dolgo ni mogla premakniti.

Nekdo je prišel po cesti. Dora se je zdrznila. Vinko? V mraku, ki je bil nalegel pod kostanje, prihajajočega ni mogla spoznati. Logar? Zdelo se ji je, da pozna njegovo hojo. Toda bolj ko se ji je bližala, bolj tuja ji je bila.

„Dober večer, gospodična!“

Pod oknom je stal Segulin. Doro je presunilo tako čudno, da je stala nekaj trenutkov kot nema.

(Dalje prihodnjič.)

PSIHOANALIZA IN KAZENSKO PRAVO

A L E K S A N D E R M A K L E C O V

(Predavanje v društvu „Pravnik“.)

Téma mojega današnjega predavanja je pomen psihoanalize za kazensko pravo. Priznati moram, da tekom kratkega predavanja ni lahko odgovoriti na to komplicirano vprašanje. Vendar sem se odločil za to, ker smatram, da je ta problem zelo važen in aktualen ne samo za teoretike, temveč tudi za praktične delavce na polju kazenskega pravosodja.

Nobena druga smer v psihologiji in psihiatriji ni dosegla tekom zadnjih desetletij takega, vsaj zunanjega, uspeha, kot Freudova psihoanalitična šola. O tem zgovorno pričajo številne knjige in razprave, ki so posvečene problemom psihoanalize. Saj imamo celo vrsto strokovnih psihoanalitičnih časopisov: v nemščini: „Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, uradni organ mednarodnega psihoanalitičnega društva; „Imago“, Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Natur- und Geisteswissenschaften; specialni časopis za psihoanalitično pedagogiko „Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik“ ter še posebno poljudno revijo: „Die psychoanalytische Bewegung“; v francoščini izhaja „Revue Française Psychoanalytique“; v italijanščini: „Archivio Generale di Neurologia, Psichiatria e Psicoanalisi“ itd. Znano založništvo — Internationaler psychoanalytischer Verlag na Dunaju — je izdalo serijo obširnih monografij pod skupnim naslovom: Internationale psychoanalytische Bibliothek.

V Berlinu, na Dunaju, v Frankfurtu ob M., v Londonu in Parizu so ustanovljeni posebni psihoanalitični inštituti. Berlinski inštitut, ki je pred kratkim obhajal svojo desetletnico, se bavi z brezplačnim zdravljenjem siromašnih pacientov, poleg tega pa tudi s strokovno izobrazbo psihoanalitikov. Od časa do časa se vrše kongresi psihoanalitikov. Zadnjega (enajstega) mednarodnega kongresa psihoanalitikov so se udeležili zastopniki iz Nemčije, Avstrije, Madjarske, Francije in celo iz Amerike in Indije.

Še bolj značilno je morda dejstvo, da se psihoanalitična metoda uporablja v zadnjem času v najraznovrstnejših področjih znanosti, ne le v psihiatriji, temveč tudi v pedagogiki, sociologiji, literarni vedi, kriminologiji itd.

Razmotrivanju kriminoloških problemov s psihoanalitičnega vidika so posvetili svoja dela: Freud, Dr. Theodor Reik, Franz Alexander in Hugo Staub, August Aichhorn, Marie Bonaparte in drugi.

Vodilni nemški in švicarski kazenskopravni časopisi so objavili v zadnjih letih dolgo vrsto razprav in člankov, ki ocenjujejo pomen psihoanalize za teorijo kazenskega prava in za praktične potrebe kazenskega pravosodja. Med avtorji naj navedem imena, kot prof. Edmund Mezger, Bohne, Emil Hafter (Zürich), Ernst Rosenfeld, Hans Gruhle, C. Schneider, Albert Hellwig, Hans Lungwitz in drugi. Hans Coenen podaja v svoji knjigi „Strafrecht und Psychoanalyse“ sintetičen pregled vprašanja o psihoanalizi in kazenskem pravu. Tudi v jugoslovanskem pravnem slovstvu ni ostalo to novo gibanje neopaženo. Tega vprašanja se je dotaknil prof. Toma Živanović v svojem delu: „Osnovni problemi krivičnog prava. Uvod u nauku o krivičnom pravu.“¹

¹ Literatura vprašanja je zelo obširna. Navajamo tu le najvažnija dela:

Franz Alexander und Hugo Staub: Verbrecher und seine Richter. Ein psychoanalytischer Einblick in die Welt der Paragraphen. Wien 1927. — *Dr. Theodor Reik*: Geständniszwang und Strafbedürfnis. Probleme der Psychoanalyse und der Kriminologie. Leipzig 1925. — *Freud*: Die Verbrechen aus Schuldbewusstsein. Gesammelte Schriften, Bd. X. — *Freud*: Tatbestanddiagnostik und Psychoanalyse, Gesammelte Schriften, Bd. X. — *Abraham*: Die Geschichte eines Hochstaplers im Lichte der psychoanalytischen Erkenntnis. „Imago.“ Heft 4. — *Marie Bonaparte*: Der Fall Lefebvre. Zur Psychoanalyse einer Mörderin. — *Steckel*: Die sexuelle Wurzel der Kleptomanie. — *Dr. Hans Coenen*: Strafrecht und Psychoanalyse. Breslau. 1929. — *Prof. Dr. G. Bohne*: Psychoanalyse und Strafrecht. „Zeitschrift für die ges. Str. RW.“ Bd. 47 (1927). — *Prof. Dr. G. Bohne*: Verwertbarkeit der Psychoanalyse. DJZ. 1927. — *Dr. C. Schneider*: Hat die Psychoanalyse eine praktische forensische Bedeutung? „Monatschrift für Kriminalpsychologie.“ 1928. — *Dr. Sachs*: Strafrichter und Psychoanalyse. „Juristische Rundschau.“ 1930. Nr. 8. — *Dr. E. Mezger*: 1.) Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Rechtspflege v: Prinzhorn, Krisis der Psychoanalyse. I, str. 306. in nasl.; 2.) Moderne Strafrechtsprobleme. Marburg 1927; 3.) Psychoanalyse und strafrechtliche Schuld. „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht.“ 1930, 2. Heft. — *Prof. Dr. Ernst Hafter*: Psychoanalyse und Strafrecht. „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht.“ 1930. — *Saldaña*: La criminologie nouvelle. 1929. — *Dr. Ledig*: Strafjustiz und Seelenforschung. „Die Justiz.“ 1930. — *Dr. Hilde Grünbaum-Sachs*: Tiefenpsychologie und Rechtsprechung. Ibid. 1925/1926, str. 436. in nasl. — *Hugo Staub*: Psychoanalyse und Strafrecht. „Das psychoanalytische Volksbuch.“ Zweite Aufl. 1928. — *Nohl*: Die kriminalpolitische Bedeutung der Psychoanalyse. Gross'Archiv 77, str. 306. in nasl. — *Hans Lungwitz*: 1.) Psychoanalyse und Kriminalität. Ibid. 77, str. 404. in nasl. — 2.) Nochmals Psychoanalyse und Kriminalität. Ibid., str. 409. in nasl. — *Rolf Schiebold*: Psychoanalyse und Rechtswissenschaft. 1928. — *Hans W. Gruhle*: Die Psychoanalyse in der Rechtssprechung. „Monatschrift für Kriminalpsychologie.“ 1928. — *Dr. Albert Hellwig*: Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen. Berlin 1927 (glej posebno str. 74., 75.). — *Dr. Toma Živanović*: Osnovni problemi krivičnog prava. Uvod u nauku krivičnog prava. Beograd 1930 (gl. posebno str. 153., 164. in nasl.). — *Dr. Dušan Djermekov*: Psihološki momenat u našem novom krivičnom zakonu. „Mjesečnik.“ Zagreb 1929, br. 9/10.

Mnenja kriminalistov glede znanstvene vrednosti psihoanalitične teorije in glede praktičnega pomena psihoanalize za kazensko pravo razdelimo lahko v tri skupine. Med kriminalisti so vneti pristaši psihoanalize, ki so prepričani, da pomeni Freudova metoda korenit preokret, ki privede do temeljite spremembe tradicionalnih naziranj o etiologiji zločina in o sredstvih borbe zoper zločinstvenost. Drugi pa nasprotno prištevajo psihoanalizo onim laži-naukom, katerih zunanji uspeh je le prehodna in površna moda, ki nima nič skupnega s pozitivno in resno znanostjo. V tretjo skupino pa spadajo oni pisatelji, ki mislijo, da je kljub vsej enostranosti in očividnim pretiravanjem Freudove šole v njenem nauku dovolj pozitivnega, kar se dá izkoristiti tudi za specialne naloge kazensko-pravne vede.

Freudova šola ne vidi v psihoanalizi le nove metode zdravljenja nevrozov, temveč tudi novo koncepcijo psihičnega življenja. Psihoanaliza preoblikuje osnovne pojme tradicionalne psihologije ter hoče na tej novi podlagi ustvariti celó neko novo svetovno naziranje.

Kaj obeta psihoanaliza v področju kriminalne psihologije? Zahteva po skrbnejšem proučevanju zločinčeve psihe ni sama ob sebi nekaj novega. Toda, kakor trdijo psihoanalitiki, se poskusi tradicionalne psihologije v tem pogledu niso obnesli. Vzrok tiči v tem, da doslejšnja psihologija ne upošteva v zadostni meri *konkretne* človeške osebnosti. Metode deskriptivne psihologije nas ne približujejo spoznanju posameznega individua, ker so preveč abstraktne in posplošene, ravno za kazensko pravosodje pa je važno, da ugotovimo *prave* motive konkretnega dejanja in *pravo in točno* sliko psihične osebnosti *danega* človeka, a ne abstraktno psihološko shemo človeka vobče.

Naše zavestno življenje je, po Freudovem nazoru, le tenka gornja plast naše duševnosti. Lahko ga primerjamo z gornjim robom gorskega slemena, ki se dviga iznad morske gladine, dočim je ostal glavni del skrit pod vodo in je neviden. To, kar je bilo doslej edini predmet psiholoških raziskavanj, naš zavedni „jaz“, tvori le neznamen del celotne naše duševnosti. Pod njim, pod tem zavednim jazom, se nahaja ogromen rezervoar nezavednih, oziroma podzavednih gonov in motivacij. Tako zvani *Bewusstseinspsychologie*, psihologiji zavednega, stavlja Freud nasproti nauk o nezavedni psihi, *Tiefenpsychologie*.

Freudovo teorijo nevrozov in metode njegove psihoterapije hočejo njegovi učenci izkoristiti za specialne smotre kazenskega pravosodja. Kakor znano, je že Freudov predhodnik Breuer pri proučevanju histeričnih pojavov ugotovil, oziroma izrazil domnevo, da je vzrok te bolezni tako zvana *psihična travma*. Histerična oseba išče izhoda iz nerazrešljivega afektivnega konflikta na način, ki ga imenujejo psihiatri: „pobeg

v bolezen“ (eine Flucht in die Krankheit). S tem se doseže vsaj začasna osvoboditev iz notranjega konflikta (Befreiung aus der Konfliktsituation). Mučni notranji doživljaji se potisnejo v podzavestno sfero in tam nadaljujejo svoje skrivnostno življenje. S posebno psihoanalitično proceduro, o kateri tu ne morem razpravljati, ugotavljajo psihoanalitiki značaj in vsebino psihične travme. Nato nastopa tako zvani katharsis, očiščenje psihe od psihične travme in s tem ozdravljenje. V nadaljnjem se je psihoanaliza uveljavila kot metoda zdravljenja nevrozov vobče. Zdravljenje predpostavlja aktivno sodelovanje bolnikovo. Kakor pravi Freudov učenec dr. Landauer, mora zdravljenje zbuditi k delovanju zdravilne sile človekove. („Die Behandlung . . . muss . . . die Heilkräfte der Menschen mobilisieren, in Bewegung setzen.“)²

V pretežni večini primerov je vzrok tako zvanih travmatičnih situacij po Freudu seksualni moment, in sicer nemožnost zadovoljitve spolnega nagona (eine Versagung der Erfüllung sexueller Trieberscheinungen). Psihične travme imajo praviloma seksualno praosnovo. Njih vir leži v doživljajih zgodnjega detinstva, v tako zvani libido, ki jo je treba razlikovati od genitalne seksualnosti. Seksualnost v najširšem pomenu besede je primum movens psihičnega življenja.³ Posebno vlogo v Freudovi teoriji ima incestuozna usmerjenost infantilne psihe v obliki tako zvanega Edipovega kompleksa. Incestuozne težnje do matere, sovražne proti očetu, tvorijo vsebino Edipovega kompleksa. Döhring označuje ta kompleks kot „sexuell gefärbte Bindung an die Mutter mit Eifersuchtseinstellung gegen den Vater“. Krvoskrunstvo (incest) in očetomor sta po Freudu prazločina človeštva.

Realnost preprečuje neomejeni razvoj libidinoznih stremljenj. Na ta način nastanejo prvi notranji konflikti. Prvi objekti libida — roditelji, so hkrati najvažnejši zastopniki realnosti v gori navedenem smislu.

V podzavest potisnjene predstave in goni tvorijo glavno sfero nezavednega. Ta nezavedna sfera je neke vrste človekov daimon, njegov spiritus rector, ali, kakor jo označuje Freud, njegov „Es“ (ono), ki eksistira poleg njegovega zavednega jaza in vpliva na človekovo vedenje.

Zelo komplicirane Freudove teorije seveda ni moči skicirati v dveh, treh besedah. Hotel sem čisto na kratko poudariti le nekaj značilnih momentov, ki so posebno bistveni za naša nadaljnja izvajanja. Freud misli, da ne velja njegova koncepcija samo za abnormalne subjekte, tem-

² Dr. K. Landauer: Erkrankung und Gesündung als seelischer Vorgang. „Das psychoanalytische Volksbuch.“ II. Bd., str. 15.

³ Kritiko Freudovega panseksualizma gl. med dr.: Eduard Spranger: Psychologie des Jugendalters. 1929, str. 107.

več za vse ljudi, kajti tudi duševno zdrave osebe trpijo na sličnih notranjih konfliktih, kakor nevrotiki.

Kakšnega pomena je psihoanaliza za kazensko pravo? Ali prinaša ta novi nauk bistveno spremembo doslej obstoječih nazorov o vzrokih in o naravi zločina, ali utegne vplivati na kazensko pravo in kazensko postopanje?

Opozoriti je treba predvsem na novo psihoanalitično koncepcijo zločinčevih nagibov. Freudova šola vidi osnovni nedostatek prejšnjega pojmovanja nagibov v tem, da se je tako v kriminalni psihologiji kakor tudi v sodni praksi upošteval do sedaj le neznamen del motivacij, namreč le tako zvane zavedne motivacije. S sredstvi tradicionalne psihologije se dajo ugotoviti le zavedni motivi dejanja. V resnici pa, kakor zatrjujejo psihoanalitiki, je le v malokaterih primerih nagib dejanja tako enostaven in enoznačen.

Psihoanaliza s svojo metodo razkriva do sedaj neznanе kavzalne vezi k duševnemu življenju in ugotavlja take motivacije, ki tako zvani površinski psihologiji (Oberflächenpsychologie) niso bile pristopne. Posebnost teh skritih, oziroma podzavestnih motivacij tiči v tem, da se jih ne zaveda niti storilec sam. Slično vlogo, kakor jo ima v histologiji mikroskop, mora prevzeti v področju kriminalne psihologije psihoanaliza. Psihoanaliza je torej metoda, ki stremi za tem, da nam predoči gibalne sile človeške duševnosti in resničen smisel psihičnih pojavov. Človeška dejanja, tudi zločini, so čestokrat determinirani po mnogovrstnih motivih (mehrfache Determination der Handlung). Ni mogoče zanikati, da so motivi, ki jih navajajo obtožnice, večinoma preveč enostavni. To so: koristoljubje, nuja, strah pred razkritjem zločina, maščevanje, ljubosumnost, pohota in podobno. Prof. Gruhle ima torej prav, ko trdi, da je psihologija, s katero operira državni tožilec, zelo nezadostna. Seveda ne velja to le za državne tožilce, temveč tudi za druge činitelje kazenskega postopanja, kajti vsi iščejo oporišča predvsem v besedilu kazenskega zakonika, že zato, ker je treba kvalifikacijo dejanja spraviti v sklad z določbami pozitivnega zakona.

Za predhodnike psihoanalitične koncepcije nagibov smatramo lahko najbolj globoke pisce romanov in dram. Dovolj, ako navedemo kot primer svetovnoznani roman Dostojevskega „Zločin in kazen“. Zločin Ras-kolnikova slika pisatelj kot rezultanto silno zamotanih motivacij, ne pa kot navaden zločin iz koristoljubja.

Psihoanalitiki se radi spominjajo znanih besed Nietzscheja: „Ach, ihr krocht mir nicht tief genug in die Seele.“ Kot poglobitveni nedostatek tradicionalne občne in kriminalne psihologije označuje Freudova šola nezadostno poglobitev v dinamiko duševnega življenja, zlasti v njegovo

podzavestno sfero. Pri vsaki preiskavi zločina hočemo dognati vzrok in nagib zločina. Toda celó zločinec sam včasih ne more, če bi tudi hotel, odgovoriti točno na vprašanje: „Zakaj si to storil?“ To je pač umljivo! Kajti tudi storilec ni zmožen do konca pojasniti svoje dejanje, razkriti ga v njegovih najglobokejših podzavestnih vzrokih. Saj tudi njemu niso znane dinamično najbolj dejavne nezavedne motivacije! Psihoanalitiki izvajajo iz tega praktičen zaključek, ki utegne imeti pomen tudi za metode kazenske preiskave. Ni prav, če sklepamo iz vsakega protislovja, v katero zabrede obdolženec, da je premeten in trdovraten. Večina človeških dejanj izvira dejansko iz nasprotujočih si motivov. Kakor pravi Alexander in Staub: „Nicht das ‚entweder-oder‘, sondern das ‚sowohl-als auch‘ — ist geltend im Seelenleben.“ Zavedni motivi so le tenka plast tako zvanih racionalizacij. Z drugimi besedami: storilec jih konstruira šele pozneje, že po storjenem dejanju, da bi se opravičil sam pred svojo vestjo. Enoznačen in enostaven motiv le razmeroma redko prevladuje nad vsemi drugimi in je edino odločilen. Čestokrat se nam ne zdi obsodba v tem ali drugem psihološko bolj kompliciranem primeru povsem pravična, dasi včasih ne vemo natančno povedati, v čem tiči vzrok, da jo smatramo za nepravično. V resnici se to dá pojasniti s tem, da sodba ni upoštevala nezavednih momentov v storilčevi psihi („weil das Urteil das Unbewusste des Täters nicht berücksichtigt hat“). Psihoanalitiki so prepričani, da je le s psihoanalitično metodo moči znanstveno dognati oni temni in zagonetni „nekaj“ (dieses dunkle Etwas), ki se skriva v globočinah človekove duševnosti.

Znana zahteva sociološke šole v kazenskopravni vedi, naj se pri določitvi in odmerjanju kazni ne upošteva samo dejanje, temveč tudi storilčeva osebnost, je bila prav za prav le *pium desiderium*. Le psihoanalitična metoda v kriminalni psihologiji je storila, po mnenju freudistov, prvi korak v tej smeri. Značilen je nadalje *nauk o tako zvani transpoziciji motivov*, to se pravi, da so neki motivi sposobni povzročiti dejanja povsem druge vrste, kot so motivi sami. Takšni so, recimo, primeri, v katerih ne izvrši kdo tatvine iz koristoljubja, temveč iz že prej obstoječega čuta svoje krivde, oziroma zbog stremljenja, pretrpeti kazen za druge svoje pregrehe ali pa zaradi simboličnega pomena, ki ga ima ukradeni predmet za storilca.

Kriminologi, ki pripadajo Freudovi šoli, priporočajo pritegnitev izvedencev-psihoanalitikov vobče, posebno pa, ako gre za delikte, katerih motivi niso jasni, oziroma kjer ni moči dognati nobenega racionalnega nagiba. Prvi in neposredni cilj praktične uporabe psihoanalitične metode je terapija psihonevrozov. Poskusi, razširiti to metodo tudi na področje kriminalne psihologije in forenzične psihiatrije, so bili storjeni šele v

zadnjem desetletju. Kako je prišlo do tega? Treba je v tej zvezi opozoriti na to, da zbližujejo nekateri zastopniki Freudove šole psihonevrozo in zločin. Psihonevroza in zločin sta si po tem naziranju slična toliko, kolikor pričata o nezadostni socialni prilagoditvi subjekta. Podobno ko pri psihonevrotikih se dá tudi pri mnogih zločincih razložiti nesposobnost, vživeti se v normalno socialno življenje z nesposobnostjo, rešiti *notranje* konflikte v socialnem smislu; pri zločincih pa pride posebno v poštev njih nesposobnost, podrediti se normam pravnega in socialnega reda. V nasprotju s kriminalno-antropološko šolo, ki pripisuje velik pomen podedovanim in atavističnim dispozicijam, poudarjajo psihoanalitiki pomen nedostatnega razvoja človeške osebnosti kot osnovnega vzroka kriminalitete. Zločini so v večji meri odvisni od poznejše življenjske usode človekove in od pomanjkljive vzgoje kot pa od bioloških činiteljev. Pod drugimi življenjskimi pogoji bi se lahko razvila večina zločincev v normalne ljudi.

Zločinska nagnjenja v večini primerov niso prirojena, marveč so posledica slabe vzgoje, zlasti pa doživljanja iz infantilne dobe. Na podlagi proučavanja nezavednega duševnega življenja prihajajo psihoanalitiki do zaključka, da je socialna prilagoditev rezultat življenjskega razvoja, dočim se v kvantitativno in dinamično najbolj močnem jedru osebnosti zločinska in normalna nagnjenja ne ločita. Človek prihaja na svet kot socialno neprilagodeno in celó kot zločinsko bitje. Šele potem, ko je premagan tako zvani Edipov kompleks (mit der Überwindung des Oedipus-Komplexes) in ko je nastopila doba pubertete, se prične ločen razvoj zločinskih in socialnih elementov v človeku.

Kriminološka koncepcija psihoanalitikov je torej izrazito dinamična. Tudi v tem pogledu se razlikuje od statične koncepcije Lombrozove šole. Odločno zavrača njen nauk o rojenem zločincu, ki je tako rekoč predestiniran za zločin.

Dr. Theodor Reik izraža v svoji knjigi „Geständniszwang und Strafbefürfnis“ na več mestih misel, da imajo vsi ljudje v sebi kalí zločina („... dass wir alle Keime zum Verbrechen in uns tragen“). Posebno važen pomen pripisujejo psihoanalitiki (Abraham, Aichhorn, Staub) zgodnjim infantilnim doživljanjem, v prvi vrsti pa pomanjkanju ljubezni v otroški dobi (die Entbehrung an Liebe und kindlicher Lustbefriedigung). Vse to vpliva na oblikovanje kriminalnega značaja v veliko večji meri kot podedovana psihična obremenjenost. Izhajajoč iz psihoanalitičnega nauka, skušajo nekateri avtorji — posebno Staub in Alexander — utemeljiti *novo tipologijo zločincev*. Že v naprej pa moram reči, da ta nova delitev zločincev v tipe ni dovolj izdelana in je zelo shematična. Delitev, ki

jo predlagata Alexander in Staub, sloni na razlikovanju vzrokov zločinstvenosti, ki so ali psihološki ali sociološki ali biološki.

Psihološka etiologija zločina je značilna za *nevrotične* zločince (für neurotische Kriminelle). Njih antisocialno vedenje je neki izhod iz notranjega psihološkega konflikta socialnih in asocialnih delov njih osebnosti. Nastanek tega konflikta je, slično kakor pri psihonevrozi, poglavitno v zvezi s seksualnimi doživljaji zgodnjega detinstva in poznejšega življenja.

Drugo skupino zločincev tvorijo tako zvani normalni zločinci, ki so po svoji psihični strukturi slični vsem ostalim ljudem, ki pa v svojem vedenju sledijo zločinskim zgledom. Sem spada večina poklicnih zločincev.

Tretjo skupino predstavljajo subjekti, katerih zločinstvenost je utemeljena z organskimi bolezenskimi procesi.

Izven vseh teh kategorij kroničnih zločincev pa stoje oni, ki postanejo akutno kriminalni (die akut kriminell werden) le pod vplivom specifičnih pogojev in izredno težke življenjske situacije. Za dejanja delinkventov te vrste niso značilna svojstva njih osebnosti, temveč posebnost situacije, v kateri se nahajajo. Takih akcidentalnih zločincev ni moči uvrstiti v nobeno tipološko skupino, kajti v teh primerih gre za popolnoma normalne ljudi. Kakor smo že omenili, je za psihoanalitično kriminologijo značilno naziranje, da je sleherni človek brez izjeme pod nekimi pogoji in v nekem položaju sposoben izvršiti zločin. („... Vielmehr ist ausnahmslos jeder Mensch unter gewissen Voraussetzungen und in einer gewissen Lage zur Begehung irgend eines Rechtsbruches fähig.“) In prav zato storilci takih deliktov ne spadajo med zločinske *tipe*.

Psihoanalitiki se naravnost ponašajo s tem, da se jim je posrečilo doognati doslej popolnoma neznane notranje vzroke kriminalitete. Toda baš ta njih odkritja povzročajo največ pomislekov, ker so včasih zelo umetno konstruirana in paradokсна. Da podpremo to svojo trditev, naj navedemo le par primerov. Psihoanalitiki pojasnjujejo tako zvano kleptomanijo pri ženskih osebah kot simbolično nadomestno dejanje (als symbolische Ersatzhandlung). Psihični vzrok kleptomanije pri ženskah je, po mnenju psihoanalitikov, tako zvani „Penisneid“, želja „... dem Manne den beneideten Penis zu entreissen“. Potisnjena v podzavest se izraža ta želja v omiljeni obliki v kleptomaniji, v tatvini različnih predmetov, neodvisno od njih vrednosti. Še en primer takega očividnega zlorabljanja kriminalne simbolike! Kriminologi-psihoanalitiki vidijo v političnih zločinih nezavedno izživetje tako zvane Edipove situacije, in sicer mržnje do lastnega očeta. Država je za političnega zločinca simbolična slika osovražnega lastnega očeta — „Vater-Imago“! V političnem zločinu,

ki predstavlja napad zoper obstoj, oziroma zoper avtoriteto države, tiči, po tem nazoru, pred zavestjo skriti smisel izživetja agresivne Edipove želje („... liegt ... der dem Bewusstsein verborgene Sinn eines Auslebens der aggressiven Oedipuswünsche“).⁴

Naravnost gorostasno in absurdno pretiravanje take simbolične interpretacije zločinov predstavlja knjiga princese Marie Bonaparte: „Der Fall Lefebvre. Zur Psychoanalyse einer Mörderin“, v kateri opira pisateljica svoje psihoanalitične zaključke na domnevo, da simbolizira samokres phalus in da pomeni za podzavestno sfero skupni izlet z nekim moškim spolno združitev ž njim.

Znani švicarski kriminalist prof. Hafter se popolnoma upravičeno zgraža nad takimi laži-znanstvenimi prisposodobami in vprašuje: „Kako dolgo naj se še ta nesmisel priobčuje svetu pod krinko znanosti?“⁵

Večjega upoštevanja vredna je analiza dejanj, ki jih imenujejo psihoanalitiki „Verbrechen aus Schuldgefühl“. Običajno se misli, da se večina zločinov izvrši iz koristoljublja ali iz moralne razbrzdanosti, dočim se čut krivde, kolikor pri kakem zločinu sploh obstoji, očituje šele po izvršenem dejanju v obliki kesa. Freud pa vidi v čutu krivde reakcijo na zločinske gone in želje v infantilni dobi. Normalen človek premaga omenjene atavistične želje, dočim se jih nevrotične osebe niti v zreli dobi ne morejo iznebiti. Potisnjene v podzavest, povzročajo te želje trajen in mučen občutek lastne krivde in težnjo po kazni (Selbstbestrafung). V takem stanju stori včasih nevrotik na zunaj čisto nepojmljiv zločin; v resnici pa tiči vzrok takih zločinov v želji, pretrpeti kazen, ki naj služi kot neko zadoščenje čuta lastne — včasih le v domišljiji subjekta eksistentne — krivde.

Sličen psihološki mehanizem imajo tudi praksi znani primeri, v katerih prevzame nedolžen človek nase tujo krivdo, samo da bi se podvrgel kazni. Da v resnici obstojé taki zločinci iz čuta krivde, dokazujejo zastopniki Freudove šole s psihoanalizo podzavestne duševnosti. Resne pomisleke povzroča pa prenagljeni zaključek psihoanalitikov, da obstoji poseben tip zločincev te vrste ter vobče tendenca, čezmerno generalizirati svoja opazovanja.

Zgrešena se nam zdi tudi nova psihološka obrazložitev dejanj, storjenih iz malomarnosti, ki jih predlagajo psihoanalitiki. V vseh tako zva-

⁴ Dr. Hugo Staub: Psychoanalyse und Strafrecht, str. 193. Gl. tudi cit. knjigo Staub in Alexander, ki trdita, da ustvarja politični zločinec svojo državi sovražno teorijo, „um seine mehr oder weniger sublimierten Vatermordtendenzen ohne Schuldgefühl ausleben zu können“ (str. 64.).

⁵ Hafter v „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht“. 1929, str. 227.

nih napačnih storitvah (Fehlleistungen) iščejo psihoanalitiki neki podzavesten substrat. V malomarnostnih deliktih pa se očitujejo po njihovem mnenju zločinski goni in težnje, ki so skrite v globini podzavestnega „jaza“. Že švicarski kriminalist prof. Hafter je upravičeno opozoril na to, da je ta koncepcija malomarnosti v najboljšem primeru dvomljiva. Ali naj vsako neprevidno vožnjo avtomobilista, ki je povozil pasanta, razlagamo kot simptom njegovih nezavednih zločinskih dispozicij?

Le čisto na kratko se moremo dotekniti psihoanalitične teorije kazni. Oblikujemo jo lahko v dveh stavkih. Kazen služi utešitvi krivčeve nezavedne težnje po kazni, ki ga privede k nedovoljenemu dejanju. Hkrati pa zadovoljuje tudi potrebo po kazni od strani družbe spričo njene nezavedne identifikacije z zločincem. V tem vidijo psihoanalitiki novo psihološko utemeljitev kazni (eine neue psychologische Fundierung der Strafe).

Psihoanalitiki se približujejo torej povračilni teoriji,⁶ ampak le toliko, kolikor priznavajo, da upošteva ta teorija *močne iracionalne in nezavedne težnje človeka za povračilom* celó na osnovi talionskega načela. Na drugi strani pa očitajo povračilni teoriji, da kljub svoji psihološki doslednosti nasprotuje vseh težnjam moderne kulture in humanitete. Kakor se izraža Reik: „Die Vergeltung als Strafzweck ist einfach eine Triebdarstellung als Theorie.“

V bistvu pa podajajo psihoanalitiki prej psihološko razjasnitev kazni kot pa normativno teorijo kazni v pravem pomenu besede (Reik). Kazen je po svojem zgodovinskem nastanku, v pretežni meri pa tudi v sedanjosti, predvsem povračilo. V tem vidijo psihoanalitiki atavistični ostanek, ki ga bo človeštvo v bodočnosti premagalo. Idealni cilj naj bo pravosodje, popolnoma prosto vsakega afekta (eine affektlose Justiz), in edinole v ideji smotrenosti zasidrano čisto znanstveno ravnanje z zločincem.⁷

Ne morem se spuščati v podrobno kritiko psihoanalitičnega nauka o kazni v okviru tega kratkega predavanja. Opozorim le na očitno nedoslednost Freudove šole: nobena druga smer v psihologiji ne pripisuje

⁶ Kakor pravi Reik, „wir mussten der Vergeltungstheorie zugeben, dass sie in Übereinstimmung mit den mächtigen unbewussten Vorstellungen des Menschen steht“. Reik, op. cit., str. 150., in vobče poglavje pod naslovom: Die psychoanalytische Strafrechtstheorie. — Gl. tudi dodatek drugi h knjigi Alexander-Staub: Einige Bemerkungen zur Psychologie der strafenden Gesellschaft. Str. 115. in nasl.

⁷ „Erst wenn die Allgemeinheit auf die Unterbringung der drei Affektansprüche, *Sühne, Vergeltung und Rekompense für sozial gehemmten Sadismus* bei der Behandlung der Kriminellen verzichtet wird, wird auch das Rechtsgefühl sich mit einer wissenschaftlich fundierten, rein zweckmässigen Behandlung des Rechtsbrechers zufrieden geben.“ Alexander-Staub, op. cit., str. 124.

takega velikega pomena iracionalni, nezavedni in afektivni sferi človekove duševnosti in vendar izhaja v svojih idealnih konstrukcijah iz misli o individuu in o družbi, ki sta popolnoma prosta vsake afektivnosti. Pretirani in pesimistični iracionalizem na eni strani in skrajni racionalistični optimizem na drugi!

V dosedanjih izvajanjih sem skušal podati kratek oris psihoanalitičnega nauka o osnovnih problemih kriminologije. Omenil sem že, da ta nauk med kriminalisti ni našel enotne ocene. So kriminalisti, ki pozdravljajo psihoanalitično metodo v kriminalni psihologiji kot nov kaži-pot, ki nam obeta izhod iz krize, ki jo doživlja v zadnji dobi moderna sociološka šola. Po mnenju prof. Bohneja je ta šola z uveljavljenjem njenih načel v pozitivni zakonodaji izčrpala ves zaklad svojih naprednih idej in nujno potrebuje korenite obnovitve. In to obnovitev je pričakovati od psihoanalize, ki pomeni v primeru s prejšnjo površinsko kriminalno psihologijo znatno poglobitev v problemu zločina in kazni (Coenen).

Drugi pisatelji so bolj skeptični. Priznavajo sicer delni pomen Freudove šole za kazenskopravno vedo in za pravosodje, dvomijo pa, da je psihoanalitična teorija pozitivno utemeljena v svoji celoti.

Med kriminalisti in psihiatri so tudi hudi načelni nasprotniki freudizma.

Kritično stališče napram psihoanalizi kot univerzalni metodi je po našem mnenju popolnoma upravičeno. V psihoanalitičnem nauku je razlikovati rezultate pozitivnega izsledovanja, ki nam odkrivajo dosti novega v labirintu človekove duševnosti, na drugi strani pa sicer zelo duhovite, a hkrati skrajno subjektivne konstrukcije. Ne morem slediti zlasti preveč navdušenim Freudovim učencem, ki vidijo v vsaki besedi svojega učitelja in vodje neko neizpodbitno dogmo.⁸ Resne pomisleke povzroča že splošna koncepcija psihičnega življenja v Freudovi teoriji. Kakor pravilno poudarja dr. Schneider, temelji ta koncepcija v naturalistično-mehanističnem pojmovanju duševnosti. Treba je strogo ločiti med ugotovitvijo resnične psihične vezi in njeno hipotetično konstrukcijo. Ta razlika je v psihoanalitični doktrini skoro povsem zabrisana. V tem tiči nevarnost, da se nam bo predstavljala slika duševnega življenja v enostranski luči apriorističnih konstrukcij.

⁸ Freud sam je v tem pogledu opreznější ter poudarja izrečno, da psihoanaliza „verträgt so gut wie die Physik oder die Chemie, dass ihre obersten Begriffe unklar, ihre Voraussetzungen vorläufige sind, und erwartet eine schärfere Bestimmung derselben von zukünftiger Arbeit“. *Freud: Psychoanalyse*. Članek v „Handwörterbuch der Sexualwissenschaft“ von Max Markuse. Bonn. 1926. Str. 616.

To velja predvsem v pogledu tako zvanega panseksualizma, ki prekvaša ves Freudov nauk o duševnih pojavih.⁹ Res je sicer, da dosedanja psihologija ni dovolj upoštevala pomena, ki ga ima seksualni moment v genezi človeške psihe. Toda Freud in posebno njegovi učenci gredo v tem pogledu predaleč. Tako se na primer hipoteza o tako zvanem Edipovem kompleksu pretvarja včasih naravnost v fiksno idejo. Da pridejo spričo tega nekateri freudisti do gorostasnih in grotesknih pretiravanj, sem že skušal pokazati v svojih gorenjih izvajanjih.

V nerazdružljivi zvezi s pravkar omenjeno hipotezo stoji tudi shematizem psihoanalitične procedure, ki hoče vsak psihičen pojav vtisniti v ozki okvir aprioristične sheme.¹⁰ Freudov nauk o vlogi nezavedne sfere duševnosti in o njenem vplivu na naše vedenje ima za kriminologijo nedvomen pomen. Vendar mu tudi v tem oziru upravičeno očitajo, da pojmuje to nezavedno sfero preveč mehanično, kot duševno ropotarno, v katero se vse meče, kar izgine iz zavesti. Omenim ob tej priliki, da ne zanikavajo obstoja in pomena nezavedne duševnosti niti zastopniki drugih smeri v psihologiji. V jugoslovanskem znanstvenem slovstvu naj navedem zlasti prof. dr. Franceta Vebera. V svoji „Analitični psihologiji“ pravi namreč sledeče: „Vse naše izkušnje pričajo . . . glasno za to, da duševnosti sploh in doživljanja posebej ne smemo istovetiti z zavedno duševnostjo in z zavednim doživljanjem, ker nahajamo nebroj primerov tudi nezavedne duševnosti in nezavednega doživljanja.“¹¹

Za kriminaliste je posebno važno vprašanje, ali je priporočljiva pritegnitev psihoanalitikov kot izvedencev v kazenskem postopanju. Nasprotniki freudizma v psihiatriji poudarjajo, da se psihonaliza ne peča ex professo s simptomatologijo duševnih bolezni. Prav tako, po mnenju kritikov, psihoanalitična metoda ne obeta znatnega uspeha pri določitvi stopnje duševne abnormalnosti.

Proti tej kritiki poudarjajo psihoanalitiki, da utegne njih metoda biti v veliko korist ravno za rešitev vprašanja vračunljivosti. Saj tvori

⁹ Bolj zmerno stališče zavzema C. G. Jung v svoji knjigi: „Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben“. Zürich. 1929. „Die Sexualtheorie ist bis zu einem gewissen Punkt durchaus richtig, aber einseitig. Es wäre darum ebenso falsch, sie zu verwerfen, wie sie als allgemeingültig anzunehmen.“ Str. 45.

¹⁰ V svojem poročilu o novejši Freudovi razpravi: „Dostojevsky et le parricide“ označuje B. de Schloezer to razpravo kot „un exemple frappant du schématisme auquel aboutit la méthode psychoanalytique qui, partant de l'examen d'un cas individuel, finit toujours par ramener l'être concret a un type abstrait“. B. de Schloezer: „La Nouvelle Revue Française.“ 1er Decembre 1930, str. 904.

¹¹ Dr. France Veber: Analitična psihologija. I. snopič. Ljubljana 1924. Str. 79.

središče njih kriminoloških raziskavanj v prvi vrsti problem udeležbe zavednega in nezavednega jaza v dejanju.

Psihoanalitiki že nastopajo kot izvedenci pred kazenskimi sodišči v Severni Ameriki, Nemčiji, v zadnjem času tudi v Avstriji.¹² Po našem kazenskem pravu bi se dala izvedeniška mnenja psihoanalitikov praktično uporabiti v okviru § 199. zakonika o sodnem kazenskem postopanju pri določitvi narave, vrste in stopnje duševne bolezni in ugotovitvi, kakšen vpliv je imela in kakšnega še ima duševna bolezen na obdolženčeve predstave, nagone in čine in v koliki meri je obstajala zmedenost duševnega stanja ob času, ko se je storilo kaznjivo dejanje (§ 199., odst. 5. cit. zak.). Poleg tega utegne analiza motivov kaznjivih dejanj v smislu psihoanalitične metode imeti praktičen pomen pri odmerjanju kazni, posebno če imamo opraviti s takimi dejanji priložnostnih zločincev, katerih nagibi niso jasni in včasih naravnost zagonetni, oziroma niso v skladu z vsem prejšnjim vedenjem danega subjekta. Na to stran vprašanja opozarja posebej znani španski kriminalist Saldaña v svoji novejši knjigi: „La criminologie nouvelle“.¹³

Nekateri avtorji so mnenja, da se dá psihoanaliza uspešno uporabljati tudi v svrhu zdravljenja nevrotičnih obojencev pri izvrševanju kazni in očevalnih odredb.¹⁴

Bodi omenjeno v tej zvezi, da otežkoča, kakor priznavajo psihoanalitiki sami, uporabo psihoanalitične metode in foro in pri izvrševanju kazni in očevalnih odredb dejstvo, da zahteva psihoanalitična procedura veliko časa in traja več mesecev.¹⁵

*

Oblikujmo sedaj na kratko svoje zaključke. Izrečno moramo poudariti, da ne pripadamo onim, ki radi vidijo v psihoanalizi neko znanstveno

¹² Prim. Sachs, op. cit., str. 88.

¹³ „Cette criminologie psycho-analytique arrivera peut-être à expliquer le mystère psychologique du criminel instantané, l'Augenblicksverbrecher... dont le crime est une paranthèse absurde dans toute une vie d'honnêteté.“ Saldaña: „La criminologie nouvelle.“ Paris 1929, str. 187. — V istem smislu tudi Sachs (op. cit., str. 83.): „Wann die Zuziehung eines Psychoanalytikers angezeigt ist, ist nicht allgemein zu beantworten, am ehesten, wenn rationale Motive für die Tat nicht erkennbar sind.“ Contra prof. Dr. W. Weygandt: Experimentelle Psychologie bei der gerichtlich-psychiatrischen Sachverständigentätigkeit. „Monatschrift für Kriminalpsychologie“. 17. Jahrgang. 1920, str. 405., in Schneider (op. cit. passim).

¹⁴ Coenen, op. cit., str. 87. in nasl. — O praktičnih poskusih te vrste gl. Werner Lippmann: Analyse eines Kriminellen („Fortschritte der Sexualwissenschaft und Psychoanalyse.“ 1926, 2, str. 288. in nasl.) in članek Sonnenscheina. (Ibid. 1928, 3, 116.)

¹⁵ Isti in še bolj zanesljivi rezultati se dajo, po mnenju Schneiderja, doseči z uporabo drugih metod v krajšem času. Schneider, op. cit., str. 340.

razodetje, ki naj preobrne do temelja ves nauk o duševnem življenju, vse dosedanje psihološke in kriminalno-psihološke pojme, kakor to mislijo vneti privrženci Freudove šole. Na drugi strani pa brez pridržka priznavamo delni pomen psihoanalitičnih raziskavanj zlasti glede nezavednih motivacij in njih vpliva na vedenje človeka, med drugim tudi na kriminalna dejanja.

Dočim ima splošna psihoanalitična teorija za seboj že več desetletij, so poskusi njene praktične uporabe v področju kriminologije razmeroma novega datuma. Smo lahko skeptični proti tem prvim poskusom, ki zdaleka niso vsi posrečeni. Vendar ne bi bilo prav, ako bi iz tega razloga zanikali vsak pomen psihoanalize za kazenskopravno vedo in za kazensko pravosodje.

Pazljivo moramo zasledovati to novo znanstveno gibanje, ki utegne privedi do revizije nekaterih zastarelih psiholoških pojmov in vplivati na naše pojmovanje zločina in njegovih vzrokov. Opozoriti na to novo gibanje v naši vedi, podati kratek pregled osnovnih kriminalno-psiholoških idej Freudove šole — to je bila edina skromna naloga tega kratkega predavanja.

IZPOVED DOKTORJA FORCESINA

V L A D I M I R B A R T O L

Ko sem se vrnil pred nekaj leti iz tujine, sem srečal že takoj prve dni na promenadi v Tivoliju svojega nekdanjega tovariša z univerze, doktorja Justa Forcesina. V moje veliko presenečenje je spremljal lepo, mlado gospo, ki je vozila dete v otroškem vozičku. Ni moglo biti dvoma, da je bil Forcesin poročen. Ko sem ga pozdravil, nisem mogel popolnoma prikriti svojega začudenja. Zdelo se mi je, da je rahlo zardel. Nič čudnega prav za prav. Še pred leti je namreč govoril kot najbolj zakrknjen nasprotnik zakona in zdaj ga je bilo bržkone nekoliko sram pred mano. Ker je bilo tudi meni malce nerodno zaradi njega, sem šel pozneje še večkrat mimo, ne da bi ga bil ogovoril.

Od tovarišev sem izvedel, da je študiral, ko je končal univerzo v Ljubljani, še v Pragi, Berlinu in Varšavi. Ženo je že privedel s seboj. Svoji čas je bil nemiren in neuravnovešen fant, pravo nasprotje kabinetnega učenjaka. Tudi njegovo delo je imelo na sebi nekaj silovitega, eruptivnega, in čeprav so se njegova biološka raziskavanja odlikovala po neki vprav presenetljivi logiki, je bil po svojem značaju vendarle bolj podoben ustvarjajočemu umetniku kot pa znanstvenemu strokovnjaku. Nje-

gov govor je bil hlasten, bruhač, poln duhovitih domislic in prispodob, vendar v sebi dosleden, prodoren in oster, da smo mu zaradi njega naredili priimek „ženij“, ki je zvenel sicer nekam zbadljivo, je pa bil obenem rahel izraz prikrite zavisti. Forcesin je kljub svoji vihravosti in kljub ne baš prereditim avanturam prvi med nami končal svoje študije. In baš združitve teh dveh nasprotujočih si lastnosti mu nekateri niso mogli nikoli prav odpustiti.

Nekoč sem ga nehote dohitel samega v Tivoliju. Ko sva si bila vstřic, sva se hkratu spogledala in tako je nanese, da sem se mu pridružil. Sprva me je hitel izpraševati, kakor da se boji, da bi ga jaz ne vznemiril s kakim neprijetnim vprašanjem. Polagoma pa sva se le zblížala in pogovor je naposled sam od sebe nanese na njegove razmere.

„Zelo si se izpremenil, odkar se nisva videla“, sem mu dejal. „Zdi se mi, da si se umiril, in kar nekako težji si postal. Tudi zredil si se; pravijo, da je to dobro znamenje.“

Zasmejal se je. „Tri leta sem se potikal po svetu. Dovolj mi je bilo tega večnega klatenja. Iz Varšave sem se domov grede peljal v Prago in se tam oženil z neko svojo bivšo kolegico. Ko sem se vrnil v Ljubljano, sem si ustvaril dom in se vrgel na delo. Imam majhen kemijski laboratorij — veš, za preizkušanje kvalitete živil —, to mi nese toliko, da lahko vzdržujem družinico. Kar se dela tiče, nisem od nikogar odvisen in tako mi ostaja dovolj časa, da se lahko ukvarjam tudi s svojimi lastnimi problemi.“

„Hvala Bogu! Vsaj en človek, ki si je umel srečno postlati!“ sem vzkliknil.

„Prav za prav se zares nimam nad ničemer pritoževati“, je nadaljeval. „Ženo imam, ki je študirala isto, kot jaz, in mi lahko pri delu pomaga. Sledi lahko mojemu razvoju, je dobra gospodinja in skrbna mati, posebnih zahtev nima nobenih in — kaj hočeš še več? V takih okoliščinah, brate, je človeku življenje zares le v veselje.“

„Nisem slišal veliko zakoncev, ki bi tako govorili“, sem mu priznal. „Kaj naj storim drugega, ko da ti k taki sreči čestitam? Od nekdanj si bil nekaj ljubljeneč bogov. Vraga! Marsikdo bi hotel biti v tvoji koži.“

Nasmehnil se je. Prišla sva v tivolski gozd in začela polagoma lesti navkreber. Čez nekaj časa je dejal:

„Veš, tako sijajno pa zopet ni, kakor si misliš. Vsaka dobra stvar ima tudi svojo slabo stran. Sicer pa — to mora itak biti, če hočeš sploh občutiti srečo.“

„Ali se še spominjaš,“ sem ga vprašal, „kako si se še pred leti bal, da bi ti bili žena, dom in sploh urejene razmere samo v oviro pri tvojih načrtih?“

„To je bila mladostna prenapetost“, je odvrnil nekam vznemirjen. „Danes se smejem svoji takratni ‚modrosti‘. Človek se pač razvija, zrelejši postane in njegove izkušnje se pomnože.“

„Zdi se mi, da ima tvoja nekdanja trditev, da je ustvarjajočemu človeku potrebna čim večja svoboda, vendarle jedro resnice v sebi“, sem mu ugovarjal.

„Mar nisem i danes dovolj svoboden?!“ se je nenadoma in nepričakovano hudo razburil. „Kaj pa prav za prav razumeš pod besedo ‚svoboden‘? Morda tisto fizično neodvisnost, v kateri se počutiš kakor lutka, ki ostane samo zato v ravnovesju, ker je privlačevanje nitk, s katerimi je povezana in ki jo pritegujejo nase, od vseh strani enako? Hvala lepa za tako laži-svobodo! Svoboda je ali v človeku samem ali pa je sploh ni. Zunanje okoliščine ne morejo na njej ničesar izpremeniti. To je moje sedanje mišljenje.“

„Popolnoma pravilno, popolnoma pravilno“, sem se hitel opravičevati, ker sem se bal, da sem ga bil nemara razžalil.

Prišla sva na vrh tivolskega hriba in zavila počasi proti Rožniku. Bil je topel poleten popoldan, nebo je bilo jasno in solnce je veselo prosevalo skozi zeleno listje dreves. Forcesin je stopal, slok in droben, nekaj korakov pred mano, z rokami na hrbtu in z glavo k tlom upognjeno, kakor da bi nekaj iskal. Nenadoma se je obrnil k meni in me vprašal:

„Ti, ali se ti ne misliš ženiti?“

Zamomljal sem nekaj, kakor da ne vem, ne kako ne kaj. Dejal je:

„Ko si človek izbira družico, ima v glavnem dvoje tipov ženske na razpolago: ali tako, okrog katere mora plesati on, ali tako, ki sama pleše okrog njega. Prve so zanimivejše, druge pa boljše žene. Sedaj pa, kakršen je njegov značaj: če je dovolj močan, da prvo pridrži, si bo izbral njo. Ne bo mu žal: izbral si bo čuvstveno fino niansirano ljubico, ki se mu bo kazala neprenehoma v drugi obliki. Če pa išče predvsem ženo kot gospodinjo in mater svojim otrokom, si bo izbral drugo. Ne bo mu povzročala niti velike brige niti velikih skrbi. Če se bo znašel v to usodo, bo preživel svoje dni plodno, mirno in v zadovoljstvu.“

Začudil sem se, potem pa me je premagal smeh.

„Zlomka!“ sem vzkliknil. „Pošteno si napredoval. Célo teorijo si si ustvaril o zakonskih ženah, odkar si se poročil. En tip si pa le izpustil. In sicer: baš tistega, ki bi ti moral biti najbližji: moderno, izobraženo ženo, ki je možu predvsem tudi tovarišica in svetovalka pri njegovem delu. Po mojem mnenju bi se človek, ki opravlja kakršnokoli kulturno delo, ne smel poročiti z drugačno ženo. Ali ne misliš tudi ti tako?“

Zamahnil je z roko in dejal: „To so floskule neporočenih ali razočaranih žen in romantičnih kratkovidnežev. V svojem bistvu je ostala

ženska isto, kar je bila vse večne čase: Ali je ljubica, ali pa domačica. Ženska kot javna delavka, kot tovarišica moškemu, je samo moda ali kvečjemu pobožna želja prenapetih. Tudi jaz sem verjel nekoč, da se je ženska emancipirala in se bistveno izpremenila. Pa sem se silovito zmotil. Staro vino v novih mehovih. Sicer pa — kaj bi ti govoril! Ženske ne spoznaš drugače, razen v zakonu. Imel si lahko dvajset ljubic, živel in spal ž njimi, prebil dneve in noči: njihovega jedra le nisi pogodil. Prav jih je sodil Nietzsche, ko je zapisal: Tudi še tako pretkan trgovec si kupi vselej svojo ženo v vreči.“

„Tri sto zlodjev!“ sem vzkliknil začudeno, „kako moreš vendar tako govoriti, ko pa imaš sam ženo, o kateri si dejal, da ti je najboljša tovarišica, da sledi tvojim mislim in te v vsakem oziru popolnoma razume?! Odkod črpaš te svoje več ko čudne izkušnje? Mar misliš, da je ona edina izjema med ženami?“

Tiho se je nasmehnil. Zdelo se mi je celó, da je narahlo prebledel. Prišla sva na Rožnik in zavila v krčmo. Naročila sva gnjati, sira in steklenico dobrega štajerca. Ko sva si nekoliko privezala dušo, sva nadaljevala pogovor.

„Tisto, kar sem ti prej povedal o svojem zakonu,“ je dejal Forcesin premišljeno in počasi, „je vse čista resnica. Toda vsaka resnica, ki se tiče človeških stvari, ima po več lic. Prej sem ti pokazal ono lice, ki je najbolj pri vrhu. Prav taka se ti pokaže spóčetka ženska. Ko sem na primer spoznal svojo sedanjo ženo, je bila prepolna znanstvenega navdušenja. Razkrival sem ji svoje znanstvene izsledke, svoje tolmačenje svetovnega sestava, življenja in smotrenosti v njem — povsod mi je skokoma sledila. Strmel sem: tako lepa ženska, pa tolikšna duševna razboritost! Videl sem v njej pravo čudo in razodetje. Po svoji navadi sem se ji iztrgal, šel sem v Berlin, v Varšavo, toda nikjer je nisem mogel pozabiti. Nenadoma sem si dejal: Kaj je bolj enostavnega, kakor da se poročiš ž njo? Ženska, ki te tako razume, ti ne more postati nikoli ovira pri tvojem delu. Šel sem in se oženil. Toda joj jadrne izpremembe! Po prvi vrtoglavici se je nenadoma pokazalo, *da je bilo vse tisto ‚visoko razumevanje‘ samo spretno uporabljeno ljubezensko sredstvo samice, ki skuša ž njim ujeti moža!* Nič ji ni bilo potlej bolj odvratnega, kakor če sem govoril o svojih izsledkih in o svojem pravem delu. O, dà! Delo v laboratoriju — pri tem mi tudi sama rada pomaga. Njegovo vrednost — praktično, v denarju plačano vrednost z lahkoto spoznava. K njemu me še celó sama nagovarja. Samo da molčim o onem, kar smatram za svoj edino pravi, notranji poklic! Ta, vidiš, ji je pravi trn v peti.“

„Zdi se mi, da pretiravaš“, sem mu dejal. „Kot vsak človek, ki mnogo razmišlja, si tudi ti silno egocentričen in tvoja žena gotovo občuti

kot krivico, da se pač mora ukvarjati s tvojimi brigami, ti se pa bržkone za njene ne zmeniš.“

„Ne, brate, to ni resnica. Kot dekle je kazala, da se zanima za iste stvari, kot jaz“, mi je odvrnil. „Danes pa ji roji vse kaj drugega po glavi. Klobuki, nogavice, sosedi in sosede, kaj je dejal Iks, kaj Ipsilon in še vse polno podobnega. In vseh tistih malenkosti, ki so morda zares važne za dom, o katerih se pa ne izplača govoriti, so ji polna usta. Nič bi ne rekel, če bi izprememba ne bila prišla tako nenadoma in tako temeljito. Prav ta bliskoviti prelom je, ki mi daje toliko misliti. Pa tudi to bi navsezadnje še lahko prenesel. Potolažil bi se pač z znano trditvijo, da je ženska predvsem rojena za ženo in mater. A spoznal sem še nekatere druge lastnosti, ki sem jih pozneje zasledil, spominjajoč se nazaj, pri sleherni ženski. Lahko si misliš, kako osupel sem obstal nekoč, ko se mi je nenadoma odkrilo dejstvo, da ženska ne misli v okviru znanih Aristotelovih zakonov logike. Zakon identitete na primer, ki ga spoštuje še tako preprost moški, je njej docela tuj. Njej na noben način noče v glavo, čemu bi moral biti A zato A, ker je A. Njej je A lahko B ali C ali karkoli. Zanja velja samo zakon njenih želja in njene volje: če ji ni všeč, da je A A, potem pač ni A in od tega je ne odvrne nobena sila. Kadar ti pritrjuje, vеди, da se je samo prikriala. Takrat ima gotovo nekaj za plotom; s svojim priznanjem te hoče obvezati za kako protiuslugo. Največja usluga, ki ji jo moreš storiti, je, da jo popelješ pred oltar: za dosego tega smotra bi ti priznala vse aksiome sveta. Seveda se ti pozneje temeljito maščuje za tisto svoje popuščanje. Nihče manjši kakor Napoleon je nekoč zapisal sloviti stavek: v ljubezni je možna samo ena zmaga: beg. In jaz tepec sem mislil, da je povedal samo duhovit paradoks! Bodi kdorkoli in karkoli: če si ostal pri ženski, si bil ali še boš poražen.“

Nisem mogel skriti rahlega nasmeška. Dejal sem mu: „Ujel si se v past in vse tvoje filozofiranje je samo srdito otepanje, ker ne moreš raztrgati vezi.“

„Le smehljaj se“, mi je rekel malce užaljen. Kmalu pa se je zopet pomiril.

„Seveda so moje izkušnje subjektivne, toda le toliko, da so me lastni doživljaji opozorili na stvari, ki bi jih bil sicer najbrž spregledal“, je nadaljeval. „Danes so moje oči za te pojave dvakratno izostrene . . .“

„Je že vse prav“, sem mu vpadel v besedo. „Vendar vse tvoje izkušnje ne morejo spraviti s sveta tistega dela v kulturi, ki so ga baš zadnja desetletja ustvarile ženske. Kam pa hočeš uvrstiti te, če na splošno odrekaš ženskam vsako višjo sposobnost?“

Počasi si je prižgal cigareto, odrinil prazni krožnik in se naslonil s komolci na mizo.

„Priznam: je neka skrivnost v ženski, ki je, po pravici povedano, še danes ne razumem. Namreč sposobnost, da sledi moškemu po najbolj zavutih potih njegovega razglabljanja, ne da bi imela sama za te stvari najmanjši smisel ali pa da bi mogla dodati temu vsaj trohico svojega. Po univerzah sem videl ženske, ki so ti z največjo bistrumnostjo razkladale Kanta; njegove misli so dojemale kar mimogrede, da se je zdel marsikateri moški poleg njih pravi siromak na duhu. Toda kakor hitro je ta moški tuje misli doumel, jih je že spravil v sklad s celotnim svojim znanjem in jim dal njihovo mesto v svojem celotnem miselnem sestavu. Ženski pa so ostale kakor nekaj, kar je izven nje, s čimer se pač lahko poigrava in kar lahko po svoji volji obrača, se je pa nikoli in v ničemer ne more dotakniti. Zato si drznem trditi: Vse tisto navidezno razumevanje pri ženski je samo za čudo spretno ponavljanje misli moškega in izvrsten spomin; zanka možitve željne samice je ali igrača: laž je in humbug. Basta. Svet še ni videl ženske, ki bi bila kaj bistvenega izumila — ne mislim nekatera slučajna odkritja, ki so jim priletela kakor zrelo jabolko v naročje —, tudi ne, ki bi bila zgradila kako novo teorijo, hipotezo ali karkoli, kar bi zahtevalo resnične ustvarjalne moči. Kjerkoli pa je treba posnemati, podoživljati, pooblikovati, tam je lahko nenadkriljiva mojstrica. Ples, oder, reproducirana glasba: to so polja, ki jih obvlada. Kakor moški telesno ne more roditi, tako, zdi se mi vsaj, ženska ne more duhovno ustvarjati. Evo: tudi tukaj — stroga pravičnost usode! Vidiš, zadnje čase se mi je nenadoma začelo svitati, kaj je mislil Mohamed, ko je dejal, da je ženska brez duše. V nekem smislu bi mu skoraj pritrnil. Kakor manjka moškemu nekaj bistvenega, kar je dano ženski, namreč telesno roditi, tako manjka ženski nekaj bistvenega, kar ima moški: oblikovati v duhu. In čudno! Kakor oplaja moški žensko telesno, tako oplaja ona njega duhovno. To je dejstvo, ki ga nihče ne more zanikati.“

„Če priznaš torej, da more ženska moškega duhovno oplajati, potem ji vendar z Mohamedom vred ne moreš odrekati visokih duhovnih funkcij“, sem ga zavrnil.

„Motiš se“, je povzel zopet. „Saj moškega lahko duhovno oplajajo tudi nebo in oblaki na njem, gozd, vasi in polja ali celo tihožitje in mrtvi predmeti v sobi. Vse to nam potrjuje brez števila pesnikov, slikarjev, pa tudi filozofov in mislecev. Je pa še nekaj, kar me sili, da pritrjujem Mohamedu. Pred nekaj leti sva obširno razpravljala o psihoanalizi. Ali se še spominjaš? Takrat sem bil še ves vroč od njene novosti, pa sem ti trdil, da je to metoda, ki je najgloblje prodrla v človeško notranjost

in po kateri je načeloma možno sleherno spoznanje. Danes sem prišel za točko naprej. Res je: ž njo je človeštvo dobilo dostop do tistih nezavednih gonov in vzmeti, o katerih se je včasih sanjalo samo najbolj tankočutnim pesnikom. Vendar je še nekaj, česar nam psihoanaliza ne more razložiti: *namreč izvora tiste čudne urejajoče in organizirajoče funkcije v nas, ki omogoča, da se v naši notranjosti zrcali celoten svetovni sestav kakor v bolj ali manj čistem jezeru, tista božja iskrica, katere eden izmed temeljev je tudi spoznanje logičnega aksijoma A je A, ki ga lahko z drugimi besedami izraziš kot: priznavanje dejstev, tista sposobnost, ki nam omogoča, da kritično pretresamo vse, kar je, in ki nosi v svojem vrhuncu ime: genialnost, in kar je koncem koncev tudi — psihoanaliza sama.* Ta funkcija, vidiš, je tudi najbolj inteligentni in nadarjeni ženski tuja. Nisem še srečal ženske v življenju, ki bi imela v vseh podrobnostih dograjen in izdelan nazor o svetu in vesoljstvu, o življenju, o dolžnosti in morali. Vsaka ženska lahko prenese v svoji notranjosti največja nasprotstva. Obratno pa vidiš tudi pri najbolj preprostem kmetu ali delavcu, kako enotno, dasi morda naivno in nepopolno, gleda na svet, kako presoja vse stvari z enega vidika in si polagoma dograja nazor o vesoljstvu, ki je čudovito logičen in v sebi zaključen. Imajoč ta dejstva v mislih, je morda Mohamed izrekel oni zloglasni stavek o ženski. In v tem pogledu mu tudi jaz pritrjujem.“

Oplaknil si je grlo s par krepkimi požirki. Ta čas sem uporabil, da sem premislil njegove besede. Odvrnil sem mu:

„Tudi če je vse res, kar trdiš, še vedno ne razumem, zakaj se ti je treba toliko razburjati nad temi stvarmi. Marsikomu se morda dozdeva isto, pa gre molče in brez posebnega tamtama mimo.“

Bliskoma je uprl svoj pogled vame in njegove sicer tako jasne modre oči so se zmračile. Stisnil je svoje visokoobokane obrvi, da so se mu skoro stiskale nad nosom. Tak je bil podoben iskremu, razkačenemu sokolu, ki se pripravlja, da se zakadi v sovražnika. Malce me je prestrašil in baš sem mu hotel reči besedo, da bi ga pomiril, ko je dejal:

„Verjemi, tudi jaz bi šel mimo teh stvari brez ‚posebnega tamtama‘, kakor si se izrazil, če bi se ne čutil krvavo prizadetega baš po njih. — Gotovo si tudi že sam opazil, kakšno veselje imajo preprostejše ženske, če morejo pri moškem izriniti tekmovalko. To lastnost pripisujemo navadno njihovi osebni nekritičnosti, češ, da si taka ženska misli na svojem dnu: moški, ki ga je ljubila moja tekmica, ki so ga ljubile tudi druge ženske, mora že nekaj imeti na sebi. Navadno sodimo, da je pri inteligentnejših ženah drugače. In sicer zato, ker si izbirajo predvsem može, ki se odlikujejo po duhovnih kvalitetah, ne glede na uspeh, ki so ga imeli sicer pri drugih ženskah. Toda to je usodna pomota. Prišel

sem namreč na sled dejstvu, ki se zdi na prvi pogled čez mero fantastično. Opazil sem, *da se mora tudi taka ženska boriti proti tekmovalki*, in sicer proti nevarni in močni tekmovalki, nad katero zmagati je njena največja in najvišja slast. Ta tekmovalka pa je *najboljše v moškem, njegov notranji poklic, njegovo poslanstvo, njegov genij, tisto, ker je božjega v njem*. Prepričan sem, da se na dnu njene zavesti izvrši prejšnjemu popolnoma podoben miselni potek, ki se, z besedami izražen, glasi morda tako: Mož, ki si ga je izbral tolikšen duh za svoje bivališče, mora že biti nekaj. Pojdimo tedaj k njemu in skušajmo izriniti nadležnega duha. Zakaj mož je vreden, da mu darujem svojo ljubezen, vreden je, da si ga osvojim in si ga izberem, da me oplodi. Ko sem prišel do tega spoznanja, se mi je nenadoma odgonetilo neštevilno tragedij velikih duhov. Danes razumem, zakaj je mladi Goethe pobegnil od Lili, ki jo je ljubil, da je še kot sedemdesetleten starec dejal: tako, kakor takrat, nisem ljubil nikoli več. Ona je bila edina, ki bi bila lahko zares tekmovalka njegovemu geniju. Sedaj lahko slutim, kakšno strahovito borbo je moral bojevati orjaški Tolstojev veleum z ženo, ki jo je ljubil. Kako jo je poniževal s tem, da ji je dajal prepisovati svoje ogromne romane, ki so bili plod tistega, proti čemer se je ona ves čas na skrivnem borila. Besen izliv te borbe: Kreutzerjeva sonata; zadnji poskus osvoboditve njegovega genija: njegov beg tik pred smrtjo. Porazi in zmage Strindbergove, Nietzschejevo samotarstvo, Kantovo nerazumljivo dvakratno oklevanje, da bi se poročil; Leonardova 'tiha ljubezen', Michelangelov 'platonizem', 'nerazumljivi' vzrok Prešernove nesrečne ljubezni, ki je bila edini vir vse njegove poznejše veličine, Sokratov 'strah' pred domačo hišo, Platonov nazor o ljubezni do mladeničev, ki so edini sposobni, da razumejo moža — od začetka do konca en sam boj za svobodo genija proti ženski. In od druge strani: en sam obupen napor ženske, da bi zlomila moč te svoje nevidne sovražnice in tekmovalke. — Videl sem može, tudi pri nas sem jih videl, ki so v mladosti veliko obetali. Priborili so si tudi ime in se potem oženili. Joj klavrne prikazni! Poleg suhega, drobnega možička koraka košata matrona in v njenih očeh trepeta lesket zmagovalke, kakor da bi hotela zalučati v svet: Glejte me, jaz sem njegov duh, njegova slava, njegov genij! Vse časti pripadajo meni. Drugega moža sem videl. Pravico bi imel, da bi stopal s pokončno glavo. Pa hodi po cesti kakor polomljen hudič, poleg njega suha, koščena ženska z gadjo glavo in zmerom lačnimi očmi. To je njegova slava, ki jo je sanjal v mladosti. Sram ga je je sedaj. In še sem jih videl nešteto, strtih in premaganih, katerih genij ni bil dovolj močan, da bi ključoval ženskim vezem. Videl sem pa tudi take, ki jih je duh zapustil, ker je bila posoda, v katero je šel, preslabotna. Rečem ti: v teh

spoznanjih se mi je zaskoval pomen stvari, ki so veljale za nerešljive zagonetke: nepojmljivo dejstvovanje velikih osebnosti.“

„Vse to mi je do neke mere razumljivo“, sem mu dejal, ko je za delj časa umolknil. „Vendar mi še vedno noče prav v glavo, čemu bi morala biti vsaka ženska taka, da bi se borila zopet tisto v možu, kar imenuješ ‚njegovo najboljšé‘. Saj nima to vendar nič skupnega z ljubeznijo, ki jo goji do žene.“

„Tudi jaz sem včasih tako mislil“, mi je odvrnil. „Takrat se mi je na primer zdelo, da je Strindberg, ki je pisal, kako so bile njegove žene ljubosumne na njegovo delo, psihopatičen ljudomrznež, ki vidi strahove tam, kjer jih ni. Odkar so se mi odprle oči, pa vem, da je izpovedoval čisto resnico. Poznal sem delavsko rodbino. Mož je ves dan trdo delal v tovarni. ‚Ali zvečer je zablislilo čelo to sajavo‘, kakor pravi pesnik v Dumi. Srečal si ga na političnih shodih, kako je z mrzličnimi očmi spremljal ‚silne kretnje govornika‘ in v duhu gledal rod, ‚ki še rojen ni‘. Dan in noč je prejkala njegova žena. Prosila, rotila ga je, naj opusti to ‚škodljivo navado‘, katere edina posledica je bila zanjo ta, da je imela neprestano oblastva na vratu. Toda mož ni odjenjal. Govoril je in propovedoval in naposled izgubil — delo. Ko sem videl tedaj njegovo družico, je bila podobna zavrženi in poteptani ženski. — Kaj misliš, da so žene slepe, da ne vidijo, pod kako strašno oblastjo neke njim nepojmljive sile živi tak možki? Da ne čutijo vse tiste neizmerne ljubezni, ki jo daruje temu nevidnemu zapovedovalcu v sebi, da jim ne seže v dno srca njegova brezprimerna vdanost in požrtvovalnost do lastnega notranjega poklica, njegova večna pripravljenost, odreči se sleherni udobnosti, odreči se najprimitivnejšim zahtevam življenja, dà, žrtvovati tudi najdražje — svojo osebno srečo v prid tistega, kar je njim tuje in kar ima oblast nad njim, ki ga ljubijo? Samo pomisli: kaj je slajšega za ženo, kakor to, da more reči: moj mož se je odrekel svoji sijajni bodočnosti, svojim blestečim ciljem, svojemu notranjemu poklicu zavoljo — mene? Ali ni to dokaz, da mu je ona najvišje na svetu? In kako ji mora biti pri srcu, ako vidi, da se vsemu, celo rodbinski sreči in ljubezni do nje, odreče zaradi nečesa, kar je njej tuje in brez prave vrednosti? Poglej Cankarja! Kakor da je živel vse življenje pod nekim silnim, nepremagljivim diktatom, ki mu je slepo in nesebično in do skrajnosti vdano služil, taka je bila njegova pot. Ali je tedaj kaj čudnega, če si ženska, ki tako hrepeni, biti čim bolj ljubljena, želi, da bi možki, ki ume tako neizmerno ljubiti, odvrnil to svojo ljubezen od tistega svojega temnega glasu v sebi in jo podelil — njej? In ko vidi, da je le njegov notranji poklic močnejši, kako bi ga naj ne zasovražila iz

vse duše? Kako bi naj pritajila to svojo ljubosumnost, če pa sodi, da je sama dovolj močna in moževe ljubezni vredna?!

„Kakor se zdijo na prvi pogled tvoja izvajanja logična,“ sem pritisnil nanj z ugovorom, „tako se mi vidijo vendarle v svoji osnovi izkonstruirana in izumetničena. Kako moreš vendar ločiti človeka v dve taki polovici, kakor je po tvojem mišljenju talent v nasprotju z ostalo osebnostjo? Človek je vendar neločljiva celota, individuuum, in žena, ki ljubi vse drugo na njem, bo vendar in predvsem celó ljubila tudi njegov talent!“

„Na videz je to popolnoma jasno“, je dejal Forcesin z rahlim smehljajem. „Toda že Sokrat je govoril o nekem skrivnostnem glasu v sebi — daimonionu —, ki mu prišepetava spoznanja in resnice o življenju in svetu. Koliko je ta čudežni glas razširjen, ne morem prav presoditi; najbrže je pri veliki večini neslišen ali le težko opazen. Jaz sem se ga dodobra zavedel šele tedaj, ko sem se poročil. Takrat je namreč na čudežen način utihnilo v meni nekaj, kar se mi je prej zdelo samo ob sebi umevno in kar mi je nudilo najvišje radosti in užitke. Namesto njega pa se me je začela pollaščati neka silovita napetost, neki nepremagljiv notranji nemir, kakor da bi nekje na dnu mojega bistva rilo in rovarilo nekaj, kar bi se rado manifestiralo, pa ne more na plan. Besno sem se vrgel na delo, začel sem predelavati prejšnje osnutke, vrtal dan in noč v svojih mislih nazaj in iskal izhoda. Žena mi je začela prigovarjati, naj opustim to ‚brezplodno tratenje‘ svojih sil, naj se vendar posvetim izključno realnemu življenju, ko imam svoj dom in svojo družino. Ker ji nisem mogel ugoditi, je začela rasti med nama neka čudna napetost. Sprva prikrito, potem vedno očitneje je začela zasmehovati moje napore, jezljivo in srdito, kakor se zasmehuje prejšnja ljubica. Jokala je in mi očitala brezobzirnost, pomanjkanje ljubezni, češ, da mi je več do dela, kakor do nje. V laboratoriju delam lahko noč in dan: čim več storim, tem bolj jo razveseljuje. Toda tisto, kar je meni ljubo, tisto, vidiš, besno sovraži. Spominjam se, kako sem včasih nosil v sebi zgradbe — ‚tuja telesa‘ sem jih nazval pri sebi —, kako sem taval kakor obtežen od njih, podoben nosni ženski, neprestano išoč možnosti, da bi jih nekam odložil, da bi jim dal telo in materialno obliko, in vendar v srcu presrečen. Kakor oplojenega sem se čutil od neke tuje, od mojih siceršnjih stremeljenj in nagonov neodvisne moči, ki je treščila vame kakor strela iz nekega neznanega sveta. Spominjam se, kako sem šel neke noči ves obupan in razboljen od močnega ljubezenskega pretresa v gozd, da bi našel hladila svojim skelečim bolečinam. Nikjer nisem videl svetlega žarka, nikjer nisem našel misli, ki bi me tolažila. Zastudilo se mi je življenje, zastudil se mi je svet; ljudi sem zasovražil do besnosti. Ko pa se

mi je srce trgalo od najhujše muke, je nenadoma udarilo vame nekaj čudovitega: Kakor da je šinila v ves ta bolesten kaos blesteča iskrica in bliskoma zanelila požar, se je razlila preko mojega notranjega sveta neka čudežna svetloba. V njenem svitu so se v trenutku razbežale vse sence, ves svoj položaj sem pregledal z nenavadno jasnostjo, videl sem v vse, tudi v najbolj skrite koticke, spoznal vse motive svojim bridkostim in težavam. Za trenutek je obstalo vse to tako pregledno duševno stanje v nekem nepojmljivem miru, togo in nepremično. Sicer tako begotne in nestalne čuvstvene silnice so se postavile predme nazorno, kakor otipljivi predmeti. Tedaj se me je polastil silovit, radosten nemir, ki sem ga že poznal in ki mi je povedal, da bo tisto, kar je najvažnejše, šele prišlo. In nenadoma je bilo tu in se izluščilo v spoznanje: *„Početnik sleherne rasti navzgor, početnik slehernega dejanja in slehernega ustvarjanja je bolešt.“* Zakaj bolešt, nezadovoljnost sta tista činitelja, ki ženeta živa bitja k izpremembam, k iskanju boljšega, srečnejšega stanja, k iskanju pokoja, za katerem stremljiva koncev sleherni živa stvar. — Vse prejšnje bolečine in brige so bile pozabljene, pozabljena stud in gnus do življenja. Vsega sem se predal neizmerno radostnemu delu urejanja in organiziranja tega novega spoznanja. Darwinov nauk o borbi za obstanek in o ohranitvi močnejšega se mi je v trenutku premaknil iz središča razvojne teorije in zavzel neko popolnoma postransko mesto. Kaj je bil njegov činitelj, ki ga ureja zgolj slepi slučaj, proti mojemu notranjemu gonilu, ki vodi žive organizme iz njih samih do višjih oblik? Vso noč sem prebil, presrečen, ob radostnem prestavljanju vsega, kar sem vedel o živem, v smislu svoje nove ugotovitve. Gledal sem, z duhovnimi očmi sem gledal, kako se je porajal nov svet. Polagoma, polagoma je prišel red v kaos, duševne sile so vedno bolj popuščale, svetloba je začela stopnjema ugašati v meni, pollaščala se me je trudnost, in ko sem naposled zaspal, je bilo delo storjeno. Drugi dan sem stopil z novim, za dovršen del izpopolnjenim ogledalom sveta, trden in svest samega sebe, v življenje. In sedaj naj bi se vsej tej radosti, vsemu temu pričakovanju oploditve od te čudovite sile odrekel in se posvetil zgolj delu in trudu za to borno svojo družinico! Pozabil naj bi, da sem bil nekoč stvaritelj novih, lastnih svetov, izumitelj novih sistemov in novih zrelšč na življenje? Da bi padel z višine zavestnega ustvarjalca na nižino slepo delujočih silnic prirode, ki se jim pravi ohranitev individua in ploditev vrste? Da bi videl svoj genij v ženi, svoj končni smoter v otrocih? Ah, prevelika je bila radost v meni, ko so se mi spočenjale v duhu nove podobe sveta, da bi se ji mogel za vselej odpovedati! Premočen je bil diktat tiste sile, da bi se ji mogel kdaj izneveriti. Ona je moja ljubezen, moje hrepenenje in moj poslednji smoter. In če žena čuti, da je nekaj, kar je izven mene,

čuti pravo. Kaj morem zato, če si je ta sila izbrala mene za svoje bivališče? Samo eno vem: vredna je, da ji služim z vso ljubeznijo in vdanostjo. To je moj edini pravi poklic. To je moj najvišji in najneizbežnejši zakon. Rečem ti: človek, ki je šinila vanj božja iskrica in je sicer v marsikaterem oziru bojzljivec, se izpremeni nenadoma v leva, kadar mu gre zanjo. Lahko je slabič in omahljivec, vdan sleherni strasti, nesposoben, da bi se upiral najmanjši izkušnjava: v oblasti tega demona postane najpokornejši njegov hlapec in najneumornejši njegov služitelj: zanj se lahko odreče vsemu, kar ga sicer veže na stvari tega sveta. On mu postane edina zapoved, ki se ji pokori. Ne išče ne priznanja ne hvale za svoje delo: edino, za kar mu gre, je, da lahko nemoteno služi. Moral bi biti slepec ali smešen samozaljubljenec, da bi ne videl, kolikšna krivica se baš zavaljo te izredne sile godi ženskam. Toda že v svetem pismu lahko čitaš, da dvema gospodarjema ne moreš služiti. In če že enkrat služiš svojemu notranjemu diktatu, ne moreš obenem služiti ženski. Prava ženska pa od tebe zahteva, da ji služiš in daruješ vso svojo ljubezen. Samo ženska, ki lahko prenese, da igra pri možu drugo vlogo, se lahko sprijazni s to neizmerno ljubeznijo možkega do nečesa, kar ni ona. Toda taka ženska je slaba ženska; ona same sebe ne ceni dovolj. Saj se mora zavedati, kot kaj služi možu, ki ji vse svoje ljubezni ne daruje. Morda se kje dobi bitje, ki je tako brezmejno požrtvovalno, da trpi zavaljo svoje velike ljubezni do moža tudi tekmovalko poleg sebe. Nisem imel priložnosti, da bi pogledal v tako dušo: vendar se mi močno dozdeva, da se le nekje, morda sto klafter globoko, skrivajo mržnja in zavist in ljubosumnost. Največjo tragedijo od genija premagane in poteptane ženske je popisal Goethe v Faustu: mislim namreč tragedijo Margarete. Pesnik ni zamolčal niti enega samega življenjskega činitelja, izpustil ni niti ene same delujoče vzmeti. Margareto skrbi Faustov dušni blagor: hotela bi ga privesti v naročje edino zveličavne vere. Mefisto, Faustova mračna senca, razkrije tajne motive njenega prizadevanja. Faust silovito vzroji nad nesramnim podtikanjem svojega druga, vendar pobegne od Margarete. O, ta večni pobeg! In dekle ostane samo s svojo boljo in sramoto. Poznejši Faustov poskus rešitve iz ječe izpodleti. Zdi se nam samo kot dolžno prikazovanje reakcije vesti. Kajti kaj naj bi počel veleum, kakršen je Faust, s preprostim dekletom, kakršna je Margareta, če bi ga priklenila nase? Ali bi ne bila to še veliko hujša tragedija, kakor je tragika zapeljavnega in zapuščenega dekleta? Ali bi ne bile to peklenske muke priklenjenega Prometeja?! Nemara zato ne moremo prav obsoditi junaka, čeprav se nam zdi njegovo dejanje strašno. Dà, saj celó sočuvstvujemo ž njim, ki ga žene tako grozotna usoda.

Koliko bolj nam je sedaj razumljivo, da je mladi, še nedozoreli Goethe pobegnil od Lili, ki je bila po mnenju njenih sodobnikov ne samo čudovita po svoji lepoti, temveč izredna tudi po svojih duševnih lastnostih. Ali ne bi moral taki ženski nuditi več, kakor pa bi prenesel njegov genij? Tolstoj je dejal nekoč Gorkemu: ni nevarna tista ženska, ki drži moškega za . . . , temveč tista, ki ga drži za dušo. Zame ni dvoma: kdor pobegne, pobegne zato, ker čuti, da mu preti od nekod nevarnost. Kaj pa je, če premisliš vse, kar sem ti doslej povedal, za genija hujša nevarnost, kakor prevelika in tudi — presrečna ljubezen?! In če se je odrekel tej, zavestno ali nezavestno, da more bolje služiti svojemu notranjemu diktatu, ali ni na ta način dokazal svoje veličine in postal vreden, da mu dá njegov demon izreči tisto, kar ni dano nobenemu drugemu smrtniku? Vse to, vidiš, ženska instinktivno čuti. Demon zemskega, demon telesne ohranitve rodu, ki prevladuje v njej, vidi v demonu nadzemskega, nadizkustvenega, duhovnega, ki si je izbral moža za svoje bivališče, svojega najhujšega zoprnika, ki ga z vso srditostjo sovraži in se vojskuje zoper njega. Izriniti ga, zavzeti njegov prostor tudi v možu, je njegovo najvišje in najtrdovratnejše hrepenenje. Kar je v možu zemskega, ga priteguje k ženski, kar nadizkustvenega, ga trga od nje. Šele stik, vidiš, med obema omogoči, da dobi nova, edinstvena podoba sveta svojo obliko. Toda ko se je rodila ta in je postal duh moškega zopet svoboden, tedaj postane njegova posoda nemirna in silno koprnjenje po novi oploditvi se je polasti. Nič ji ni več do doma, nič do ljubezni in žene, nič do otroka: vsa trepeče od razburjenja in tava brez pokoja okoli in išče kakor za možitev godna devica onega, kar bi jo oplodilo. In ko tega ne najde doma, se ji zahoče daljine in potovanja, zamamljajo jo visoke goré in zasneženi prelazi, kliče jo morje, vse z jadrnicami posuto, ki imajo vsa jadra napeta. Koderkoli hodi, jo spremljata bolesten trepet in radostno pričakovanje. In prej ne najde ne miru ne pokoja, dokler ni treščilo vanjo tajinstveno seme in je oplodilo. — Ampak gorje posodi, ki se je dala v slabem trenutku premagati od zemskega demona. Ko je izlila vino iz sebe in spovila plod, postane nemirna in išče, kar bi jo vnovič oplodilo. Tedaj začuti, da jo uklepajo vezi in da ne more za svojim hrepenenjem. Demon, ki je počival v njej in jo vodil, začne besneti in silna lakota se ga polasti. Silovito začne trgati na svojih verigah in posoda, ki ga vsebuje, je kakor igračka v njegovih rokah. Nepopisna je bolečina takega človeka. Če odjenjajo vezi, tedaj se sproži v svet kakor izstreljena puščica in ni mu zlepa svobode dovolj. Ako ga pa strejo oklepi, tedaj šine demon iz njega in ga za zmerom zapusti. Taka posoda blodi odslej prazna okoli in njena podoba je bolj

klavrna od slehernega drugega zemljana. Le senca človeka je še, žalosten preostanek nekdanje bogate vsebine. In zemski demon, ki ga je premagal, stopa mogočno in košato v obliki ženske poleg njega. — Vidiš, v tako dilemo sem zašel tudi jaz. Nimam ti veliko povedati. Grešil sem proti svojemu notranjemu glasu in tako sem padel v vezi, da sam nisem vedel, kdaj. Začelo pa se je tako: Že od vsega začetka sva si prišla z ženo večkrat navzkriž. Potvarjanje dejstev v dobro njenih želja je bilo, kar me je najprej osupnilo. Skušal sem ji prikazati stvari, kakor sem jih videl sam in kakor so tudi v resnici bile. Natančno sem ji vse obrazložil — posledica je bila, da mi je začela iznenada besno nasprotovati. Videč njeno trmo, ki je bila slepa za vsak pameten dokaz, *sem popustil od svojega boljšega spoznanja*, sledeč stari prislovcici, da razsodnejši odneha. To je bil moj prvi greh zoper božjo iskrico v meni in izvor vsega poznejšega zla in gorja. Ko sem tako enkrat v malenkosti popustil, sem popuščal odslej tudi v važnejših in najvažnejših stvareh. Kadarkoli sem se postavil po robu kaki njeni nespametnosti, je napela vse sile, s katerimi razpolagajo ženske — solze, prošnje, živčni napadi, molk, odbijanje in podobno — in pritisnila name, da sem zatajil svoje boljše prepričanje in dopustil, da se tepta in ponižuje v meni tisto, kar je najvišjega in najboljšega v človeku. Ta zmaga in ta triumf nad mojim jasnim in neskaljenim pogledom sta ji postala tajni vir največjih in najslajših užitkov. Veselje, ki ga je ob takih prilikah pokazala, je bilo na las podobno onemu, ki sem ga videl pri drugih ženskah, kadar se jim je posrečilo zmagati nad silno nevarno tekmovalko. V takih trenutkih je bila tako srečna, tako neizmerno zadovoljna in srečna, da bi bila storila zame vse, razen da bi se odpovedala izvoru te svoje radosti. Tako je šlo dalje in dalje, dokler se nisem nekoč zavedel, da se je moja prvotna moč, ki mi jo je dajala večja razsodnost, izpremenila v slabost in grd madež na mojem značaju. Tedaj me je postalo samega sebe v dno duše sram. Skušal sem ji dopovedati, da tako ne moreva dalje, trudil sem se, ji objektivno pokazati najino medsebojno razmerje, toda vsaka beseda je bila odveč. Viru svojega zmagoslavja se ni hotela odreči. Še poslušala me ni prav. Par lahkotnih besedi v tolažbo in stvar je bila zanjo opravljena. To omalovaževanje me je seveda še bolj žalilo. Tedaj se mi je zablislilo v glavi, zakaj v svetu tako pogosto zmagujeta slepota in neumnost nad razsodnostjo in modrostjo. Predme se je postavil zakon svetovnega reda in tragika tistih, ki so izbrani, da prebijajo temo človeške neumnosti in oblast nerazsodnih strasti. Na vse strani sem iskal izhoda. Ko mi naposled ni ostalo drugega, sem se odločil in zahteval od nje, da me eno uro posluša, ne da bi me prekinila. S silno težavo se je vdala.

Dal sem ji štiri in dvajset ur časa, da se je v duhu pripravila na ta korak. Ob določenem času me je sprejela bleda in mračna. Pritisnil sem nanjo z vso silo svojega razuma. Razkrival sem ji resnico za resnico, trgal in razgaljal njene laži, na katerih si je zgradila svojo premoč nad mano, prikazal ji vso absurdnost najinih medsebojnih odnošajev. Steber za stebrom se je podiral v njej — čutil sem to po bledici v njenih licih in po njenem grozničavem pogledu — stvari so začele zavzemati v njeni duševnosti svoje pravilno ali vsaj pravilnemu bližje mesto, in naenkrat je morala obstati pred njenimi očmi resničnost v vsej svoji pusti in vsakdanji goloti. In kakor da jo je oblila groza pred tem togim, nepremičnim licem dejstev, se je mahoma vsa stresla in dejala: 'Tega ne morem prenesti, v tem stanju ne morem več živeti. Če ostanem pri tem pogledu na svet, ni zame drugega izhoda, nego da se končam.' Tedaj sem obupal, da bi mogel kdo prenesti resnico, ki je prešibek zanjo. Bil sem zadnjič in končno veljavno premagan. Moja prva misel je bila: pobeg! Pritajil sem se in potuhnil. Nič več ni bilo moje odnehanje popustljivost razsodnejšega, nič več ni bilo slabost. Bilo je samo sredstvo, da jo zazibljem v občutje varnosti. Od tedaj mi roji dan za dnevom samo ena misel po glavi: da bi se iztrgal vezem in pobegnul v svet. Včasih, sredi noči, se nenadoma zbudim, ves pretresen, in zazdi se mi, da čujem glas, ki me poziva na pot. Ves vročičen planem kvišku: toda pogled na ženo in otroka me zadrži. Ves truden in upehan omahnem nazaj in do jutra ne zatisnem očesa. Toda v svojem srcu nosim gotovost, da pride dan, ki mi bo dal moč, da bom zaklical s pesnikom: 'Was schert mich Weib, was schert mich Kind, ich trage weit besseres Verlangen...' In tedaj bom kakor Platonov Eros, 'trd in bosonog in brezdomec, zmerom počivajoč na tleh in brez odeje, speč pred vrati in po cestah na prostem, ... hraber in drzovit in podjeten, silovit lovec, neprestano spletke kujoč in hlepeč po spoznanju in iznajdljiv, iščoč vse življenje modrosti, silen čarovnik, poznavalec strupov in sofist', zdrvil preko sveta, ne meneč se za vezi te zemlje, niti priznavajoč in spoštujoč zakonov množice, neodvisen in prost, služeč samo enemu: svojemu notranjemu glasu. In na ta dan, vidiš, se sedaj v duhu pripravljam. In kakor je iskal nekoč poznejši izumitelj Archimedove točke človeškega spoznavanja, Descartes, bežeč preko sveta zdaj kot vojščak, zdaj kot brezdomski pustolovec, trdne opore, ob kateri bi zasukal os človeškega duha, in jo našel naposled v že od Avguština slutenem stavku 'Cogito, ergo sum', tako čutim tudi jaz nad seboj povelje, da se vržem v kaos, poiščem v njem neko stalnico in uredim ob njej današnjemu času primerno podobo sveta. Temu diktatu služiti je moje najvišje in najnepremag-

ljivejše hrepenenje. In ničesar ne najdem, kar bi se mu lahko postavilo kot enakovredno ob stran. Slišal si sedaj, kaj se godi v meni.“

Umolknil je in žarenje v njegovih licih in plamen v njegovih očeh sta začela polagoma pojemati. Tudi kretnje rok so se mu umirile. Pogled je obrnil od mene stran in ga uprl predse v mizo. Ko je videl, da ne rečem ničesar, je dejal s tihim glasom:

„To, kar sem ti sedaj pripovedoval, bodi, kakor da nisi slišal ničesar. Kadar zavre vino v sodu, tedaj išče, kamor bi se razlilo. Gorje sodu, če ni našlo izhoda. Tak izhod si mi bil danes ti. Drugega pač nisem imel, ki bi mu bil lahko zaupal. Tudi jaz sem človek. Bolest pa najde hladila najlaže v izpovedi proti sočloveku. Torej — kakor da ti nisem ničesar povedal.“

Plačala sva in odšla v večernih zarjah z Rožnika proti Ljubljani.

NOVO ŽIVLJENJE

J O Ž E K R A N J C

7

(Nadaljevanje in konec.)

V tem nežnem stanju je prišel iz cerkve. Ves sključen, s pobožnim izrazom na obrazu in nekoliko drhteč od hladu cerkve, je kar mižal, ko se mu je razlila toplota solnca po telesu in ga zavila v svoj vroči nevidni plašč. Na stopnicah je obstal in s polodprtimi očmi pogledal po cesti navzdol. Kakor da se je težak kamen zvalil z njegovih ram, je slastno vdihnil vase zrak in se pretegnil.

Polglasno si je rekel: Dà! in že je stopal po stopnicah navzdol.

— Kar domov pojdem. In ji vse povem.

Toda že mu ni bilo nekaj prav. Nekam obotavljal se je in ko je bil že na cesti in je napravil nekaj korakov, je obstal.

— Po kaj domov? Sedaj otrok spi. Motil bi ga. Naj spi, naj spi . . . , se je na lepem sam sebi zlagal.

In ker s to tolažbo ni bil takoj zadovoljen, je mislil dalje:

— Vso stvar še enkrat pretehtam. Premislim, kako ji bom povedal, da me ne bo napačno razumela.

Še mu ni bilo dovolj, zato je dodal:

— Narava je tako lepa. Vsa polna je krasote, človeka še boljšega napravi.

In ker se ni spomnil, da bi šla v naravo lahko tudi Adela ž njim, se je hipoma premislil in že je izginil v sosedno ulico.

Proti večeru se je iz gostilne, kjer se je spet sestal s svojimi tovariši, vračal proti domu.

Še vedno se je zavedal dobrih misli. Vnaprej se je veselil, kako bo strmela Adela, ko ji bo raztolmačil vse . . ., radoval se je kljub temu, da mu je kdo ve odkod vedno prihajalo na misel:

— Bog ve, ali bom držal te sklepe!

In ko je tako šel po cestah, je nenadoma na nekem križišču opazil mnogo ljudi, ki so stali pred velikim napisom, pod katerim je visela električna luč.

Pomešal se je med gručo in že je mogel čitati:

Zabava s plesom.

Smešni prizori.

Šaljiva pošta.

Vstop proti vabilu brezplačen.

— Ples! Zabava! Šaljiva pošta!

Dà, saj res. Z gospo Mici sta obhodila v tistih lepih časih vse zabavne večere . . .

Maskerade.

Telovadne zabave.

Silvestrovo noči . . .

Kar v trenutku se je zazibala pred njim velika dvorana, preprežena z zelenimi vencami in lampijončki v vseh barvah. Mize. Stoli. Gostje. Plešišče. Ženske, ki je iz njih dihala strast. Znojne roke. Skakanje. Telesa k telesu. Med umetnimi drevesci skrivna zatočišča, kjer se pije šampanjec . . .

Tam se je seznanil z Mici . . ., z gospo Mici.

Gledal je v napis in ni ničesar videl. Stal je kar tako . . . in srce se mu je polnilo s koprnenjem:

Iti tja! Dà, saj res! Z Adelo greva . . .

Greva!

In že se je izrinil in smuknil spet na trotoar. Tesno ob hišah, da je bil sam s seboj, je hitro stopal proti domu.

Tole je še povedal Kosec ženi, ko jo je bil povabil:

— Vidiš, jaz sem natanko premislil vse in sedaj ti povem: začeti morava znova. Novo življenje, v katerem bova prešla vse malenkosti;

življenje, polno lepote in snovanja. Posvetiva se večjim stvarim. Spoznavanju samega sebe, proučevanju sveta. Dà, bodiva si dobra. Nekoč bo treba umreti. Takrat naj nama bo vest lahka . . . Stremiva, da bo to novo življenje res lepo.

Adela je otroka že dela spat, previla ga je in utešila in sedaj je urno in čudno poskakovaje hitela od prve omare do druge, jemala oblačila in si jih nadevala. Ves obraz ji je žarel. Kaj ne, ko je takó hitela! Oči pa je imela solzne in večkrat je ljubeznivo pogledala svojega moža, odprla je usta, da bi nekaj rekla, pa je bila tiho. In ko sta se lepo oblekla, sta ugasnila luč in po prstih odšla.

Na cesti je menda gospo nekaj zaskrbelo. Ustavila se je in ponižno vprašala:

— Pa imaš dovolj denarja?

Gospod Kosec jo je prijel za roko in jo potolažil:

— Imam štirideset dinarjev — in vstop je prost.

Molče sta nadaljevala pot.

10

Gneča.

Parfumirane dame, ogrnjene v tenke plašče.

Gospodje v črnih oblekah.

Manšeti z zlatimi gumbi.

Črni, trdi klobuki.

Nad vrati napis: Otiraj bratovske solze! —

Gospod in gospa Kosec sta obstala sredi ceste in se zazrla v ljudi, ki so prihajali od obeh strani ceste in se zlivali v razsvetljeno vežo.

Prav tiho sta — kadar so se odprla vrata — začula glas vijoline in bobna, v ostrem loku, ko da plešeta oba svirača . . .

Kosec je nehote podrsal z nogo po tleh, pa se je takoj vzdramil, obrnil se je k svoji ženi in ji naročil:

— Počakaj. Grem. Pogledam. Takoj se vrnem.

In že je smuknil v vežo.

Gospa ni hotela stati na istem mestu. Pogledala je za možem in začela hoditi sem in tja.

— Pa bova šla spet enkrat, je mislila. Odkar sem njegova, še nisem bila z njim nikjer. Seveda . . ., je skoro glasno zamrmrala in nevede hitro prinesla roko do ust. — Pa je že v hipu zaplavala nazaj v tisti dan, ko sta se seznanila.

S starši je bila. Na veselici v domači vasi. Kdo vé, zakaj je prišel tja. Ali ga je vodila usoda? In je plesal ž njo. Seveda: govoril je vse

mogoče stvari... Dà, takrat ji je dal svojo sliko, ki jo še danes hrani, čeprav jo je bil pred par dnevi zahteval, da bi jo prilepil v legitimacijo. Valček... Morda bodo prav danes igrali spet tisti lepi valček... pa bosta spet zaplesala... Saj dolgo tako ne ostaneta. Otrok je doma. Okrog polnoči se zbudi...

Hodila je sem in tja in se potihó smehljala sama vase. Marsikdo se je ozrl vanjo, tako mimogrede, brez hudega namena. Preslabo je bila oblečena, da bi vzbudila grešno misel. Vendar ji je bilo nerodno in kar v stran je pogledala, ko je začutila na sebi val mimoidočega pogleda.

— Saj je dober v srcu..., le siten je včasih. Bog ve kako se mu godi v službi. Dela je dosti, pa...

In tako bi predla misel za mislijo, da je ni poklical mož, ki se je prav tisti trenutek vrnil.

Ko ga je pogledala, jo je zazebló. Slutnje ali kaj.

Zelo čuden je bil. Gledal je v tla, nerodno premikal roke, ko da ne ve kaj ž njimi, v očeh pa mu je bilo nekaj temnega, podobnega žalosti.

— Kaj pa je? ga je skoro strahoma vprašala.

— Nič, nič, je zamrmral in ustnice so se mu tresle... — Tako sem se veselil, pa..., je rekel žalostno.

— Kaj pa se je zgodilo? — je pristavila Adela in ga prijelá za roko.

— Kaj pa je? ga je vpraševala.

Počasi je povedal:

— Vabila morava kupiti! In stane vsako dvajset dinarjev!

Povedal je in teman je bil njegov obraz.

Počakal je.

Ker Adela ni rekla ničesar, je nadaljeval:

— Imava, saj veš, koliko. Samo za vstopnino. Kaj naj počneva brez denarja?...

Še vedno je stal in se ni premaknil. Čez čas je nadaljeval:

— Domov bo treba. Spet nazaj! je zavzdihnil.

Adela ga je pobožala in ga hotela potolažiti:

— Pojdem pa drugič! Saj bo še!

Toda on je odmaknil roko in govoril:

— Pa ravno danes! Tak dan, ko so se v meni izvršile take izpremembe! Tako silno sem se radoval!...

Takrat se je Adela malce ustrašila. Malo, prav malo je pobledele in rekla, ko da so ji besede ušle:

— Pa pojdi sam!

Kosec jo je brž zgrabil za besedo. Nasmehnil se je. Nežno se je stisnil k ženi in jo vprašal:

— Pa ti ne bo nerodno?

Nič ni rekla, kar odkimala je...

— Huda si! je vzkliknil Kosec. — Pa ne grem, no!...

Adela ga je pogledala:

— Ne, ne, nisem huda! Kar pojdi! Saj jaz... saj jaz..., je počasi govorila, tako prav za prav ne bi mogla iti..., zaradi otroka. Vsak čas se lahko zbudi...

— Saj res, to je pa res..., je živahno pritrdil gospod Kosec. In je nadaljeval: — ko bova imela déklo, pa pojdeva oba, kajpada...

Gladil ji je roko in kar nerodno mu je bilo nekaj časa... Adela je stresnila z glavo in mu podala prste:

— Zbogom!

— Zbogom! ji je voščil Kosec in se nekam čudno oddahnil.

Adela pa se je obrnila. Počasi je šla, odkoder je prišla, in še bolj sključena je bila kakor po navadi.

Je biló pač že hladno.

II

Kar strah je biló Adelo, ko je zaklenila vrata sobe za seboj. Brž je prižgala luč. Rumeno se je razlila po prostoru, da je otrok v zibelki med spanjem še bolj stisnil svoje oči.

Adela je snela klobuk. Položila ga je v omaro. Za trenutek je obstala, nato je brez vzroka zavzdihnila in si segla v lase. Stopila je k otroku.

Popravnica ga je nekoliko in dolgo gledala vanj.

Otrok se je jel nemirno premikati, da se je Adela ustrašila. — Morda se bo celo zbudil, ko je komaj dobro zaspal. Luč ga budi. Ugasnila je svetilko in šla v kuhinjo.

Sedla je za mizo. Odprla je predal in vzela iz njega knjigo.

Listala je po nji. Kar nič ji ni biló za branje. Vsaj videti je biló tako. Gledala je v list, toda črke so se začele zvijati kakor kače, dolge in kratke, široke in ozke, in kar nenadoma je iz njih vstala dvorana, kjer raja zdaj njen mož.

Pari. Godba.

Morda tudi on pleše.

Ne. To ne.

Sedi in gleda. Na Adelo misli najbrž. Malo bo občudoval lampijončke, morda kako srečko kupil, da bi zadel nanjo, potem pa se vrne...

Od danes dalje bo prijetno.

Doma bo ostajal . . .

Kaj ga je neki prevzelo, da je postal tako dober?

To je rastle iz črk. Jasno je torej, da Adela ni mogla čitati, če pa je tako natančno mislila na druge stvari . . .

To je tudi sama sprevidela. Kajti zaprla je knjigo in vstala. Pričela je hoditi po kuhinji sem in tja in gledala v tla. Pri tem pa ji je kar nenadoma prišlo na um:

— Zakaj pa je šel sam?

Sama mu je rekla, kot smo videli. Toda te misli se kar ni mogla ubraniti . . . Čimdalje bolj se ji je ponavljala in nazadnje je v njeni lobanji bilo razlito samó to vprašanje.

— Zakaj je šel sam?

Smisel bi imelo le, če bi šla obadva.

Saj zato sva šla z doma . . .

In revica je začela misliti čimdalje bolj temno . . .

Morda celó pleše . . .

Zbodlo jo je v srcu, kajti to je že košček ljubosumnosti, ki je mati premnovega trpljenja.

Stopila je k oknu in se zagledala na ulico. Prav tik pred nasprotno hišo je gorela plinska luč.

Bledorumeno je odsevala stena.

Hišna vrata so bila svetla.

Med njimi sta stala fant in dekle. Držala sta se za roko in gledala v nebo . . .

Kako jima je bila Adela nevoščljiva! Ne, tega ne morem trditi. Ampak nekaj grenkega je začutila v srcu, ko si je rekla:

— Jaz sem pa kar sama . . .

Sama!

Šele sedaj je spoznala, da je sama.

Ura je tiktakala na omari.

V vodovodu je šumelo.

Semtertja je kapnilo iz vodiča pri ognjišču.

— Tako sem sama!

Le zakaj je ni prej nikdar puščal same. Vedno je bil pri nji. Še ko je šla iz šole! In zvečer. Hodila sta v park. Ves žalosten je bil, ko sta se morala ločiti.

Sedaj pa kar takole!

Moj Bog, saj je tudi ona človek! Kje je zapisano, da mora prav ona biti, kakor da je samostanska sestra! Kakšne so tiste postave, po katerih mora živeti ona?

Ne, saj ji ni za plese. Za družbo. Za zabave. Čemu, ko je otrok v zibelki? Ne! Da bi bil le on doma pri njej. Vsaj včasih. In da bi govoril tako, kakor one dni . . .

V sobi je zajokal otrok.

Adela se je preplašila iz misli in hitro stopila v spalnico . . . Po prstih je šla do zibelke, do katere je segal pramen luči iz kuhinje.

Otrok je spal.

V sanjah je jokal.

Bog ve, kaj je videl pred seboj, da se je ustrašil.

— Ubožček, je mislila Adela.

Kar takole sem te hotela pustiti samega. Morda bi še iz zibelke padel . . . Kako sem hudobna! . . .

Popravila ga je in poljubila.

V snu se ji je nasmehnil.

Adela se je vrnila v kuhinjo in se pričela razpravljati. Slekla si je bluzo in krilo in položila vse skupaj na stol. Nato si je ogledovala bele roke in se nasmehnila. Vzela je ključ iz ključavnice vrat in ga položila na mizo. Kmalu je šla spat v sobo. Legla je.

Nenadoma jo je samota spet zgrabila. Tema je gledala vanjo in bilo ji je, ko da je vse živo okrog nje. Deska v tleh je zajokala s tenkim glasom. V omari je zaškripalo. Iz sten, iz ozračja, od oken pa je prihajalo mrmranje, nekaj čudnega, da je slišala šumenje in udarjanje v ušesih, čeprav se ji je zdelo, da ni nič. Na cesti so se začuli koraki; počasni, kakor da omahujejo. Šli so mimo. Nekdo je prišel domov. Ključ v vratih se je obrnil. Ključavnica je zastokala. Tenko so zacvilila vrata . . .

— On je!

Ne, ni bil on. Koraki so šli mimo vrat in v prvo nadstropje.

Vroč je postal pod odejo.

Vendar se je pogrnila čez obraz in trdo zapirajoč oči videla vse . . .

Sedaj je tam.

Družbo ima morda. Name ne misli več.

Drugače bi prišel že nazaj.

Ne, ne!

To ni prav!

Ni prav!

Povem mu. Rečem mu, da nočem več tega.

Vse opravljam. Kuham. Šivam. Perem.

Za otroka in zanj skrbim.

Zakaj se ne briga zame?

Povem mu.

Novo življenje.

Tako ne gre!

Nočem biti le sužnja.

Nočem . . .

Misel na misel je rastla v njeni lobanji in se križala druga za drugo. Prepletle so jo z vseh strani in se prevračale v njej v čudno bojazen. Kaj ve. Saj jo je bilo tako strah, da si ni upala skoro dihati . . .

Obenem je lezel vanjo spanec. Poljubil jo je na obraz in na telo, ki je postajalo čimdalje bolj utrujeno.

Misli so se jele spajati in so postajale nejasne in že je jela sopsti.

Prav nazadnje, preden se je izgubila s tega sveta v svet sna, je napol zavedno sklenila:

— Še danes mu povem, še danes . . . in že je padla v sivo temo.

Ni je bilo več.

12

Minile so ure.

Bilo je proti četrti uri zjutraj.

13

Kosec je vtikal ključ v vrata sobe. S težavo se mu je posrečilo odpreti. Po prstih je poskušal čimbolj neslišno stopiti k mizi, pa že se je zadel ob stol, ki se je glasno prevrnil.

Adela je skočila kvišku in preplašeno sedla.

— Kaj pa je? je vzkliknila.

Gospod Kosec je zamahnil z roko in se je poskušal nasmehnuti:

— Nič, nič . . . in že se je slačil. Nikakor se mu ni posrečilo položiti suknjiča na mizo. Vse mu je šlo narobe. Malo, da se ni začel jeziti . . .

V glavi mu je čudno brnelo.

Ostanki godbe.

O donna Clara.

Greta Garbo.

Tam-ta-ta, tam-ta-ta.

Mi smo vojaki korenjaki . . .

Videl se je še tam.

Mize pri mizi. Spredaj prostor za ples.

Srečke.

Saj res.

Kdo mu je že posodil sto dinarjev? Kdo?

Vrag naj ga vzame.

Seveda, gospa Mici mora biti še vedno povsod . . .

Zakaj je prišla ponj?

Saj ve, da je oženjen.

Kaj pa je to prav za prav? Oženjen! Ali ni prav tak, kakor prej?

Valček.

Foxtrott.

Ho, ho, ho. Še znamo!

Na dvorišču ji je klatil neumnosti. Saj se je morala smejati!

Gospodu Koscu je nenadoma postala ena misel popolnoma jasna:
Gospa Mici ga je spet povabila.

— Pridem! Seveda pridem!

Zakaj pa ne bi šel?

Adela!

E!

Sami lampijončki so bili. Vsa dvorana je bila preprežena ž njimi in še hodniki. Le na dvorišču je bil mrak.

Poljubila sta se.

Kako je še ohranjena!

Okrogla.

— Prideš?

— Dà!

— Zakaj ne?

— Hudič!

Tako se je slačil Kosec in nekam negotovega se je čutil. Oprijel se je deske in se priplazil v posteljo.

Zaškripalo je, ko se je vrgel vanjo. Zastokal je, ko da mu je odleglo.

— Kaj pa ti je? se je nenadoma sklonila k njemu Adela.

— Nič, je zagodrnjal Kosec in trepalnice so mu ležale na očeh ko svinčeni poklopci.

— Nič . . . Ali, ali . . . misliš, — je zlogoval, — da sem pijan?

Adela je legla nazaj.

Kar mahoma pa se mu je zazdelo, da mu nekaj manjka. Besno je začel misliti, kaj, in iskal po svojih možganih. Vmes pa se je boril z otopenostjo, ki bi mu prinesla spanje. Pa se je le spomnil! Stegnil je roko in zadel v Adelin obraz. Rekel je počasi, ko da tehta besedo:

— Poslušaj, ti . . . Nekaj mi ni prav. — Govoril je s tako čudnim glasom, da se je Adela spet dvignila. — Rad bi, rad bi . . ., — je enoglasno pripovedoval, da bi se dober opazovalec nasmehnil, — pil črno kavo . . .

Ko je končal, je sunkoma dodal: — Skuhaj jo!

Adela ni rekla ničesar. Menda je pozabila, kaj je sklenila.

Vstala je in se ogrnila v odejo. Bosa je šla v kuhinjo. Počasi je zaprla vrata za seboj.

Prižgala je luč.

Kmalu je zagorelo v ognjišču.

Koscu se pa ni posrečilo pričakati.

Postelja se ga je ovila s svojimi mehкими prsti, zazibala ga je in že so mu misli uhajale.

Ples.

Gospa Mici in on. Steklenice. Oleandri. Luč ugasne. Policijska ura. Poljubljam vam roko, madam! Stražnik, ki skrivaj izpije kozarček brinjevca. Spet luč. Pari se objemajo. Nekdo poljubi plesalko kar med plesom. Znoj. Prah.

Iz kota harmonikar. — Plačam!

Gospod Kosec se poslavlja. — Še v paviljon. Še!

Gospa se smeje. — Konec! — Hlad. Ulica. Koraki. Smeh. Petje po cesti. Denarja ni več . . . Služba! — — —

Zaspal je.

Čez čas so se odprla vrata kuhinje. Adela je prišla. Oblečena. V eni roki je imela skodelico, iz katere se je kadilo. V drugi belo cunjo, namočeno z mrzlo vodo, da bi jo položila možu na čelo. Stopila je k postelji.

— Tu je kava! je rekla in se sklonila.

Polglasno je trdno smrčal mož.

Skodelica je zažvenketala. Toliko, toliko, da je ni prevrnila. Cunja je zdrknila na tla.

Adela je obstala. Pbledela je.

Nato se je obrnila in nesla kavo v kuhinjo nazaj.

Kmalu se je vrnila. Odejo je spet nesla s seboj.

S stisnjenimi ustnicami je legla. Pokrila se je čez glavo.

In proti volji so ji molče tekle solze iz oči in močile blazino.

V sobi je polagoma postajalo svetlo.

Jutro si je melo zaspane oči.

Nov dan je vstajal.

Novo življenje!

OBZORNIK

VPRIZORITEV BALZACOVEGA „MERCADETA“

I

Ne moremo se popolnoma poglobiti v Balzacovega „Mercadeta“ niti ne dojeti vse obsežnosti tega lika, če nismo doživeli prej pesnikovega ustvarjalčevega genija, njegove umetniške posebnosti in značilnosti. V vsaki umetnini se zrcalijo pisateljeve osebne poteze, ki vodijo do spoznanja njega samega, prav tako odsevajo njegovi notranji dogodki, nazori in stremjenja v vseh njegovih delih. Balzacova neizmerna duševna prostranost in globina, njegova gigantska ustvarjalna moč, raznolikost snovi in junakov, njegova geniozna zasnova vsega človeškega nehanja v veliki človeški komediji, zamišljeni z vso pestrostjo neštevilnih junakov malega in velikega življenja, prav tako tvorna vizionarnost genija, razbičanega od umetnosti: vsa ta razsežnost izživljanja je rasla iz silne umetnikove notranje razgibanosti; iz nadčloveške duševne dinamike in volje polblazneža, ki drvi z vso silo v skrivnosti življenja in človeške duše, vidnega in nevidnega stvarstva, v spoznavanje božanstva, ki se mu je razodelo v religiji in v osebnem razodetju; ki tone v prepade ustvarjalca in oblikovalca skrivnostnih umetniških videnj in sanj. To njegovo demonično, skoroda grozotno drvenje v tajnosti človeške duše, v odtenske življenjskega dogajanja, v nedognanosti velikih človeških skrivnosti: življenja in smrti, hipnosti in večnosti, zemlje in neba; njegova junaška telesna asketičnost, združena s samoto ustvarjalca, ki se bori s telesom in dušo, ni preoblikovala samo njegovega načina življenja, ampak je vtisnila neizbrisno znamenje v vsako njegovo pesniško delo, uravnala smer njegovega ustvarjanja in oblikovanja.

Razumljivo je tedaj, da je Balzac pojmoval življenje kot nenehno stremljenje, neprekinjeno natezanje volje do skrajnosti človeških sil in vzdržnosti, kot strastno hlepenje po nadčloveških naporih telesa in duše do zadnjih ciljev. Odtod njegova železna volja, odtod energetično pojmovanje življenja, poglobljanje v tajnosti človekovih duševnih moči in v mistiko samo slutenih vezi, ki gibljejo in urejajo življenje (okultizem, magija), odtod obožavanje veličastnosti strasti, ki se edine morejo povzpeti do najvišjih vrhov človeškega napona in stremjenja, odtod končno njegova askeza. Balzacova volja je bila pritirana do skrajnih mej človeških možnosti, njegova tvorna strast je mejila že na geniozno blaznost duševnega mučenika, ki je izgubljal smisel za resničnost in dejstvenost, dvignjen v opojne sfere vedno snujočega duha. Prav ti dve lastnosti sta odločilni za gibalna njegovih umetniških likov, za pojmovanje človeka. Pri njem stremi človek v skrajnost svojih želja in strasti. Strast mu postane sama sebi namen in se v slepem zagonu sprevrže v blaznostno manijo. Zato je razumljiv Balzacov kult Napoleona, njegovo obožavanje skrajno v eno smer gnanega človekovega hotenja, njegovo opisovanje slepote strastnežev in iskalcev nedoumnih zadnjih utešitev. Največji njegovi umetniški liki, najsibo v romanih „Le Père Goriot“, „Eugénie Grandet“, „Le Lys dans la Vallée“ ali v „Gobsecku“ in vseh drugih delih se mečejo v skrajnost svojih narav in hotenj. Balzac je s čuda večšo roko prikazal rast njih naponov, naslikal stopnjo za stopnjo njih pot v razkroj ali konec. Vsa ta razsežnost Balzacovega umetniškega sveta je posledica njegove skrajno razgibane in plodne fantazije. Ta se pri Balzacu

očituje kot svojevrsten ustvarjalen trans, kot razpoloženje duše, ko se porajajo iz neznanih svetov pred očmi genija novi obrazi in postave, tvori novih odkritij, razodetij in spoznanj, kakor je mojstrsko prikazal ta ustvarjalni opoj Nietzsche pri analizi stvariteljne inspiracije. Ta vizionarnost genija, ki se opaja od neprestane duševne plodnosti, je nebrzdana strast, ki hoče v skrajnosti fantazijskih domislic in razodetij. Prav ta fantazijska razburkanost je očita pri vseh velikih Balzacovih likih, ti so prav za prav v končnem stadiju svojih sil umetniki svojih strasti.

Pri razčlenjenju „Mercadeta“ pridemo do temeljev pravkar opisanih notranjih Balzacovih umetniških silnic, do gibal glavne osebe te drame, ki so nujna za oznako dela in vsebine. Balzac razodeva v drami pač še vedno prvine romanopisca, to je opisovalca sukcesivnega dogajanja, ne pa oblikovalca zgolj dramatičnega dejanja in trenj. Kljub temu je „Mercadet“ dramsko delo, ki kaže neko sila zanimivo dramatično potezo: dramatično stopnjevanje — notranjo rast junaka ob zunanjih dogodkih. Tu leži dinamika dela, dinamika junakove rasti v višek. Razen tega je dogajanje postavljeno na zadnjo mejo dogodkov, kar že samo ob sebi učinkuje dramatično. „Mercadet“ ni komedija v običajnem smislu, marveč drama, ki zaznamuje s to oznako le nasprotni pol tragedije, torej komedija blage resničnosti, toda popolnoma resnih dogodkov.

Dinamika Mercadetove rasti je torej dramatično gibal celote. Vse druge osebe so le bolj ali manj nujni členi tega gibanja, pospeševalci in važni dopolnjevalci drame, ki bi sicer ne bila več zunanje dramatična, ampak gola analiza ene same duše, neke vrste monodrama. Drama izhaja vsebinsko iz Mercadeta, kakor pač izhaja vse dejanje iz njega in stremi vanj. — Mercadet je značilen Balzacov strastnež, čigar mišljenje, volja in hotenja so usmerjena v končni in edini cilj: postati kralj borze, Napoleon spekulacije in največji denarni mogotec. Mercadet je spekulant zaradi spekulacije, njegovo strastno stremljenje v drami pa ga vedno bolj dviga v zaostrenost, ga v nekem smislu dramatično razgibava. Dejanje v drami poteka iz njegovega gona za nadvlado hipno neprijetnega denarnega položaja, ki ga sili k vedno drznejšim naklepom in načrtom. Iz tega jedra se nato razvrščajo dogodki. Prav jasno vidimo v poteku drame, kako rase z nevarnostjo položaja Mercadetova fantazija v kovanju nakleпов in drznih poskusov, dokler se sam ne zaplete v mreže lastne prerazgibane domišljije. Fantazija izvira torej kot posledica vedno bolj zamotanih hipov in rase z vedno bolj sproščenimi duševnimi močmi ter dviga junaka v tisto skrajnost, kjer se mu začno spodmikati realna tla pod nogami, kjer začne zamenjavati resničnost s tvori lastne fantazije. To dokazuje konec drame, ko je Mercadet kot suženj lastne domišljije na razkroju zavedanja in se pomika v blaznostne hipe. Strast je v njem izpodrinila vsako drugo pojmovanje življenja. Spekulacija in denarni krogotok sta njegov edini svetovni nazor, sta mu začetek in konec, pomen in smisel življenja. Vsi ljudje mu služijo zgolj kot orodja v naletu do velikega cilja, celo lastna družina mu mora služiti pri njegovih verižniških načrtih. Skozi prizmo spekulanta motri Mercadet vse življenjske pojave, jih po tem nazoru ocenja in ureja. S tega stališča je zato razumljiv njegov odnos do idealne ljubezni hčerke in Minarda. „Pomnite, gospa,“ pravi tedaj, „da uradnik s tisoč osem sto franki ne more ljubiti!“ Šele po dolgem preizkušanju mladega zaljubljenca pride do drugega mišljenja. „Kdo

bi si mislil!“, vzklikne, „torej res prava, iskrena, plemenita ljubezen! Jaz pa sem mislil, da je ni na svetu!“ Iz istega vzroka je razumljiv njegov etični nazor, politični, gospodarski, celo religiozni in osnovno življenjski. „Življenje je večno posojanje“, trdi. „In kogar ni volja, naj ne posoja!“ Tako je Mercadet modrec svojega denarnega nazora, ki je obenem etična opora njegovim dejanjem. S tem je zaključen njegov enosmerni slepi nagon za velikim ciljem in pokazan temelj njegovim naporom volje, mišljenja in stremljenja. V tem svetu, ki je etično vase zaokrožen, se pač lahko sunkoma vzpenja fantazija do vedno bolj duhovitih zamisli, ki gibljejo junaka v višek. Ves Mercadetov jaz je usuznjen divji strasti in poizkuša vsako sredstvo, da doseže svoj cilj. Mercadet se pretvarja pred upniki, joče, prosi, klečeplazi, obenem pa preži s čuda prefinjenimi tipalkami — mislimi — nad vsakim notranjim in zunanjim gibom svojih upnikov. Njegov bistrovidni pogled takoj ujame njih misli in fantazija mu v hipu razprede nov načrt — past, v katero naj se ujamejo upniki. Čeprav je povratek strica iz Amerike že obrabljen motiv ter učinkuje danes že kaj vsakdanje, ga je vendar umel Balzac prav tu mojstrsko vkleniti v dramo in s preobrnitvijo motiva doseči močan učinek. Istočasno pa je ž njim dvignil Mercadeta do poslednjega razmaha fantastičnih načrtov, kjer prekobali samega sebe in obstrmi. Vsa njegova mojstrska igra pred upniki ima tu svoje korenine. V tem je komika situacije. Tako je prav v koncu višek vse komedije, poudarjen pa ni samo v notranjosti junakovi, ampak tudi v zunanji dramatični napetosti.

Z dramatičnim stopnjevanjem dogajanja je naznačena tudi gradba drame. Mercadetova protiigra je njegov hipni položaj in upniki so le nujni gibalni člani tega položaja. Njih pojav in nastopanje je tisti agens, ki dviga dognanje in ga vodi v konec. Poleg tega je v dramo spretno vpleten in iz dejanja celote dobro izveden ljubavni motiv (Minard — Julija — De la Brive). Dasi je notranje dramatično le stranskega pomena, povzroči vendar nadaljnji dramatični vzpon, ki ima v njem svoje jedro. V bistvu pa je vendarle ilustracija. Prav za prav ni v drami nikakega izrazitega dejanja, ni dramatične zapletenosti, ni mogočnega trenja; vsa drama je mozaik spretno spletenih in v dejanje speljanih dogodkov, ki pa so med seboj vzročno zvezani. Prava dramatična sila je le v junakih in do notranjega konflikta pride šele na koncu drame. Vsa dejanja pred končnim so le neke vrste uvod in pot vanj.

Drama je pisana spretno. Poleg predolgoveznih, tu in tam premalo gibkih monologov, ki so vrh tega še preveč meditativni in filozofski, je polno ostrih mest, polno miselnih domislic in besednih osti, ki ustvarjajo gibkost in prožen potek dogodkov. Prav tako je na nekaterih mestih dialog poln duhovitosti in dramatičnosti, dasi je nekajkrat zgolj prejasen opis situacije in neke vrste uvod v dogodke (n. pr. pogovor služinčadi v prvem dejanju, Méricourtov in Briveov dialog v Mercadetovi sprejemnici i. dr.). Prav tako so nekatere osebe le opisnega, ne pa dramatičnega pomena. Gospa Mercadetova je prav za prav neaktivna, prav tako tudi služabniki, ki samo označujejo položaj v Mercadetovi hiši, njegovo razmerje do domačih, ter mu dajo povod za pripovedovanje (n. pr. dialog med Mercadetom in Virginijo). Značaji oseb so poleg tega še tipizirani, posebno upniki (Goulard, Pierquin, Violette), ki naj jasno označijo svoje telesne in duševne izrazitosti. Zato so premalo človeški in preveč shematični.

A kljub tem iz dramske zasnove razumljivim in skoroda nujnim nedognanostim je Mercadet svojevrstno odrsko delo, polno žive ognjevitosti in razgibanosti, ki je po svoji vsebini našemu času in gotovo tudi drugim dostopno, ker prikazuje obraze neke vrste ljudi, ki žive in snujejo v takem vzdušju.

Anton Ocvirk. — (Konec prihodnjic.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Émile Haumant: *La formation de la Yougoslavie.* (XVe—XXe siècles). Izdal Institut d'études slaves de l'Université de Paris 1930.

Uvaževani francoski matematik Henri Poincaré (umrl leta 1912.) je nekoč izjavil: „Tout ce qui n'est pas pensée est le pur néant.“ Tega izreka, ki bi bil o njem možen razgovor brez konca, se človek nehoti spomni, ko zagleda pred sabo dobrih 750 strani debelo francosko knjigo o postanku našega narodnega in državnega organizma. Ali ni taka knjiga podobna žarki „Novi“ na zvezdnatem nebu? Nje svit naznanja zemljanom eksistenco bogve katerih globin vsemirja, ki bi se nam o njih sicer nič ne sanjalo. Kakšno vrednost le imajo kvadranti vesoljstva, kamor nam pogled ne sega? Ali se sme sploh reči, da jim gre kaka bistvena eksistenca? Enako na zemlji sami. Resnični tečaji zemeljske oble so tam, kjer žari civilizacija najmočnejše. Tam so za naš svet poslednji viri duševnih in gmotnih sil, tam režejo ostalemu človeštvu kruh — tudi tistim, ki o tem na glas dvomijo. Taka tečaja sta evropski okcident in Severna Amerika. V kolikor se ostale veličine sveta zrcalijo v mišljenju teh tečajev, v toliko se lahko ponašajo, da so postale deležne resničnega bivanja. Kar pa še ni prodrlo do miselnega objema okcidenta, to životari samo telesno, to vrši na zemeljski površini pač le neko fizikalno vlogo, ki pomeni toliko bivanja, kolikor ga more izraziti beseda „néant“. Kolonialni narodi bodo sicer dokazovali, da še ni najbridkejša usoda, če koga kulturni svet ne pozna, toda pustimo to. Če hočemo ostati na naši lastni zemljin, bomo morali priznati, da ni med narodi niti enega več, ki bi mogel misliti na izolirano, zgolj fizično življenje. Naša mala Evropa je na vse strani tako gosto preprežena z neštetimi interesi vseh vrst, da je vsak drobec sto in tisočkrat ujet in uklenjen. Če je to naša naravna usoda, ki bi se je bilo nesmiselno otepati, tedaj je pač tudi sto in tisočkrat važno, da skušamo priti iz življenja golih kupčijskih in političnih interesov v življenje misli. To se pravi, če ve zapad za gozdove v naši državi, če ve, da raste po našem nižavju debelo žito in da krije naša zemlja v sebi neznanske rudne zaklade, naj zraven še pozna tudi nas, ki smo ljudje, naj nas uvrsti v svoj miselni stroj kot uporabne ude človeške družbe. Nikakor seveda ne bi bilo pravično trditi, da nas zapad še ni odkril. Ali vsak narod sme imeti o sebi mnenje, da so njegove razmere tako raznolike, tako bogate in zato tudi zamotane, da je eno samo hipno odkritje gotovo vse premalo. Treba je trajnega, doslednega zanimanja, ki nikoli ne izpreže, — šele to priča, da se je prava „misel“ sklonila do nas, da smo se izmotali iz nič in začeli živeti v tvorni zavesti sveta.

Najnovejša knjiga Emila Haumanta, profesorja na pariški Sorbonni, častno dokazuje, da se smemo, kar se francoske kulturne sfere tiče, ponašati s takim budnim zanimanjem. Knjiga je nov pomemben člen v verigi pojavov, kakršne smemo nujno pričakovati, čim smo začeli za okcident obstajati. Dobili smo

novu, in sicer prav tehtno ter laskavo izkaznico za vstop v dvorano bivanja. Če pravim laskavo, mislim s tem namigniti na simpatijo do nas in naših problemov, ki veje iz vsakega poglavja Haumantovega dela. Avtorju gre priznanje, da je z veliko ljubeznijo do naše stvari proučil obsežno literaturo, ki se tiče jugoslovanske preteklosti. To ni kar si bodi. Kako lahko se je mogoče dati vplivati eni ali drugi izmed protivnih teorij, ki so videti včasih prav bleščeče in so za tujca kaj zapeljive. Kdor se preriva skozi kaotično goščavo dogodkov na jugovzhodu Evrope, je v nevarnosti, da se mu prej ali slej ne zdi več vredno iskati še nadaljnje orientacije — saj ga stane manj truda, če se kar oklene nazorov, ki jih imajo drugi zanj že pripravljene.

Kočljiva zadeva v jugoslovanski zgodovini je zlasti Makedonija. Haumant nas jasno in pregledno seznanja s problemom. Brez dolgovestnosti, ki bi bralca morda plašila, nam pove o stvari vse, kar sodi v njen okvir. To nam spremlja s komentarjem in kritiko, da pridemo sami lahko do sodbe in najdemo pot iz meteža polemik. Haumant vidi z bistrim očesom, kaj tiči za tako zvanim makedonskim vprašanjem, in opozarja na to tudi bralce. Če pomislimo, da bo teh več v tujini nego pri nas, vemo obenem, da zasluga uglednega avtorja za naš glas med svetom ni malenkostna.

Za mislečega čitatelja, ki sledi Haumantu skozi vse zmešnjave makedonske afere, bo gotovo na dlani, da je tudi ves ostali svet poln podobnih nevšečnih zadev. Le zakaj je na zemlji toliko teh problemov? To so zadeve, zaradi katerih človek po pravici lahko reče, da je zgodovina ne samo odveč, marveč naravnost kvarna. Narodi projicirajo, kar je nekdanje in česar davno ni več, v sedanje dni in hočejo po sili nekaj zgraditi iz materiala, ki si ga hodijo izposojati iz mavzolejev. Cui bono? Ali ne bi bilo bolje, da bi evropski narodi malo manj vedeli o svoji preteklosti, zato pa bili sposobni, da malo stvarneje gledajo na tisto, kar je danes? Historizem je prava nesreča za našo malo Evropo. Rešite jo historizma, rešili ji boste vso bodočnost. Če človeka, ko čita Haumantovo delo, obletavajo te in take misli, bi ga bilo kar volja, da seže v roke staroveškemu modrijanu ter mu potrdi, kar je izrekel: *commovent homines non res, sed de rebus opiniones*.

Naj vrinem opombo, da je baš to odlika Haumantovega sloga, da nam prizanaša z dolgočasnimi frazami znanstvenega izražanja, ki ženejo včasih tudi strokovno podkovanega bralca v obup in ga napotijo, da odrine knjigo od sebe. Z zanimanjem, ki prihaja kar samo, listaš in bereš; in bolj ko pri štvu vztrajaš, bolj se ti odpira bogat svet naše preteklosti. Začuden ugotavlja čitatelj sam pri sebi, da ni pričakoval toliko pestrosti, toliko globine, toliko obilnosti v stvari, ki se zdi od daleč kar nehote nekam — sit venia verbo — enolična, nedramatična, brezbarvna. Grška in rimska zgodovina, to je nekaj! Saj že naslov nekaj pove! Toda zgodovina Jugoslovancev — kaj naj bi ta nudila? V njej se glasi dolga pesem sužnosti, samostojnega življenja pa je tako malo! Šele z 19. stoletjem se prične za večino ljudi — misliti je pač vedno na tujino — prava jugoslovanska zgodovina. Pa glej, Haumant svetu razodeva (notabene brez uporabe fanfar), koliko hrani naša nekdanjost. Marsikomu bo knjiga odpirala zakladnico preteklosti, o kateri ne samo da ni nič vedel, temveč je bil celo zatrdno uverjen, da je sploh biti ne more.

Navesti bi kazalo n. pr. II. poglavje. To je zgled jasne dikcije. V strnjenih odstavkih nam razgrinja avtor pregledno sliko balkanskega etnografskega

kaosa. Ko si članek prečital, nimaš občutka, da si moral prebiti kak duševni napor. Slika se ti je tvorila kar sama in taka, kakršno vidiš pred sabo, ti nekaj predstavlja. Sodil boš, da si čital neko stvar, nisi čital besed.

Da se vrnemo k jugoslovanskim problemom: druga kočljivost je tako zvano dalmatinsko vprašanje (za nas nobeno vprašanje), ki ga umetna propaganda bližnje tujine neznansko napihuje. Kako dragoceno je, da se je našel tako rekoč v središču sveta mož znanstvenega ugleda, ki odkritosrčno ugotavlja slovansko bistvo našega Primorja sedaj in v minulosti.

Potemtakem, bi kdo rekel, je Haumantovo delo tendenčno; vsaj inozemci, ki jim nihče ne more narekovati jugoslovanskega domoljubja, bodo knjigo čitali kot tako in ne kot objektivno. Menim, da tako hudo ne more biti. Avtor namreč ob vsaki priliki prostodušno dokazuje, da mu ne manjka neodvisne sodbe. Vsakdo izmed nas ve, da je v jugoslovanski prošlosti dokaj trenutkov in okolnosti, ki bi o njih domoljub želel, da bi jih sploh ne bilo ali pa da bi bili svetlejši. Lahko bi bil Haumant ta dejstva omilil, lahko bi jih bil poljubno ogrnil s plaščem molččnosti. Tega ni storil. Kar je v prošlosti temnega, to je temno videl in tako tudi prikazal. Tuji čitatelji, smemo domnevati, bodo še posebno pripravní, da opazijo avtorjevo objektivnost, ko vidijo, kako slika mračne momente z enako ravnodušnostjo kakor velike in častne.

Razume se, da v tako obsežnem delu ni mogoče popolnoma preprečiti pomot. Kar jih je, so malenkostne. Marsikateri se pozna, da gre na rovaš tiskarskemu stroju. Ta je tudi kriv, da so mestoma besede skažene s tem, da jim je izpadla kaka črka. Smisel radi tega ne trpi, poučna pa je stvar za nas v toliko, ker smo vajeni zreti tehniko zapada vedno na nedosežni stopnji popolnosti. Primeri: str. 11. Du(r)mitor, Korona mesto Korana; str. 332. Seldnicki m. Sedlnicki; str. 368. se je 3. julij 1866., ko se je vršila bitka pri Sadovi, pretvoril v 9. julij; dalje str. 29., 220., 357., 512., 525., 537., 538., 601., 632.

Morebitna druga izdaja bi morala popraviti naslednje netočnosti bolj stvarnega značaja:

Bitka au pied de la Kapela (str. 39.) se je vršila ne 1091., temveč šest let kasneje. Tudi je bil Koloman ne toliko sin ogrskega kralja Ladislava, nego njegov nečak. — Pogodba z zastopniki 12-ih hrvaških plemen je nastala ne leta 1098., ampak leta 1102. (str. 39.). — Pod karto na str. 49. je opomba, da treba označbo „Kosovo polje“ pomakniti bolj na zapad. Če to storimo, pride Kosovo v bližino Prizrena, kar bi le na zemljevidu, risanem v zelo majhnem merilu, ne motilo. — Letnica 1357 na str. 74. menda ne drži. Isto velja za letnico 1402 (bitka pri Nikopolju) kakor tudi za letnico angorske bitke (str. 78.). — Sinan paša nastopa (str. 87.) kot Srb, malo kasneje (str. 89., spodaj) kot Albanec. — Nenadovići so prišli iz Bosne, ne pa iz Hercegovine (str. 95.). — Cesarski generali so leta 1689. prodrli ne samo do Prištine (str. 153.), temveč do Veleša in še malo bolj proti jugu. — Poglavlje XXX., kjer čujemo o narodni probuji Slovanov, bi preneslo, da pride v njem romantika malo bolj do veljave. — Na str. 423. so z ozirom na Vidin strani neba očitvidno zamenjane. — Na str. 464. bi bilo dobro omeniti, da je Črna gora Ulcinj čez par let vendar dobila, in sicer v zameno za Gusinje. — Kraj v ljubljanski okolici, ki je bil leta 1869. prizorišče velikega tabora, se imenuje ne Vižmar, ampak Vižmarje (str. 509.).

— Druge netočnosti bi se dale zaslediti na str. 264., 354., 357., 362., 377., 379. (Svetozar Marković je umrl v Trstu, ko je potoval v Dalmacijo), 735. (Vis je ostal naši državi.)

Strokovnjak bo take neravnote kar sam popravil, za vse druge, ki se bodo s knjigo bavili, pa bodo navedbe tudi v tej obliki docela porabne (n. pr. na str. 362.: patent de janvier 1861).

Poglavje XXVI. bo vsak, ki so mu dejstva jugoslovanske prošlosti nekoliko znana, čital s hvaležnim zanimanjem. Z ozirom na tuje bralce, ki jim bo bolj ali manj vse novo, bi pa kazalo pripovedovati bolj sovisno, to je z večjim poudarkom vzročnosti in kronologije. Bojim se, da bo izmed inozemskih prijateljev, ki to poglavje berejo, na koncu malokdo vedel, kako se je stvar prav za prav vršila.

Ker sem s temi vrsticami do skrajnosti izrabil prostor, ki mi ga more uredništvo dovoliti, naj samo še namignem na dve ali tri splošne misli, ki so se mi med čitanjem vzbujale v duši. Prva misel se tiče vpliva geografskih činiteľjev na zgodovinski razvoj, druga velja zgodovini Srbije v 19. stoletju, tretja pa se mi poraja iz prejšnjih ter se suče okoli pomena osebnosti v življenju in razvoju narodov.

Morda bo kdaj prilika, da o tem kaj povem.

Albin Zalaznik.

Knjiga o kritiki. Pomen literarne kritike v celotnem kulturnem udejstvovanju današnjega človeka je težko osporljiv, glede njenega prvega in zadnjega smotra ter njenega mesta med drugimi krogi razglabljanja in ustvarjanja si pojmovanja nasprotujejo tako ali še bolj kot pri vsakem drugem duhovnem območju. V čem je bistvo kritike? V kakšnih oblikah se naj udejstvuje? Katera so njena osnovna opravila?

Nedvomno spada med najjasnejše, najizčrpnjše in najbolj do jedra segajoče odgovore na ta vprašanja najnovejša knjiga francoskega kritika Alberta Thibaudeta. Delo obsega šest poglavij, ki so nastala leta 1922. kot predavanja in ki so bila že objavljena, a raztresena po raznih francoskih in švicarskih revijah. Sedaj je avtor te članke zbral, jim napisal predgovor in izdal v knjigi z naslovom „*Physiologie de la Critique*“. Morda je ta knjiga sploh prvi večji poskus te vrste, ki ni zapadel dogmatizmu, tako zelo je avtor predan stvari sami, tako zna iz njene dane narave razbrati njeno podobo. Usposablja ga po eni strani tankočutnost in pronikljivost, po drugi strani obsežno znanje, ki pa ni nikdar vsiljivo. V esejistično strnjeno in po miselni izvedbi vzorno ter izrazno prožno delo je avtor za osvetljava in za poglobitev pritegnil dragocena razmišljanja o spisih Platona, Montaignea, Fénelona, Chateaubrianda, Sainte-Beuvea in drugih.

Ako se obširneje bavim s Thibaudetovo knjigo, seveda ne nameravam dognanja, ki jih avtor izreka skoro z izključnim ozirom na francosko literaturo in francosko duševnost, enostavno prenesti na slovenska tla in v slovensko klimo. Thibaudet sam opozarja: „Za vsako literaturo je treba znova zastaviti literarne probleme.“ Prenaglil bi se, kdor bi brez premisleka postavljaj paralele in analogije. Kljub temu nam delo odpira nove razglede in to je mnogo.

„Kritika, kakršno poznamo in izvajamo danes,“ pravi Thibaudet v predgovoru, „je sad 19. stoletja. Pred 19. stoletjem so kritiki . . . Toda ni kritike.“

Vzrok temu dejstvu je, da raste kritika iz treh korenin: korporativne, historične in liberalne. Nastanek kritike je najprej v zvezi s pojavom dveh korporacij, namreč profesorjev in časnikařev ter njih medsebojnega nasprotovanja. Drugič ga je razlagati iz stremljenja po inventarju, po pregledu in popisu. To velja zlasti za kritiko del iz preteklosti. Tretji razlog za nastanek kritike je dejstvo, da živi francoska literatura 19. stoletja v nekem pluralizmu: različnim vrstam okusa, različnim ploskvam ustvarjanja se priznava enaka pravica. (Ta pluralizem se je začel z dualizmom klasičnega in romantičnega.) Kritika, prilagoden pluralizmu, je liberalizem, kot je politični liberalizem zavest o pluralizmu v državi. (Pravi liberallec pluralizma strank ne tolerira samo, ampak vidi v njem celo dobrino.) Montaigne, oče duhovnega liberalizma, lahko velja za očeta kritičnega duha. Čim več različnih in nasprotnočin si genijev je doseglo priznanje, tem bolj razgibana je kritična atmosfera. Prehod od enega k drugemu uri okus, navaja k naravnemu politizmu.

Kritiko pojmuje avtor kot posebno literarno vrsto, zavrača pa Brunetièrovo misel o enotnosti kritike in njenem razvoju. Thibaudet razlikuje trojno kritiko: kritiko občinstva, kritiko poklicnih in kritiko umetnikov. Trdnih mejã med njimi ni. Ena izmed vodilnih misli, ki spaja prva tri poglavja, je misel o popolni življenjski upravičenosti vseh treh kritik kakor tudi njih medsebojnega trenja.

„Spontana kritika, kritika občinstva je v naèelu govorjena kritika.“ Iz te kritike izvirata obe drugi kritiki, saj so se vse literarne vrste razvijale od besede k pismu. „Prava pariška kritika se poraja v pomenku“, pravi Saint-Beuve v prvem zvezku svojih Lundis. Kadarkoli je kje razvita umetnost konverzacije, ki se tenkoèutno in spontano goji v odlični družbi, tedaj prava kritika ni daleè. Veledele kritike, Platonov Phaidros, je porojeno iz sokratičnega dialoga. Spontana kritika, o kateri pravi isti Sainte-Beuve, da je le „tajnik občinstva“, pogrša vsakršne tradicije, vsakršne preteklosti, usmerjena je vsa v sedanost, v istočasno literaturo. Na ta naèin se staplja s kritiko sodobnih pisateljev in del, ki je potemtakem neke vrste konverzacija. Thibaudet priznava nevarnosti in zablode te kritike, a se odloèno zavzema ne le za njeno upravièenost, ampak tudi za njeno superijornost v lastnem obmoèju. Skoro vse oblike spontane kritike je danes absorbirala kritika v dnevnikih. Napaèno je, vnašati vanjo duh klasiène kritike in zahtevati, da bi dovršila izbiro med deli. Zmote same so življenje (s èimer ni reèeno, da jih ni treba popravljati). „Ni se še zgodilo, da ne bi bil kritik, govoreè o sodobnikih, postavil v eno vrsto tiste, ki bodo ostali, in tiste, ki bodo izginili.“ Thibaudet se opogumi do naslednjih trditev: „In še enkrat, ni slabo, da perspektiva sedanosti ni perspektiva preteklosti. Naša sedanost ima vso večnost, da živi kot preteklost, ima pa samo ta trenutek, da živi kot sedanost. Varujmo mu izvirnost. Èe bi se pojavil nadèloveški kritik, zmožen, da dokonèno razbere med deli, kot bodo razbrali zanamci, bi ga morali vsekakor ubiti: ker sicer bi on ubil literaturo. Nikar ne želimo v deželi La Fontainovi, da bi bila kritika želod na mestu kritike buèe in narobe . . . Dnevna kritika, ki dela koga znanega, piše osnutek, odkoder naj izide kritika, ki daje, ali bolje, ki vknjižuje slavo . . . Konèni zapis, ki sledi osnutkom, je po navadi boljši kot konèni zapis

brez osnutkov. Življenje se dogaja v času... Izkušnja nam kaže, da človek rad ponori s šestdesetimi leti, kadar je z dvajsetimi premoder.“

Poklicna kritika je kritika ljudi, „ki bero, ki vedo in ki urejajo“. Brunetière je videl vso nalogo kritike v tem, da „presoja, razporeja, razlaga“. Poklicna kritika je v bistvu profesorska, oziroma katederska kritika, je v zvezi z laizacijo šolstva in je nasledila pridigo.

Vzporedno vrsti poklicnih kritikov, ki jo zastopajo imena La Harpe, Villemain, Sainte-Beuve, Taine, Brunetière, Lemaître, Faguet, je dalo 19. stoletje vzporedno vrsto kritikov med umetniki: Chateaubriand, Hugo, Lamartine, Gautrier, Baudelaire, Barbey d'Aureville. V nasprotju s poklicno, s kritiko napak, je ta — po Chateaubriandu — kritika lepote. Njeno bistvo je globoka simpatija z ustvarjalno močjo umetnosti, je sožitje, je ljubezen in prijateljstvo z genijem, ne le z individualnim, ampak tudi z globokim in živim genijem pesniške vrste, dobe, religije. Njena nujnost je torej entuziazem.

„Pusteč poklicne, naj se ubadajo šest delovnih dni, nam sedmi dan kritika s Chateaubriandom, Lamartine-om, Hugojem, Baudelairejem dan praznična oblačila pred lepoto. Škrlatni trakovi na teh prazničnih oblačilih so podobe. Kritika vsebuje umetnostni primer in kadar te primere niso samo neka umetnost, ampak bistveno umetniške, so podobe... brez katerih bi živa kritika danes težko prebela. Velika skrivnost melanholije ni nudila abbéju Morelletu nikake ‚jasne ideje‘. Toda kadar na primer Chateaubriand imenuje Homerjeva, Dantejeva, Shakespearejeva, Rabelaisova dela ‚ožilje ali drob človeškega duha‘, imamo nekaj več kot jasno idejo. Podoba neskončne sugestije, ki oprijema od znotraj, v njih skupni bitnosti Homerja, Danteja, Shakespeareja in Rabelaisa in obenem človeškega duha samega. Oprijemajoč jih od znotraj, jih oprijema in povrača kot naravo... Kot blisk genija, ki je njo samo narekoval, je čim bolj konsubstancionalna s samim genijem mož, katerih bitje skuša izražati. Če je kako ‚ožilje ali drob‘ kritike, tedaj so to te intuicije in podobe... Ideja, ki je oživljala Chateaubriandov Genij krščanstva, je bila velika ideja romantične kritike, ne samo francoske romantike, ampak evropske romantike: simpatizirati estetično in intuitivno z genijem, simpatizirati od znotraj, ker smo duhovno v njem, zreti ga od zunaj, ker realno nismo v njem, — bivati dovolj v njem, da ga čutimo, biti zadosti izven njega, da ga razumemo... Spomnimo se Sainte-Beuvea, ki izvaja to vrsto kritike od Diderota in ki vidi njen značaj v ‚zmožnosti polmetamorfoze‘ in v sposobnosti, brati vsak spis ‚po duhu, ki ga je narekoval‘... Ta kritika polmetamorfoze se opostavlja kritiki okusa, ki je spontana kritika, in tudi kritiki ‚presojanja, razporejanja, razlaganja‘, ki je poklicna kritika. Njo, ki sovпада z Genijem, z Genijem krščanstva, Genijem Port Royaia, Genijem kakega naroda, kake literature ali kakega človeka, lahko imenujemo kritiko intuicije ali simpatije.“

V zadnjih treh poglavjih govori Thibaudet o nujnih prvinah prave kritike: o okusu, o gradnji in o ustvarjanju. Dvomim, da je kdo doslej že tako tenkočutno razbistril naravo okusa in njene odnose do drugih funkcij kritike. Gradnja v kritiki — smisel zanjo je dal Francozom klasicizem, kakor jim je dala smisel za ustvarjanje v kritiki romantika — se vrši krog štirih idej: ideje literarne vrste, ideje tradicije, ideje generacije in ideje dežele. Toda „nič ne zadošča v kritiki manj, nego gradnja. Graditelj, ki nima okusa, je

samo zidar. Kdor ima okus, pa ne ve graditi, je samo ljubitelj. Človek, ki ima okus in zna graditi, zasluži ime arhitekta; toda prav tisto, kar se pri arhitektu, ki naj uresničuje dela, druži okusu, ne bi moglo biti izčrpano z besedo o gradnji. Če je okus velikega arhitekta graditeljski, je njegova gradnja stvariteljska, in kakor druge literarne vrste raste in biva kritika edinole po svojem ustvarjalnem elementu.“ Pri umetniku služi spoznavanje ustvarjanju, pri ustvarjajočem kritiku pa ustvarjanje spoznavanju. V tem je najtežja ovira kritikovega ustvarjanja. Razgrinjajoč vso problematiko, se Thibaudet srečuje z mislimi, ki jih je razvil v poglavju o kritikih med umetniki. Jasno je, da je zanj kritika umetnikov najbližja idealu kritike, dasi tega nikjer odločno ne izreka.

Kritika, ki je docela stvariteljska, se je uresničila vsaj enkrat, in sicer v Platonovem Phaidrosu. „Kaj je Phaidros? Literarna kritika Lysijevega govora, ki ga Platon povzema. Sokrat to razpravljanje najprej kritizira, ga nato obnovi, in če se že ne da reči, da je njegovo nad Lysijevim, vsaj ni pod njim. Oba govora stojita enakovredna na neki ploskvi. Sokrat, opozorjen po demoničnem znamenju, preide na novo ploskev, da napravi nov govor. Ta ploskev je nasprotna ploskvi parodije. Parodija kritizira in obnavlja delo s tem, da ga strmoglavlja na nižjo ploskev (ki bi bila, na robu, ploskev zavidnega kritika, bajnega Zoila), Sokrat pa ga dviguje na višjo ploskev: spomnivši se, da je Eros bog in da sta Lysias in on govorila o njem samo človeško, preide z ene strani na ploskev božanskega, z druge strani pa s ploskve retorike na ploskev dialektike, s ploskve dialektike na ploskev filozofičnega mitosa, nad katerim ni nič.

Phaidros torej uresničuje veledelo kritike, toda zato, ker ga ni spisal kritik. Spisal ga je dramatični pesnik, ki je postal filozof in ostal pesnik, eden največjih genijev vseh časov, ki se mu je nekega dne zazdelo in se je pobavil z literarno kritiko. Prav tako kakor je literarna vrsta dialoga realno prenehala po Platonu, tako kakor je tragedija prenehala po Racine-u, ne da bi bila pritirala do nas kaj drugega kot četo bledih posnemalcev, prav tako se ni nobeno kritično delo približalo Phaidru, ni našlo ob istem viru istega ustvarjalnega vzleta.“

Thibaudet vidi najvišjo nalogo ustvarjalne kritike v tem, da nam ustvari genija. Njegovo delo samo je zgled take vrste kritike: v njem nam je prikazal genija kritike.

Pero Pajk.

Mauriac François: *Gobavca je poljubila*. Roman. Avtoriziran prevod iz francoščine. Prevedla Edi Kocbek in Jakob Šolar. Opremil arh. Jože Mesar. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1931. (Leposlovna knjižnica.) 117 str.

Jugoslovanska knjigarna si je nadela med drugim tudi nalogo, da oskrbi v okviru Leposlovne knjižnice prevode iz sodobnih svetovnih literatur. Prvi dve deli, ki sta doslej izšli v tej zbirki, zastopata francosko (Mauriac) in flamsko (Timmermans) literaturo; obe kažeta izrazito katoliško usmerjenost. Mauriac, ki je v vsakem pogledu močnejši od Timmermansa, je tudi v tem globlji in modernejši.

Vodilna nit tega romana je problem, v katerega avtor nekam prisiljeno vpleta Nietzschejevo filozofijo. Ali je dobro identično z močjo in slabo z

nemočjo; ali smemo iti preko teles in duš slabotnežev za tostranskim ciljem, zgrajenim iz močnih ljudi, ali pa smo dolžni, vkloniti svojo moč višji moči, ki je izven nas, se iz usmiljenja žrtvovati slabotnim ter se z odrekanjem tostranskega življenja izpopolnjevati za onostranstvo. Avtor se odloči za poslednje, pri čemer pa Nietzschejeve tostransko usmerjene „samosilnike“ tako rekoč identificira z ljudmi, ki se vdajajo čutnim nasladam.

Jean Péloueyre je slabotno, duševno in fizično spačeno človeče, ki si svoje pohabljenosti in svojega životarjenja ni zakrivil sam, saj je le „mukotrpní odsev“ bolehnega očeta, torej dedno obremenjen. Njegovo življenje je skoro docela pasivno, vendar pri njegovi ženitvi z duševno in fizično močno, a zaradi vzgoje in vere poslušno uklonljivo Noémi ni odločilna samo sila župnikova, ki diktira to „pošastno združitev“, ker sluti Jeanovo strast, predvsem pa, ker noče, da bi imetje Péloueyrejeve hiše zapadlo osovraženim sorodnikom, — marveč tudi lastna odločitev, do katere pride Jean na podlagi napačno pojmovane Nietzschejeve filozofije, domnevajoč, da je s tem „končno prišel trenutek, ko se lahko umakne iz srede sužnje in zaživi kot gospod.“ (38) Ni še dovolj, da životari ta klavrni, čutno razgibani pohabljenec; ima naj še otroke, ki bodo mogoče še bolj spačeni in bodo mogoče preživljali še večje tragedije. Brez upora, vdana v voljo staršev in župnika, mu sledi v zakon žena, ki vse svoje zdravje in moč usmerja proti lastnim zdravim instinktom, ki jo ženejo k nekemu zdravniku, kateremu se pa odpove v samožrtvovanju v prid človeku, ki se ji studi. In „gobavec“ se zaveda njenega trpljenja, njenih umetnih, prisiljenih nežnosti, njenih hlimb in potvorb, trpi, pa je pre-slaboten, da bi se odrekel njenemu usmiljenju, ne da bi jo rani. Sedaj je župnik, ki se zave Noéminega trpljenja, ona sila, ki hoče ločiti Jeana od Noémi ter končno dopusti, da Jean prostovoljno pospeši svojo smrt. A tudi s tem Noémi samo škoduje, ker vzbudi hkratu v nji slutnjo, da si je sama želela moževega odhoda in da je Jean zaradi nje žrtvoval svoje življenje. In prav to Jeanovo dejanje vzbudi v nji občudovanje in ljubezen. Samo s svojo smrtjo je dosegel, da ga je končno popolnoma vzljubila. Tedaj pravi: „Lep je bil.“

V Jeanu je hotel Mauriac prikazati zastopnika slabotnih, po Nietzscheju absolutno nepotrebnih in škodljivih ljudi, kako rasto v trpljenju iz „ubijavca srak“ v človeka, ki je z žrtvovanjem svojega življenja dosegel tisto, kar „sužnje skrivnostno izenačuje z Bogom“ (104). Napačno pojmovani Nietzsche ga je privedel do tega, da je priklenil Noémi, a prav s tem, da se je odrekel, se je „umaknil iz črede sužnje“ in „zaživel kot gospod“, ko je pretrgal vse zemeljske vezi.

Nasprotno pa se zdi, da je v zdravniku hotel prikazati Mauriac zastopnika močnih, po Nietzscheju koristnih, dobrih ljudi, čigar moč pa se je izživljala v čutnih ugodjih, ker se ni zavedal, „da nad smrekami svetijo zvezde“, kajti „svojega nosu ni nosil nad zemljó višje od pasjega smrčka“ (102). In ta človek je začel propadati ob spoznanju, da je zanj Noémi tudi po Jeanovi smrti nedosegljiva, ker se je docela posvetila spominu na umrlega moža. Njegova čutnost je torej napravila iz „samosilnika“ — sužnja.

To naj bi bil odgovor na vodilni problem, ki si ga je avtor zastavil v tej knjigi. Močni nimajo pravice, iti preko slabotnih, marveč se jim morajo

žrtvovati iz usmiljenja, da jim dajo s tem priliko, da se oni sami žrtvujejo ter s tem dosežejo moč, ki rodi duhovno ljubezen, živo tudi preko groba. Če pa človek živi tostranosti, propade. Kajti moč je izpremenljiva: rodi jo žrtvovanje, ohranjata jo usmiljenje in odpoved, uniči jo neposredno predajanje instinktom.

Toda način, kako avtor ta problem v romanu rešuje, zveni skoro kot satira — ne samo na čudovito omejeni socialni nivou podpovprečnih malo-meščanov, marveč obenem nehote tudi na ljudi, kot je na primer Noémi, ki učinkuje v hipih sredi največje povprečnosti s čudovito globino in nežnostjo. Kajti z opisovanjem Noéminega usmiljenja in žrtvovanja, ki je neetično, ker jo fizično in duševno upropašča, doseže Mauriac baš nasprotno, kar hoče: v čitatelju vzbudi odpor, gnus in neugodje.

Samo nekaj primerov: „Nato se je, kakor krščanske device v rimskem amfiteatru, ki so se metale pred zveri, polna bridke vesti in usmiljenja vrgla proti njemu ter ga z zaprtimi očmi in s stisnjenimi ustnicami objela.“ (58) „Bogu je obljubila, da bo poskusila vse, celo, kar je nemogoče, samo da bo ostal pri njej.“ (67) „Zadnji teden je na pot se odpravljajočega naravnost opajala s hlinjeno nežnostjo in ga neke noči vsa opaljena izzvala; in tedaj, ko je čutil, da se je vroče izživela pod njegovim dihom, ji je zašepetal: „Kaj, če ne bi šel, Noémi? Čepprav je bilo v temi in je slišal njen pridušeni vzdih, je vendar ugenil njeno grozo in tedaj si ni mogel več kaj ter je pristavil: „Le pomiri se, saj bom šel!“ (69) „Toda mlada žena se je brezupno borila s svojim studom; borba jo je vedno bolj slabila. Večkrat je ponoči poklicala Jeana, da bi prišel k njej, ker pa se je delal, kakor da spi, je vstala in ga poljubila, poljubljala, kakor so nekoč svetniške ustnice poljubljale gobavce. Nikdo ne ve, če je bil prijeten njih občutek, ko so na svojih uljesih čutili dih blaženih, kajti Jean Péloueyre se je iztrgal iz njenih objemov in z grozo kričal: „Pusti me!“ (93)

Iz tega je Mauriacu vzrasel simbolični naslov knjige! Noémi bi bila lahko pomislila, da s takim usmiljenjem ponižuje vse, kar je človeškega v Jeanu. Vsak duševno zrel človek bi moral protestirati proti nazoru, ki kaj takega poveljuje. In prav Nietzsche, ki je šel sicer v svoji obsodbi slabotnih predaleč, je bil, ki je o zakonu izrekel besede, katerih realizacija bi preprečila take združitve in rojstva podobnih Péloueyrejev. (Prim. Also sprach Zarathustra: Von Kind und Ehe.)

Tudi Noémina odpoved po moževi smrti izzveni skoro kot satira, k čemer tudi pisateljev stil v marsičem pripomore. Ne mislim tukaj zdravnika — če nista mogla drug v drugem vzbuditi več kot najprimitivnejše čutnosti, je prav, da ni prišlo do združitve —, toda njena zvestoba do Jeana, ali ni to trpljenje histerične ženske zaradi trpljenja samega? Recimo, da si očita njegovo smrt in da ga ljubi zaradi nje, toda čisto nerazumljivo mi je, da je spoznala, „da bo le v zvestobi do smrti našla ponižno slavo (!) in da se ne bo mogla več ločiti od nje“ (117). Ta zavest ne more preprečiti dejstva, da je postala prav tako povprečna kot vsi ostali in da je v svojem brezdelju pričela okušati „zemeljske dobrote“ ter se pri tem — debeliti.

Ne morem torej trditi, da Mauriacovi problemi „rešujejo (!) nam vsem (!) življenjsko uganko“ (uvod). — Sila romana je predvsem v njegovi formalni

vrednosti: v kratkem, živem, preprostem, neprisiljenem izrazu; v dinamiki, s katero beži psihološko močno opazovano dogajanje; v kontrastih barv, s katerimi so naturalistično, včasih do grotesknosti pretirano poudarjene posamezne podobe. Prav v tem neposrednem menjavanju kontrastov: najlepšega z najnagnusnejšim, najplemenitejšega z omejenim, če ne podlim, nadpovprečnega z banalnim, se njihov učinek potencira, žal, da je negativni često močnejši od pozitivnega.

S čudovito tankim razumevanjem je avtor prisluhnil tragični borbi studa, dolžnosti in strasti. Višek doseže v opisu Noćmine groze pred poroko (48) in prve poročne noči (V. pogl.).

Prevod vkljub dvema prevajalcema motijo nekateri jezikovni nedostatki, nerodnosti in posebnosti: se je do onemoglosti predal mogočnemu vplivu godbe na njegovo srce (72); Druga žena od Noćmi! (74); V tuilerijskem ribniku se je treslo večerno nebo, radi njegovih (čigavih?) kretenj se je zbirala otročad (75); prepričevala se je, da ne more strpeti, da bi objela... Jeana (86); — ves ta močan, a pokvarjen in izrabljen stroj (33); Da je bil še kdo drug od njega... bolan (87); Deca so se igrali (86). — Nekatero preveč iskane besede motijo, še bolj pa neštevilni, prisiljeni naglasi.

Oprema lična.

Marja Boršnikova.

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Tridesetletnica „Srpskega književnega glasnika“. Jubilej sam po sebi ni važen; važno je, da spoznamo in priznamo uspeh resnega, kulturno odgovornega revialnega dela. „Srpski književni glasnik“ so leta 1901. ustanovili takrat najuglednejši intelektualci mlade književne generacije v Srbiji. V času težkih političnih zmed, ki označujejo zadnja leta Obrenovićev, je mladi rod občutil potrebo svobodne, nikomur podložne, samo kulturi odgovorne književnosti. Dal je „Srpskemu književnemu glasniku“ odločno zapadnjaško smer; Avguštinovo geslo „in dubiis libertas“ je razširil na vse duhovno življenje, varujoč v književnosti in umetnosti načelo kvalitete, izbire, okusa. Dva izrazita literarna arbitra sta dajala „Srpskemu književnemu glasniku“ prvega razdobja obeležje in smer: Bogdan Popović in Jovan Skerlić. Okoli njiju so se zbirali možje, ki so danes predstavitelji najvišjega intelektualnega vzpona srbstva v zadnjih 30 letih:

Slobodan Jovanović, Pavle Popović, Jovan Cvijić in drugi. To zbiranje naprednih duhov okoli S. K. Gl. je v resnici bilo izbiranje, selekcija v književnosti, in sicer po načelih, ki so se v tistih časih videla trdnejša kakor so v današnji povojni zmedi. Pod dobrim vodstvom je avtoritativnost časopisa opazno rastla. Sotrudništvo pri S. K. Gl. je pomenilo priznanje osebe in dela; vsi, ki so se čutili zrele za pravo književnost, so morali skozi tanko rešeto Glasnikovega uredništva, da prejmejo moralno legitimacijo za književnost. Tako je S. K. Gl. postal osrednja točka književnega življenja in ostavlja posled v srbski književnosti neizbrisne sledove. Časopis pa že od samega začetka ni bil izoliran od celotnega življenja srbske družbe, marveč je s svojim delom aktivno prispeval k nje razvoju v duhu zapadnjaških idealov. Čeprav po imenu in bistvenih znakih književni organ, se je vedno zanimal za vsa osnovna vprašanja javnega življenja. Prinašal je in še danes priobčuje članke iz politike, sociologije, modroslovja, prirodnih ved itd. Zahteva-

joč tudi pri teh književno kulturo, to je dobro in jasno pisanje, je vzgojil vrsto esejistov raznih strok, kakršnih Slovenci nimamo. S svojo pismenostjo, da se izrazim v srbohrvaščini, je S. K. Gl. bolj kot vse druge revije vzgajal širše inteligenčne vrste za književnost, pospeševal domačo izvirno produkcijo, da še danes občudujemo prospešnost te literature v območju cirilice in je celó povojni generaciji, ki se je začela zopet izbirati na rešetu S. K. Gl., vsilil spoštovanje do lepega jezika in bistrega, jasnega pisanja. Dobro je bilo, da sta časopis v važnih letih njegovega razvoja vodila baš Bogdan Popović in Jovan Skerlić: prvi s svojim tankim čutom za formalno dognanost, za vsebinsko uravnovešenost, jasnost in logičnost, skratka: s svojim estetskim klasicizmom; drugi s svojim bistrim smislom za družbeno in nacionalno vlogo književnosti, za nje tesno zvezo z resničnim narodnim življenjem, z estetičnim pogledom, ki spoznava vse, kar je v književnosti življenjskega in zdravega. Arbitr dobrega okusa in arbitr umetniške življenjskosti sta se lepo uravnovesila na predvojni strani S. K. Gl. Po svetovni vojni je časopis leta 1920. nastopil novo serijo. V kaosu književnega življenja njegova vloga ni bila lahka, vendar jo je časopis izvrševal z neko simpatično vzdržnostjo in strpnostjo. Prišel je do tega, da preko vseh borb med „mladimi“ in „stariimi“ sodelujejo pod njegovo streho poleg Popovičev in Sl. Jovanovića Crnjanski, Drainac, Vučo. Tudi zdaj (sedanji urednik Milan V. Bogdanović) označuje njegove zvezke književna višina, pestro gradivo, živahen stik z družbo in njenimi problemi in pojavi, jasnost in zanesljivost njegovih podatkov. Tudi zdaj, ko se je pokolenje njegovih ustanoviteljev postaralo in čedalje bolj izginja s površja sveta, vladajo v njegovi „hiši“ nekateri dobri običaji izza prvih let: duh nehlinjene svobodoljubnosti in možate naprednosti, respekt pred vsem duhovnim in

zaničevanje nasilja. V novem razdobju narodne zgodovine, ko je prestolnica nekdanje Srbije postala politično središče nove, večje države, ko se rešujejo kočljiva vprašanja, ki za prejšnjo srbijansko družbo niso obstajala, se S. K. Gl. prizadevno obrača tudi do književnikov v Zagrebu in Ljubljani, da vstopijo v vrste njegovih sotrudnikov. Tako je v novi seriji vedno več slovenskih imen; naše zadeve se obravnavajo tam s simpatijami, ki kažejo bratsko iskrenost. Danes S. K. Gl. ni več to, kar je lahko bil v ožjem krogu in v tesnejših razmerah; poleg njega izhajajo še nekatere revije, ki jim ni mogoče odreči književne višine. Njegova „centralnost“ se je v novih razmerah izgubila, četudi ne popolnoma. Toda časopis, ki je vzdržal trideset let, ki so bila za vse Jugoslovane najusodnejša — od Obrenovičev preko balkanske in svetovne vojne do današnjega stanja — in ki je v teh nemirnih, često viharinih letih s prikupno doslednostjo in elegantno nevsiljivostjo podpiral najboljše, kar je mogla dati srbska književnost, ta časopis — še vedno mladosten in gibčen — bo ostal tudi v bodoče na eni izmed centralnih točk vsega kulturnega prizadevanja na Slovanskem jugu. *B. Borke.*

M a h a t m a G a n d h i. Dogodke, ki se vrše v Indiji, je šteti med najvažnejše politične procese sedanjega časa. Borba Indijcev za neodvisnost je svetovnega pomena iz dveh razlogov. Prvič gre za težko izpremembo v zgradbi Britskega Imperija, drugič pa se tu preizkuša popolnoma nov način osvobodilnega gibanja, ki v zgodovini nima primere in ki je vsaj na indijski strani osnovan na najstrožjih in najplemenitejših načelih človečnosti. Iznajditelj tega novega političnega načina in voditelj, ki je indijsko gibanje naravnal v to smer, je Gandhi. V svoji avtobiografiji opisuje in opredeljuje načela svoje politike tako-le:

Vse njegovo javno delo je služba narodu. Ta njegova dolžnost ali poklic

sloni na resnici in resničnosti (satya). Sebe in svoje sodelavce imenuje „satyagrahije“ ali služabnike in borce za resnico. Njegovo geslo in njegova metoda nosita ime „satyagraha“. Satyagraha je služba resnici in ostvarjanje resnice predvsem v lastnem življenju. „Satyagraha je v bistvu orožje resnicoljubnih. Satyagrahi se mora vzdržati sleherne nasilnosti... Satyagrahi se mora pri vsakem koraku ozirati na blagor nasprotnika... Satyagrahi lahko doživi še toliko izdajstev, svojemu nasprotniku bo vedno zopet zaupal, dokler ga ne bodo k nezaupljivosti prisilili neizpodbitni dokazi. Trpljenje je satyagrahiju užitek. Zato ne bo nikdar nezaupljiv iz golega strahu. Z druge strani mu pa tudi nič ne de, če ga nasprotnik vendarle izda. Zaupal mu bo še dalje in bo preverjen, da ga moč resnice krepi in da ga bo privedla k zmagi... Nezaupljivost je znak slabosti in satyagraha pomeni sprostitev od vsake slabosti, torej tudi od nezaupljivosti. Kaj pa naj bo nezaupljivost človeku, ki nasprotnika noče uničiti, marveč pritegniti na svojo stran?“ Po Gandhijevi veri mora ta način boja privedi pravično stvar do zmage. Kajti „svet stoji na osnovni skali satye ali resnice. Asatya, ki pomeni toliko kot neresnica, pomeni tudi nebitnost in satya ali resnica pomeni tisto, kar je“. Če neresnica prav za prav sploh ne eksistira, tudi ne more nikoli zmagati. In resnica, oziroma tisto, kar je, ne more biti nikdar uničeno.“

To je Gandhijeva politična filozofija in metoda, ki se tako korenito razlikujeta od dosedanjih. Spričo njega popolne resnicoljubnosti, odkritosti, zaupljivosti, kavalirstva, krotkosti in nepopustljivosti v stvareh pravičnosti je angleška vlada v bistvu brez moči. Zato poteka Gandhijevo življenje tako edinstveno in brez primere skoro dobesedno med ječo in palačo indijskega podkralja, ki ga — nedavnega zločinca — vedno znova vabi na zaupne pogovore. Gand-

hijev boj za svobodo Indije je brezprimeren triumf človečnosti in zgodovinski prizor, kakršnega svet ni videl od časov krščanskega mučeništva. J. V.

Gandhi in krščanstvo. V isti knjigi govori Gandhi mimogrede tudi o svojem srečanju s krščanstvom in opredeljuje svoj odnos do te religije. Njegove besede se mi ne zde važne zaradi posebne idejne tehtnosti, marveč zaradi prave svobodnosti duha, ki se v njih izraža.

„Bilo mi je čisto nerazumljivo, zakaj bi se mogel izveličati in priti v nebesa samo kot kristjan... Nemogoče mi je bilo verovati, da je bil Kristus edini sin božji in da bo imel večno življenje samo, kdor veruje vanj. Če Bog more imeti otroke, smo vsi njegovi otroci. Če je bil Kristus Bogu podoben ali če je bil Bog, tedaj so vsi ljudje Bogu podobni in vsi lahko postanejo — Bog. Moja pamet ni mogla verovati, da je Kristus s svojo smrtjo in krvjo doslovno opral grehe sveta. Kot prisposoda ima ta misel lahko neko resnično jedro. In še: po krščanskem nauku imajo samo človeška bitja dušo, druga živa bitja — ne, zanje pomeni smrt popolno uničenje. Jaz pa sem bil nasprotnega prepričanja. Lahko sem priznal Krista kot mučenika, kot inkarnacijo požrtvovalnosti in kot božanskega učitelja, nisem ga pa mogel priznati za najpopolnejšega človeka, ki je kedaj živel. Njegova smrt na križu je bila svetu silovit zgled, da pa bi bila nekak skrivnosten čudež odrešenja, tega moje čuvstvo ni moglo priznati... V filozofskem smislu mi ni krščanski nauk povedal nič nenavadnega. V pojmovanju požrtvovalnosti se mi je zdelo, da hinduji daleč prekašajo kristjane. Skratka, bilo mi je nemogoče, priznati krščanstvo kot popolno religijo ali celo kot največjo izmed vseh religij... Prav tako... pa sem bil preverjen, da tudi hinduizem ni popoln.“ J. V.